

BİDGE Yayınları

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları

Editör: Doç. Dr. Mehmet Erkan KILLIOĞLU

ISBN: xxxx

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 25.12.2024

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İçindekiler

Avrupa’da Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi ve AB Dış Politikasına Etkisi Üzerine Bir İnceleme	4
Emre AK	4
Ramazan İZOL	4
Etiyopya İç Savaşı ve Dijital Dinamikler: Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Siyasi, Sosyal ve Siber Etkiler	48
Gül Nazik ÜNVER	48
Rusya ve 2000’li Yılların Başına Kadar Olan Dönemde Uzayın Askeri Amaçlı Kullanımı	76
Mehmet Erkan KILLIOĞLU	76
Avrupa Birliği’nin Maliye Politikasının Belirlenmesinde Parlamentonun Etkinliği	102
Mustafa BİÇER	102
Trump ve Biden Yönetimlerinin Milli Güvenlik Strateji Belgeleri Açısından Mukayeseli Analizi	189
Mehmet ALKANALKA	189
Gökhan EŞEL	189
Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Perspektifinden Kanada’nın Arktik Bölgesindeki Stratejik Rolü	218
Gül Nazik ÜNVER	218

BÖLÜM I

Avrupa’da Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi ve AB Dış Politikasına Etkisi Üzerine Bir İnceleme

Emre AK¹
Ramazan İZOL²

Giriş

Avrupa'da aşırı milliyetçi partilerin yükselişi, Avrupa Birliği'nin (AB) tutarlı ve iddialı uluslararası politikalar izleme kabiliyetini baltalamakta, ulusal egemenlikçi önceliklere geri dönüşü teşvik etmekte ve AB'nin dünya sahnesindeki manevra alanını daraltmaktadır.

Avrupa’da aşırı sağ partiler son on yıllarda ulusal parlamentolarda yükselişe geçen siyasi bir grup olarak Avrupa vatandaşlarının doğrudan seçime katıldığı Avrupa Parlamentosu

¹ Emre AK, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, Antalya/Türkiye, Orcid no: 0000-0002-8572-5654, ui.emre.ak@gmail.com

² Doç. Dr. Ramazan İZOL, Akdeniz Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, Antalya/Türkiye, Orcid no: 0000-0003-2028-3477, ramazanizol@akdeniz.edu.tr

seçimlerinde de başarılı bir performans göstermiştir. Özellikle 2019 ve 2024 yılında gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimlerinde aldığı oy oranları ile AB düzeyinde etkili bir grup haline gelmiştir. Avrupa aşırı sağ partilerinin ulus-devletin egemenliği, geleneksel değerlerin korunması, göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, ABD ve AB karşıtlığı gibi siyasi söylemlerinin, Avrupa Birliği'nin uluslar-üstü entegrasyon süreci, liberal değerler, insan hakları ve temel özgürlükler fikirleri ile karşıtlık oluşturmaktadır (Bayram, 2018, s. 70). Bu durum hem ulus-devlet düzeyinde hem de AB düzeyinde etkinliği artan aşırı sağ partilerin Avrupa Birliği'nin geleceğı konusundaki etkilerini tartışmalı hale getirmiştir. Avrupa Konseyi ve AB Konseyi hükümetler arası kurumlar olarak ulus-devlet düzeyindeki değışimlerden etkilenirken, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu uluslarüstü kurumlar olarak Avrupa düzeyindeki değışimleri yansıtmaktadır. 6-9 Haziran 2024 tarihlerinde gerçekleşen Avrupa Parlamentosu seçimlerinde 165 aşırı sağ parti meclise girmiştir. Bu gelişme aşırı sağ partilerin Avrupa siyasetinde ve AB'nin dış politikasında ne derece etkili olacağı önemli bir problemidir. Özellikle Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa düzeyinde temsil kabiliyeti olduğu ve AB kurumları içerisindeki en demokratik kurum olması Avrupa aşırı sağ partilerinin AB dış politikasındaki etki kapasitesini incelemek bu çalışmanın temel amacıdır. Bu amaçla çalışma aşırı sağ partileri ulus-devlet ve Avrupa Parlamentosu düzeyinde incelenecektir.

Avrupa Birliği (AB), uluslarüstü bir oluşum olarak, uluslararası politikasını belirlerken büyük bir zorlukla karşı karşıyadır: Üye Devletlerinin farklı çıkarlarını uzlaştıırken, dünya sahnesinde ortak bir vizyon izlemek. Bu zorluk, ulusal egemenlik ile

uluslarüstü yönetim arasında hassas bir dengeye dayanan Avrupa bütünleşme süreciyle özünde bağlantılıdır.

Bu çalışmada, aşırı milliyetçi partilerin ideoloji ve politikalarının yalnızca Üye Devletlerin iç önceliklerini değil, aynı zamanda ortak AB politikalarının oluşturulmasına katılımlarını da nasıl etkilediği incelenecektir. Söz konusu etkinin, AB'nin uyumunu bozduğu, güvenilirliğini zayıflattığı ve uluslararası yönetimde küresel bir aktör olarak rolünü tehdit ettiği öne sürülmektedir.

Avrupa Birliği'nde aşırı milliyetçi partilerin yükselişi AB'nin uluslararası politikalarının oluşturulmasını, uygulanmasını ve etkinliğini nasıl etkiliyor ve bu eğilimin AB'nin küresel bir aktör olarak rolü üzerindeki etkileri nelerdir?

Çalışmanın birinci bölümünde son yıllarda yükselişe geçen aşırı sağ kavramı incelenecektir. İkinci bölümde ise Avrupa entegrasyon süreci içerisinde ortak AB dış politikasının tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Üçüncü bölümde başta Avrupa Parlamentosu olmak üzere AB kurumlarının dış politika konusunda sahip olduğu yetkinlikler tartışılacaktır. Son bölümde ise Avrupa aşırı sağ partilerinin tarihsel gelişimi, siyasi görüşleri ve ulusal ve Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki başarıları ele alınacaktır.

1. Bölüm: Aşırı Sağ Kavramı

Aşırı sağ kavramı literatürde çeşitli görüşler bulunmaktadır ve bu durum açık bir aşırı sağ tanımını yapmaya zorlaştırmaktadır. Ayrıca hangi siyasi partinin aşırı sağ pozisyonunda konumlandırılabilceği de tartışma konusudur. Bu sebeple çalışmada Cas Mudde'nin aşırı sağ tanımı ve onun ideolojik görüşleri ele alınacaktır. Mudde'nin görüşlerinin seçilmesindeki ana amaç daha açık ve kapsayıcı bir bakış açısı getirmesidir. Mudde

Aşırı sağ kavramını, ekstrem sağ (extreme right) ve popülist/radikal sağ (popülist/radical right) olmak üzere iki alt sınıfa ayırmaktadır. Ekstrem sağ anti- demokratik bir perspektife sahip ve etnik üstünlüğe kadar varabilecek sert söylemlere sahiptir. Buna karşın popülist/radikal sağ asgari düzeyde de olsa demokrasiyi kabul etmekte ve ekstrem sağın aksine iktidara demokratik yollarla ulaşmaya çalışmaktadır. Radikal Sağ ekstrem sağ gibi ırkçı ve etnik söylemlere sahip olmasına rağmen öteki olarak gördüğü grupların asimilasyonunu veya ülkelerine geri dönmelerini savunmaktadır (Mudde, 2017, s. 3). Genel olarak değerlendirildiğinde popülist radikal sağ partiler demokratik sistemde ekstrem sağ partilere kıyasla seçmen nezdinde daha kabul edilebilir olmak adına aşırı söylemlerini törpülediği söylenebilir.

Söz konusu farklılık radikal sağ partilerin ulusal parlamentolarda daha gözle görülür bir hale gelmiştir ve hatta bazı ülkelerde iktidar veya ana muhalefet partisi pozisyonunda olduğu görülmektedir. Aşırı sağ partiler her ülkede farklı siyasi, ekonomik veya kültürel faktörler nedeniyle söylem ve ideolojilerinde farklılık göstermektedir (İzol ve Cingöz, 2020). Bu sebeple Mudde aşırı sağ partileri genel olarak kapsayacak üç ideolojik özellik ile tanımlamaktadır. Bunlar yerlilik, otoriterlik ve popülizm olarak sıralanabilir.

İlk olarak Mudde aşırı sağ partilerin milliyetçilik anlayışına odaklanmaktadır. Literatürde yer alan etnik ve sivil milliyetçilik kavramları üzerinden aşırı sağ partilerin görüşlerini inceleyen Mudde'ye göre, aşırı sağ ile özdeşleştirilen göçmen karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı ile milliyetçilik kavramının sınırlandırılmayacağıdır. Çünkü söz konusu durum Batı Avrupa'nın aksine Doğu Avrupa'da yükselen aşırı sağ partileri

açıklayamamaktadır (Mudde, 2017, s. 4). Ona göre yerlilik kavramı ile aşırı sağ partiler liberal milliyetçi fikirleri dışlayabilirken, ırkçı argümanları dahil etme veya dışarıda tutma esnekliğini sağlamaktadır. Söz konusu argümanların dinin baskın bir şekilde oluşturduğu kültürel öğelerle şekillendiği belirtilebilir (Öztürk, 2024, s. 1205). Bu şekilde aşırı sağ partiler göçmenlerin yanı sıra, ülke içerisindeki belirli gruplara veya azınlıklara karşı yabancı düşmanlığını da tanımlayabilmektedir. Ayrıca bu durum devlete ait olmayan kişilerin ve fikirlerin, ulus- devletin homojenliğine bir tehdit olduğunu savunmaktadır. Söz konusu tehdidin bilhassa Sovyetlerin dağılmasından sonra dünyada kendisini etnik-milliyetçilikle göstereceği şeklinde de değerlendirilmiştir (Öztürk ve Şen, 2023, s.350). Bu sebeple Mudde yerlilik kavramını milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının bir kombinasyonu olduğunu iddia etmektedir (Mudde, 2017, s. 4).

Bir diğer ideolojik görüş ise aşırı sağ partilerin otoriter eğilimlere sahip olmasıdır. Ancak bu kavramda yer alan otoriterlik bir siyasi rejimden ziyade bir davranış biçimini ifade etmektedir (Cingöz et al, 2024). Bu bağlamda otoriterlik, ihlallere karşı sert bir cezalandırmanın yapılmasını ve katı bir şekilde düzenlenmiş toplumsal hayatı ifade eder. Örnek olarak uyuşturucu bağımlılığı veya cinsel sapkınlık gibi sorunların sert bir şekilde cezalandırılmasını içerebilir. Ayrıca “ahlaki” ve “geleneksel” eğitimin sağlanarak topluma bir düzen vermesi anlamına da gelmektedir. Genel olarak güçlü bir otoriteye ve onun yasalarına itaat edilmesi olarak özetlenebilir (Mudde, 2017, s. 4).

Son ideolojik görüş olan popülizme göre aşırı sağ partiler toplumu “saf insanlar” ve “yozlaşmış” elitler olarak iki karşıt gruba ayırmaktadır. Bu noktada aşırı sağ partiler siyasi söylemlerinde

kendilerinin saf insanların sözcü olduğunu iddia etmektedir ve demokrasinin halkın genel iradesini yansıttığı öne sürerek insan hakları ve anayasal güvencelerin bile genel iradesinden daha önemli olmadığını öne sürer. Buradan hareketle ana akım siyasi partilerin insanları homojen gördüğünü ve onları birlikte çalışma gerçeğinden uzaklaştırdığını öne sürer (Mudde, 2017, s. 4).

Bu ideolojik perspektif aşırı sağ partilerin tehdit tanımlamalarını anlamak adına önemli bir araç işlevi görmektedir. Mudde aşırı sağ partilerin tehdit algılarını dört gruba ayırmaktadır. İlk grup devletin ve ulusun içindekilerdir. Bu grup siyasi elitler, medya, politik kuruluşlar ve entelektüeller olarak sıralanabilir. Aşırı sağ partilere göre bu grup ulusun çıkarlarına ihanet ettiğini, ülkedeki elitlerin göçmenlerden ucuz işgücü olarak istifade ettiğini ve ülkedeki azınlıklara ayrıcalıklar tanıdığını iddia eder. Ayrıca batıcı tutumları vatana ihanet veya yozlaşma olarak görmektedir (Mudde, 2007, ss. 65-67). İkinci tehdit olarak göçmenleri ve azınlıkları ulus devletin geleceği açısından tehdit olarak görmektedir ve bu grup devletin içinde olup, ulusun dışında olan ifade edilmektedir (Mudde, 2007, s. 69). Üçüncü grup ise ulusun içinde olup devletin dışında olanlardır. Bu grup yurtdışına göç etmiş politikacılar ve entelektüellerin yanı sıra, komşu ülkelerdeki soydaşları da ifade etmektedir. Yurtdışındaki politikacılar ve entelektüeller ulus devlet içerisindeki elitler ile aynı görülmektedir. Bir diğer yandan komşu ülkelerde bulunan soydaşların anavatanlarına ait fikirleri paylaşmaması ve vatandaşı olduğu ülke sınırları içerisinde yaşama isteği hainlik olarak görülmektedir (Mudde, 2007, ss. 73-74). Son grup ise ulusun ve devletin dışında olan gruplardır. Bu grup içerisinde ulus-devletin geçmişindeki düşman devletler veya komşu devletler verilebilir. Ayrıca uluslararası sistemde ABD ve bölgesel

olarak AB ve bu yapıların güdümündeki uluslararası örgütler verilebilir. Aşırı sağ partiler bu grupların kendi ulus- devletlerine karşı bir komploda bulunduklarını iddia eder. AB örneğinde aşırı sağ partiler, AB'nin elitist ve demokratik olmayan bir yapı olduğunu ve Avrupa kıtasındaki ulus-devletler için bir tehdit olduğunu öne sürer. Ayrıca AB entegrasyonu sürecinde gerçekleşen yetki devrini ve AB'nin liberal görüşlerini kendi devletlerini tehdit olarak görür (Mudde, 2007, ss. 74-77).

2. Bölüm: Avrupa Entegrasyonu ve AB Dış Politikasının Oluşumu

İkinci Dünya'nın ardından Avrupa'da meydana gelen yıkım ve Sovyetler Birliği'nin ABD karşısında süper güç olduğu iki kutuplu uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Söz konusu mücadele ABD ve SSCB arasında yaşanan jeopolitik hedefler neticesinde Avrasya kıtası temelinde gerçekleşmiştir (Öztürk, İrfanoğlu, 2021, s. 23). Avrupa kıtasının güvenliğinin tesis edilmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi adına bir dizi uygulamalar hayata geçirilmiştir. İlk olarak 4 Nisan 1949'da ABD, Kanada ve 10 Avrupa ülkesi kolektif güvenliği sağlamak amacıyla Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (NATO) kurmuştur ve aynı yıl demokrasiyi tesis etmek ve insan hakları ve hukukun üstünlüğünü koruma misyonuyla Avrupa Konseyi kurulmuştur (History of the EU, 2024a; NATO, 2024). Avrupa'da entegrasyon sürecinin başlangıç noktası (Cingöz, 2022) Schumann Planı ve 18 Nisan 1951'de imzalanan Paris Antlaşması ile kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'dur (AKÇT). Almanya, Fransa, İtalya ve Benelüks ülkeleri kömür ve çelik endüstrisi üzerindeki ulus-devlet yetkilerini bir devletler üstü bir otoriteye devretmiştir (History of the EU, 2024a).

AKÇT'nin 1952'de faaliyete geçmesinden önce ABD'nin Sovyet tehdidine karşı Batı Almanya'nın silahlandırılması ve NATO'ya katılması yönündeki talepleri Avrupa'da ortak bir savunma topluluğunun kurulması fikrini tetiklemiş ve Almanya'nın silahlandırılmasını kontrol altına almak amacıyla Pleven Planı ortaya atılmıştır. Plan doğrultusunda 27 Mayıs 1952'de AKÇT üyesi 6 ülke Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşmasını imzalamıştır (Bayram, 2021, s. 49). Ancak Fransa parlamentosunun antlaşması onaylamaması ile topluluk kurulamamıştır (Britannica, 2024).

Avrupa entegrasyon projesi ortak egemenliğe dayanmaktadır. Ancak bu vizyona, ulusal çıkarlara öncelik verilmesini savunan siyasi güçler tarafından karşı çıkılmaktadır (Schimmelfennig, 2021). AKÇT'de elde edilen başarı entegrasyon sürecinin derinlik kazanması konusunda önemli bir deneyim olmuştur. Bunun bir sonucu olarak 25 Mart 1957'de aynı altı ülke Roma Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (Euratom) kurmuştur. Roma Antlaşmasının ardından 1962'de ismi Avrupa Parlamentosu olacak olan Avrupa Parlamenter Meclisi kurulmuştur (History of the EU, 2024a). Ancak Avrupa Savunma Topluluğu girişimindeki başarısızlık Roma Antlaşmasında kendisini göstermiş ve dış politika ve güvenlik alanındaki konular Roma Antlaşmasında yer almamıştır. 1958'de Charles de Gaulle'nin Fransa Cumhurbaşkanı olmasının ardından Avrupa'da dış politika alanında hükümetler arası düzeyde iş birliğinin oluşturulması adına Fouchet Planları sunulmasına rağmen sonuç alınamamıştır (Efe, 2010, ss. 41-44).

1962'de Ortak Tarım Politikasını kabul eden Avrupa entegrasyonu, 8 Nisan 1965'te AKÇT, AET ve Euratom'un tek bir Avrupa Toplulukları çatısı altında birleştiren Birleşme

Antlaşması'nı imzalamıştır ve 1968 yılında üye ülkeler Gümrük Birliği'ni kabul etmiştir (History of the EU, 2024b). Avrupa entegrasyonunun ekonomi alanında kat ettiği ilerleme ortak dış politikanın oluşturulmasını tekrar gündeme getirmiş ve 1970'te Lüksemburg'da kabul elen Davignon Raporu ile uluslararası sistemdeki temel sorunlara karşı üye devletlerin dış politikalarını uyumlaştırmak ve ortak bir eylem için dayanışmayı arttırmak amaçlanmıştır. Davignon Raporu ile Avrupa Siyasi İş birliği (ASİ) danışma ilkesi çerçevesinde oluşturulmuştur. Ortak dış politikayı oluşturmak amacıyla 1973 yılında kabul edilen Kopenhag Raporu ile üye ülkeler dış politika konusundaki nihai tutumunu istişare etmeden onaylamayacaklarını taahhüt etmiştir. Ayrıca ilk defa Avrupa Kimliğinin unsurları da Kopenhag Zirvesi'nde belirlenmeye çalışılmıştır (Alakuş, 2021, ss. 39-41; Efe, 2010, ss. 45-50). Entegrasyon sürecindeki ilk genişleme 1973 yılında olup, Birleşik Krallık, İrlanda ve Danimarka entegrasyonun yeni üyeleri olmuştur. Haziran 1979'da ilk defa Avrupa Parlamentosu üyeleri doğrudan Avrupa vatandaşları seçilmiş olup pan-Avrupacı siyasi gruplar ortaya çıkmıştır (History of the EU, 2024c). Entegrasyon 1981'de Yunanistan'ın AT'ye üye ülke olarak katılımı ile genişlemiştir. 1979'da SSCB'nin Afganistan'ı işgali sonrasında uluslararası sistemdeki krizlere karşı hızlı cevap vermeyi sağlayabilmek adına 1981 yılında Londra Raporu kabul edilmiştir. Londra Raporu'na göre üye devletler dış politikada ulusal girişimde bulunmadan ve nihai kararlarını belirlemeden önce birbirlerine danışacaklarını taahhüt etmiştir. Raporda ilk defa üye ülkelerin dış politika konularında uyumlu bir topluluk görüntüsü gerekliliğinden bahsetmiştir (Alakuş, 2021, s. 42; Efe, 2010, ss. 50-53). 19 Haziran 1983 tarihli Solemn Resmi Bildirisi ile AT ile ASİ arasındaki uyum

ve koordinasyonun arttırılması çağrısında bulunulmuştur. Ancak bu durum güvenlik ve dış politika dışarıda bırakılmıştır ve uluslararası ekonomi ve ticaret ile ilgili konuları ele almıştır. Genel bir değerlendirme yapıldığında ASİ ile AT birbirinden farklı süreçler şeklinde hareket etmiştir ve ASİ hükümetler arası bir yapı olarak çalışmıştır (Alakuş, 2021, s. 43). 1986 yılında İspanya ve Portekiz katılımı ile topluluk bir kez daha genişlemiştir. Aynı yıl imzalanan Avrupa Tek Senedi ile AT, altı- yıllık bir programın sonucunda Tek Pazar'ın kurulmasını amaçlamıştır (History of the EU, 2024d). Ayrıca ATS'de dış politika ve güvenlik alanlarında bir takım yeni kararlar almıştır. 1981 Londra Raporu'nda yer alan ortak karara ulaşma isteği yerini ortak Avrupa tutumu olarak ifade edilmiştir. Ayrıca Komisyon üyesinin, dış işleri bakanlarıyla ASİ çatısı altında en az dört kez toplanacakları ve ASİ'nin işlemleri ile ilişkili olacağı belirtilmiştir. Ayrıca siyasi iş birliği konularında AP'nin bilgilendirilmesi ve görüşlerinin dikkate alınmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak ASİ ve AT'nin dış politika konularında tutarlı olması gerektiği ifade edilmiştir. ASİ yapısına bir sekreteryaya eklenirken ASİ yasal bir zemine oturtulmuştur (Alakuş, 2021, ss. 45-46).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde iki kutupluluğun sona ermesi ile AT'nin hedefleri ve entegrasyon süreci de farklı bir boyut kazanmıştır. Tek kutupluluğun ortaya çıktığı uluslararası sistemde ilk olarak 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile entegrasyon, Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmüş Avrupa Toplulukları, Ortak Güvenlik ve Dış Politika (OGDP) ve Adalet ve İç Meseleler şeklinde üç sütunlu bir yapıya kavuşmuştur (Europarl, 2024). Antlaşmanın dış politika yönüne bakıldığında OGDP Ortak Güvenlik ve Savunma

Politikasını (OGSP) kapsayacak şekilde genişletilmiş ve Avrupa Konseyi ve AB Konseyi dış politika ve güvenlik konusunda önemli kurumlar olarak hükümetler arası bir şekil almıştır. Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına ilişkin kararlar genellikle Üye Devletler arasında oybirliği gerektirmekte, bu da AB'nin uluslararası eylemlerinin duyarlılığını ve hırsını sınırlamaktadır (Koenig-Archibugi, 2004). Ticaret, dış yardım ve Birliğin genişlemesi gibi alanlar ise ulusüstü yapı tarafından yönetilmiştir (Alakuş, 2021, ss. 49-50). Antlaşmaya göre OGDG'nin amacı Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve Birliğin bağımsızlığını korumak, Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini güçlendirmek, BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı'na uygun olarak uluslararası güvenliği sağlamak ve barışı korumak ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları ve temel özgürlükleri geliştirmek olarak sıralanabilir (Maastricht Treaty, 1997, ss. 155-156). Alınan bu kararlar ile Birlik, normatif değerler üzerine kurulu bir dış politika perspektifi oluşturmaya çalışmıştır. AP açısından bakıldığında OGDG'nin ana temaları ve temel tercihleri konusunda AP'ye danışma ve görüşlerini dikkate alma hükmü getirilmiştir. Ayrıca AP Konseye OGDG konusunda soru sorma ve tavsiyede bulunma yetkisi kazanmıştır (Alakuş, 2021, s. 51). 1994 yılında Avrupa Ekonomik Alanı kurulurken 1995 yılında gerçekleşen genişleme ile Avusturya, Finlandiya ve İsveç Birlik üyesi olmuştur (History of the EU, 2024e). 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ve 2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması ile AB içerisinde reformlar uygulamalarına gidilmiştir. 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile OGDG konularına Birliğin bütünlüğü ve sınır güvenliği konuları da dahil edilmiştir (Bayram, 2019, s. 70). Antlaşmada OGDG'nin kapsamı konusunda önemli sayılabilecek bir

değişiklik olmamasına karşın, belirli konularda oy birliği yerine nitelikli çoğunluk ile karar alma getirilmiştir ve bu sayede karar alma sürecinde oybirliği prensibi biraz esnetilmiştir. Ayrıca antlaşma ile OGDY Yüksek Temsilciliği makamı oluşturulmuş ve OGDY değerlerini ihlal eden üye devletlere yükümlölük getirmiştir (Alakuş, 2021, ss. 53-55). AB'nin dış politikası yönünde bir diğer önemli gelişme 2003 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesidir (Bayram & İzol, 2022, s. 22). Belge uluslararası sistemde yaşanan değişime atıfta bulunarak hiçbir devletin güncel sorunlar karşısında tek başına mücadele edemeyeceğinin altını çizerek AB'nin uluslararası sistemde güvenlik ve barışın güçlendirilmesinde sorumluluk sahip olmak istediğini ifade etmektedir. Ayrıca belge ilk defa AB'nin ortak tehdit algılarını değerlendirme hedefi koymaktadır. Bu sebeple terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaştırılması, başarısız devletler, bölgesel çatışma ve organize suçlar ortak tehdit olarak ifade edilmiştir (Alakuş, 2021, s. 57). ABD veya Çin gibi güçlerin aksine, AB'nin tutarlı bir stratejik vizyonu ve ortak bir siyasi kimliği yoktur, bu da uluslararası etkisini zayıflatmaktadır. (Toje, 2011). 2004 yılında 8 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi, Güney Kıbrıs ve Malta'nın AB üyesi olarak kabul edilmesi ile üye sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Her genişleme, farklı jeopolitik hassasiyetlere sahip devletleri entegre ederek uluslararası politikaların uyumlaştırılmasını daha da karmaşık hale getirmektedir (Tassinari, 2005). 2005 yılında Avrupa Birliği Anayasası için yapılan referandum Fransa ve Hollanda seçmenlerinin reddetmesi ile kabul edilmemiştir. 2007 yılında Bulgaristan ve Romanya AB üyesi ülkeler olmuştur (History of the EU, 2024f, 2024e).

2007’de imzalanan Lizbon Antlaşması ile AB, önceki yapılan antlaşmaları tadil ederek daha demokratik, verimli ve şeffaf bir hale getirerek İklim Değişikliği, Güvenlik ve Sürdürülebilir Kalkınma gibi küresel sorunlar ile mücadele etmeyi amaçlamıştır (History of the EU, 2024f). Antlaşma ile belirsiz olan AB’nin tüzel kişiliği belirlenmiş ve AB hem iç hem de dış düzeyde tek temsilci haline gelmiştir. Ayrıca Maastricht antlaşması ile oluşturulan üç sütunlu yapıya son verilmiştir. OGDİP açısından ele alındığında Amsterdam Antlaşmasında kurulan Yüksek Temsilcilik makamı AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği makamına dönüştürülmüş ve yetkileri artırılmıştır (Alakuş, 2021, s. 58). Temsilci Dışışleri Konseyi’ne başkanlık etme ve Komisyon başkan yardımcılarında birisi olma statüsüne ulaşmıştır (Lisbon Treaty, 2007, ss. 20, 27). Temsilci üçüncü taraflarla AB adına diyalog kurma ve uluslararası örgütlerde ve konferanslarda AB’yi temsil etmektedir. Ayrıca Lizbon Antlaşması ile 2010 yılında Avrupa Dış Eylem Servisi kurulmuş olup Yüksek Temsilcilik makamına yardımcı olacağı belirtilmiştir (Lisbon Treaty, 2007, s. 27). 2013 yılında Hırvatistan Birliğin son üyesi olmasına karşın, 2020 yılında Birleşik Krallık 2020 yılında AB’den ayrılan ilk ülke olmuştur.

3. Bölüm: Avrupa Parlamentosu ve Diğer AB Kurumları

Avrupa Birliğı entegrasyon süreci içerisindeki antlaşmalara ve üye devletlerin birliğe yönelik yetki devrine dair tutumlarına bağılı olarak karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu sebeple tam olarak bir AB anayasasından bahsedilememektedir. Söz konusu durum AB kurumlarının yapısını ve mahiyetini de etkilemektedir. Avrupa Birliğı içerisinde dört ana kurum bulunmaktadır. Bu kurumlar Avrupa Konseyi (European Council), AB Konseyi (Council of the EU), Avrupa Komiyonu (European Commission) ve Avrupa

Parlamentosu (European Parliament) olarak sıralanabilir. Bu kurumlar hükümetler arası ve uluslarüstü olarak iki kategoride incelenebilir. Avrupa Konseyi ve AB Konseyi hükümetler arası bir yapıda faaliyet gösterirken, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu uluslarüstü bir yapıda faaliyet gösterir. AB'nin uluslararası politikası bir dizi kurum tarafından şekillendirilmektedir: Ulusal çıkarları temsil eden Avrupa Konseyi, Kolektif çıkarları desteklemekten sorumlu Avrupa Komisyonu ve AB'nin tek sesini temsil eden Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi (Smith, 2004).

Avrupa Konseyi 27 AB üyesi devletin hükümet başkanları veya devlet başkanlarının, Avrupa Konseyi Başkanı'nın ve Avrupa Komisyonu Başkanı'ndan oluşmaktadır. Temsil konusunda üye ulus-devletlerin hükümet başkanları ve Avrupa Birliği'ni iş birliği yönünden bir araya getirme konusunda en yüksek seviyedeki kurumdur. Avrupa

sosyal alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen AB düzeyinde ortak bir dış politikanın oluşturulmasını başaramamıştır. AB kurumlarının sahip olduğu yetkilerin hükümetler arası ve uluslar üstü olacak şekilde ikiye ayrılmaktadır. Dış politika konularında her ne kadar Avrupa Komisyonu'nun ve Avrupa Parlamentosu'nun uluslararası örgüt temsilinde ve genellikle ticaret antlaşmalarında AB kimliği ile hareket ediyor olsa da güvenlik politikaları ve dış politika kararlarında hükümetler arası kuruluşlar olan Avrupa Konseyi ve AB Konseyi'nin yetkileri baskındır. Ancak AP yıllar içerisinde etkinliğini arttırması ve AB Konseyi ile yasamada eşit bir statüye erişmesi AB dış politikasının oluşumunda önemsiz görülmemelidir. AP Avrupa Komisyonu'nun

oluşturulmasında ve AB bütçesinin onaylanmasında AB Konseyi ile birlikte karar verici kurumdur.

AP'nin sahip olduğu yetkiler uzun bir süredir EPP ve S&D siyasi gruplarının hakimiyetindedir ve durum 2024 AP seçimlerinde de devam etmiştir. Fakat aşırı sağ partilerden oluşan ECR ve ID grubu son seçimlerde temsilci sayısını arttırmış ve AP'de önemli bir blok haline gelmiştir. Ayrıca hatırı sayılır bir sayıda herhangi bir grup içerisinde bulunmayan aşırı sağ parti üyeleri de meclis kompozisyonunda yerini almıştır. Ancak aşırı sağ partilerin AP üzerinden AB dış politikasını etkileyebilecek nicel kapasiteden yoksundur. Hem Avrupa Komisyonu'nun onaylanmasında hem de AB bütçesi oylamasında alınacak kararı etkileyebilecek çoğunluğa sahip değildir. AP aşırı sağ partiler için kamuoyunda daha görünür hale gelmek ve AB düzeyinde söylemlerini ifade edebileceği bir platform vazifesi görmektedir.

AB Üye Devletlerinde aşırı milliyetçi partilerin yükselişi, Birliğin uluslararası sahnede tutarlı ve birleşik bir şekilde hareket etme kabiliyeti üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Ultramilliyeti siyasi partiler, uluslarüstülük fikrini reddederek iç bölünmeleri vurgulamakta ve karar alma süreçlerini felce uğratmaktadır (Wolff & Whitman, 2012). Bu durum, Üye Devletler arasında önceliklerin bölünmesine yol açmakta ve uluslarüstü girişimlere zarar vererek ulusal çıkarlara odaklanan politikaları güçlendirmektedir. Bu bağlamda, AB'nin iklim değişikliği, göç krizleri ve uluslararası çatışmalar gibi küresel sorunlara etkili bir şekilde yanıt verme kapasitesi sınırlı kalmaktadır. Konseyi AB'nin siyasi yönünü ve önceliklerini belirlemesine karşın yasa çıkarma yetkisine sahip değildir. Konsey başkanı 2,5 yıllık bir dönem için Konsey tarafından seçilir ve Konsey Başkanı AB'yi dış dünyada

temsil eder (The European Council, 2024). Genel olarak görev ve yetkilerine bakıldığında Konsey hükümetler arası düzeyde iş birliği ile çözülemeyen karmaşık konular ile ilgilenir, AB'nin ortak güvenlik ve dış politikasına belirler ve Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Komisyonu Başkanı gibi önemli mevkiler için aday gösterme ve atama yapma yetkisi vardır. Avrupa Konseyi her konuyla ilgili Komisyon'dan öneri alabilir ve her konuyu ilgilenmesi için AB Konseyi'ne devredebilir. Örneğin günümüzün önemli sorunlarından birisi olan göç problemine karşı Avrupa Birliği'nin sınırlarının korunması gibi kararların alınmasında etkili olmuştur. Avrupa'daki aşırı milliyetçiliğin göç hususunda da kendisini göstermektedir. Yunanistan ile Türkiye arasındaki göç krizi bilhassa Yunanistan tarafından AB'yi devreye sokarak aşılmaya çalışılmıştır (Öztürk ve Erkan, 2023, s. 545). Kararlar genellikle oybirliği prensibi ile alınmasına karşın oy çoğunluğu veya nitelikli çoğunluk ile de kararlar alınabilmektedir (The European Council, 2024).

Bir diğer hükümetler arası kurum ise AB Konseyi, (veya diğer adıyla Bakanlar Konseyi) üye ülkelerin bakanlarından oluşur. Konsey AB mevzuatını müzakere etme ve kabul etme, Birliğin bütçesini kabul etme, Birliğin dış ve güvenlik politikasını geliştirme ve Birlik adına uluslararası antlaşmaları akdetme yetkisi vardır. AB mevzuatında öncelikle üye ülkelerin bakanları arasında görüşmeler yapılır ve bu konular Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu ile müzakere edilir. Ancak AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu mutabakata vardıklarında nihai metin kabul edilir (The Council of the European Union, 2024). AB Konseyi, uluslararası antlaşmaların sonuçlandırılmasında müzakereci rolündeki Avrupa Komisyonu'na yetki verir ve müzakerelerde Komisyon'a direktiflerde bulunur. Uluslararası antlaşmaların imzalanmasında da AP'nin onayı

gerekmektedir. Ancak bu durum Dış ve Güvenlik Politikasına ilişkin antlaşmalarda geçerli olup, AP'nin güvenlik ve dış politika konularını içeren uluslararası antlaşmalar üzerinde karar yetkisi bulunmamaktadır. Son olarak AB Konseyi, AB bütçesini AP'ye birlikte onaylamaktadır (The Council of the European Union, 2024).

Üçüncü kurum olan Avrupa Komisyonu uluslarüstü bir kurum olarak AB'nin yürütme organı görevini üstlenmektedir. Komisyon başkanı ve 27 üye ülkenin temsilcisinden oluşmaktadır. Komiserler Kurulu; Komisyon Başkanı, 8 Başkan Yardımcısı, Birliğin Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve kendi alanlarından sorumlu 18 Komiserden oluşmaktadır. Komisyon Başkanı Avrupa Konseyi tarafından önerilir ve AP'den onay aldığı anda göreve gelir. Komiserler Kurulu'nun diğer üyeleri ise Avrupa Konseyi tarafından onaylanır ve AP'nin huzuruna çıkar ve son olarak Avrupa

Konseyi'nin nitelikli çoğunluğu ile atanırlar (The European Commission, 2024). Komisyon AB vatandaşlarını ve onların çıkarlarını koruyarak ulusal düzeyde çözülemeyen konulara odaklanır. Komisyon AP ve AB Konseyi'yle birlikte AB harcama kalemlerini belirler ve bunları onaylanması için AP ve AB Konseyi'ne sunar. Komisyon'un bir diğer görevi ise AB yasaların uygulanmasını sağlamaktır. Son olarak uluslararası platformlarda ticaret ve insani yardım konularında AB üye ülkeleri adına konuşur ve AB adına uluslararası antlaşmaları müzakere eder (The European Commission, 2024).

Son olarak Avrupa Parlamentosu, AB'nin yasama organıdır. AB'nin en demokratik kurumu olarak dünyada doğrudan seçim ile oluşturulan tek uluslararası yasama organıdır. Kuruluş yıllarında demokratik bir özelliği olmayan AP, 1979 yılından beri AB

genelinde seçimler yapılmaktadır (McCormick, 2022, ss. 80-81). Beş yıllık dönem için AB vatandaşları tarafından seçilen Parlamento, 720 üyeden oluşmaktadır ve temsilci sayısı üye ülkelerin nüfusları nispetinde belirlenmektedir (The European Parliament, 2024). Ulusal meclislerin çoğunun aksine, AP yasa çıkaramaz ve bütçeyi arttıramaz. Ayrıca değişiklik ve karar verme görevini AB Konseyi ile paylaşmaktadır. AP bir zamanlar Komisyon önerilerine ve AB Konseyi oylarına tepki verebilirken, görüşleri zamanla diğer kurumlar tarafından dikkate alınan bir yapı haline gelmiştir. Kanun değiştirme ve diğer kurumların faaliyetlerini kontrol etme noktasında daha fazla güç kazanan AP, kanun tekliflerinin yasalaşmasına karar verilmesi sürecinde AB Konseyi ile eşit statüye erişmiştir (McCormick, 2022, s. 81). AP’de tartışmalara başkanlık etmek, tekliflerin hangi komiteye gideceği konusunda karar vermek ve diğer kurumlar ile ilişkilerde temsil etmek amacıyla beş yıllık süre için Parlamento Başkanı seçilir. Parlamento seçimlerindeki dağılım uzun yıllardır merkez sağ ve sosyalist siyasi gruplar egemenliğindedir. AP’de belirli politika alanlarıyla ilgili 20 komite ve 3 alt komite bulunmaktadır (The European Parliament, 2024).

Avrupa Parlamentosu başlangıçta AB Konseyi’nde yeni yasa kabulü konusunda bağlayıcı olmayan görüşler veren ve nadiren dikkate alınan bir kurumdu. Avrupa Tek Senedi ile Tek Pazar ile ilgili kanunların ikinci kez okunması hakkını veren bir iş birliği prosedürü uygulanmaya başlandı. Maastricht Antlaşması ile yasa tasarılarını üçüncü kez okuma hakkı elde eden parlamento AB Konseyi ile fiili olarak eşit yetkilerin verildiği bir ortak karar prosedürü oluşturuldu. Lizbon Antlaşması ile Parlamento ve AB Konseyi kanun yapmada eşit yetkilere sahip bir organ haline geldi

(McCormick, 2022, s. 82). Ayrıca AP, AB Konseyi ile AB bütçesi konusunda otoriteyi paylaşmaktadır. Parlamento AB Komisyonu'nun oluşturduğu bütçe taslağını inceleyip değişiklik isteyebilir. Kapsanmayan alanlar ile ilgili yeni ödenekler isteyebilir. Ayrıca üçte iki parlamento çoğunluğu ile bütçeyi reddedebilir. Onay prosedürü olarak yeni AB üyesinin katılımında ve AB'nin uluslararası antlaşmaları akdedilebilmesi için AP desteğine ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak uluslararası antlaşmalarda onay konusunda Dış ve Güvenlik Politikası bu kapsamın dışında kalmaktadır. AP, Komisyon'un yıllık programını tartışma ve bu konularda soru sorma yetkisi vardır. Komisyon Başkanı ve Komiserler Kurulu'nun atanmasını onaylama hakkı da olmak üzere diğer AB kurumları üzerinde çeşitli denetim yetkileri vardır. Bu yetkilerden en önemlisi ise üçte iki çoğunluğu oluşturduğu takdirde gensoru yolu ile Komiserler Kurulu'nu istifaya zorlayabilir (McCormick, 2022, s. 82).

AB kurumları genel olarak değerlendirildiğinde, öncelikle yetki dağılımı hükümetler arası ve uluslararası olmak şeklinde ikiye ayrılırken dış ve güvenlik politikasına yönelik kararlar ve kritik atamalar hükümetler arası kuruluşlar olan Avrupa Konseyi ve AB Konseyi tarafından icra edilmektedir. Uluslar üstü kuruluşlara bakıldığında Avrupa Komisyonu hükümetler arası kurumlar ve Avrupa Parlamentosu arasındaki yönetişimi sağlamakta ve iki tip kurum arasındaki kararlar neticesinde politika uygulamaktadır. Son olarak Avrupa Parlamentosu yıllar içerisinde yetkilerinin artmasına karşın yasama konusunda hükümetler arası bir kuruluş olan AB Konseyi ile eşit statüde karar vermekte ve bu durum karar alma mekanizmasında AP'nin doğrudan AB vatandaşlarını temsil etmesine karşın ulus-devletlerin parlamentoları ile iş birliği

içerisinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Son olarak AP dış politika sürecinde AB Konseyi ile onay makamı olmasına rağmen bu durum uluslararası ticari antlaşmalar ile sınırlı olup, dış ve güvenlik politikalarında yetkilerinin bulunmadığı görülmekte ve bu durum AP'nin yüksek politika konularında etkisiz kaldığını göstermektedir (Bayram, 2010, s. 82).

4. Bölüm: Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişi

İkinci Dünya Savaşı'nda İtalya'da Faşizm'in ve Almanya'da Nazizm'in yenilgiye uğratılmasının ardından uluslararası sistemde ABD ve Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde iki kutuplu sistem meydana gelmiştir. Soğuk Savaşı dönemi boyunca küresel sistemde iki ideolojinin egemenliği Faşizm'in tekrar ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu süreçte Doğu'da SSCB şiddetle aşırı sağ grupları sindirirken, Batı'da demokratik sistem içerisinde Almanya ve İtalya örneğindeki gibi siyasi partilerin oluşmasını ve güçlenmesini engelleyecek yasal sınırlamalar ve engellemeler getirilmiştir (Ak, 2022, s. 8). Ancak söz konusu durum aşırı sağ grupların tamamen yok olmasına engel olamamıştır ve günümüzde aşırı sağ partiler yükselişe geçmiştir. Mudde aşırı sağ partileri tarihsel açıdan dört döneme ayırmaktadır.

İlk olarak 1945-1955 arası dönemi Neo-Faşizm olarak tanımlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından savaş döneminde faşist rejimlerle iş birliği yapanlar sistemden tecrit edilmiştir. Ancak bu fikirleri destekleyenler apolitik kalmış veya demokratik sistemde siyasi partiler haline gelmiştir. Bu dönemde kurulan siyasi partilerin çoğu seçimlere katılamamış veya Almanya'da Alman Sosyalist Reich Partisi ve Hollanda'da Hollandalı Ulusal Avrupa Sosyal Hareketi gibi yasaklanmıştır.

Ayrıca Avrupa Sosyal Hareketi veya Avrupa Özgürlük Cephesi gibi parti özelliği taşımayan siyasi gruplar ortaya çıkmıştır. Ancak bu dönemde aşırı sağ kısıtlı bir etkiye sahipti (Mudde, 2019).

İkinci dönem olarak ifade edilen 1955-1980 arası dönemde neo-faşist gruplar marjinal düzeyde olmalarına karşın sağ kanat popülist partiler ortaya çıkmıştır. İdeoloji ve kişilik bakımından neo-faşist unsurlar taşınamasına karşın, savaş sonrası ortaya çıkan koşullara karşı çıkmış ve kırsalın marjinalleştirilmesine karşı tepki göstermiştir. İrlanda’da Ulusal Tarım Partisi, Fransa’da Poujadistler, Hollanda’da Çiftçilerin Partisi, Norveç’te İlerici Parti bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ayrıca Alman neo-Nazi partisi NPD bu dönemde kurulmuştur (Mudde, 2019).

Üçüncü siyasi dalga olan 1980-2000 arası dönemde Avrupa Aşırı sağ partilerinin daha belirgin bir şekilde Avrupa siyasetinde görünür olduğu söylenebilir. Bu dönemde Belçika’da Vlams Belang, Avusturya’da FPÖ ve Fransa’da FN önemli aşırı sağ partiler olmasına rağmen, ulusal seçimlerde istikrarlı bir başarı gösterememiştir (Mudde, 2019).

Mudde 2000 yılından günümüze kadar olan süreci aşırı sağda dördüncü dalga olarak tanımlamaktadır. Ona göre 11 Eylül Saldırıları, 2008 Ekonomik Krizi ve 2015 Mülteci Krizi Avrupa aşırı sağının etkin bir şekilde yükselmesine neden olan üç kriz olarak tanımlamaktadır (Mudde, 2019). Yaşanan mülteci krizinin temel etkeni ise Suriye’de yaşanan iç savaş ve neticesinde oluşan büyük göç dalgasıdır (Öztürk ve Boyacı, 2022, s.1813). Bu süreç içerisinde Almanya’da AfD, Hollanda’da PVV, Fransa’da RN, Avusturya’da FPÖ ve İtalya’da Lega ve FdI önemli siyasi partiler haline gelmiştir. Genel olarak bakıldığında Soğuk Savaş sonrasında belirginleşen

ama güçlü bir etki yaratamayan aşırı sağ partiler 2000’lerden itibaren Avrupa siyasetinde etkili partiler haline gelmiştir.

Günümüz aşırı sağ partileri birbirlerinden farklı siyasi, ekonomik ve sosyal gerçekliklerin sonucunda ortaya çıkmalarına rağmen belirli konularda benzer söylemlere sahip olmaktadır. Bu konular, ulus-devletin egemenliği ve bunun doğal bir sonucu olarak AB karşıtlığı, din, aile ve toplum gibi geleneksel değerlerin korunması ve yabancı düşmanlığı olarak sıralanabilir.

İlk olarak ulus-devlet egemenliğini savunan aşırı sağ partiler, Avrupa Birliği’nin uluslar üstü yapısına ve AB’ye ulus-devletlerden aktarılan yetki devrine karşı çıkmaktadır. Söz konusu yetki devrinin ulus-devletin egemenliğini aşındırdığı ve siyasi ve ekonomik araçları kolaylıkla kullanmasına engel olduğu görüşündedirler (Öner, 2015, s. 91). Örnek olarak 2008 ekonomik krizinden etkilenen ülkeler olarak İspanya ve Yunanistan krizi atlatabilmek adına mali politikalarda sert tedbirler uygulamak zorunda kalmasına rağmen para politikası Avrupa Merkez Bankası tarafından uygulanmıştır (Polyakova, 2014, s. 37; Polyakova & Shekhovtsov, 2016, s. 71). Aşırı sağ partilerin AB karşıtlığı konusunda üzerinde durduğu bir diğer durum ise AB kurumlarının bürokratik ve teknokratik yapısıdır. Bu durum ulus-devletin üzerinde kurumlar olarak devletleri sınırlandırdıkları görüşündedirler ve AB bürokratlarının seçimle değil, atama usulüyle gelmelerini eleştirmektedir (Balci & Cicioglu, 2020, s. 104). Örneğin Marine Le Pen bu konuda AB’yi “anti-demokratik canavar” olarak itham etmektedir (Polyakova, 2016, s. 5).

Aşırı partilerin bir diğer ideolojik söylemi ise aile, din veya toplum gibi geleneksel değerlerin savunulmasıdır. Eşcinselliği

geleneksel aile yapısına karşı bir tehdit olarak gören aşırı sağ partiler bu konuda popülist söylemlere sahiptir. Örneğin RN'nin eski lideri Le Pen'e göre eşcinsellik "biyolojik ve sosyal bir anormallik" iken FPÖ'nün programında aile "ortak çocukları olan bir erkek ve kadın arasındaki ortaklık" olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer örnekte Macaristan parlamentosunda eşcinsellerin evlat edinmesinin yasaklanmasıdır (Ak, 2022, s. 98).

Aşırı sağ geleneksel değerleri savunan bir siyasi parti grubu olarak küreselleşme karşıtı bir tutum sergilemektedir. Onlara göre küreselleşme ile ortaya çıkan çok kültürlülük ve liberal değerlerin yayılması AB düzeyinde Avrupa'daki ulus-devlet kimliklerinin ve Avrupa kimliğinin aşınmasına neden olan bir tehdit olarak görmektedir. Bu durum bir bakıma küreselleşme ile ortaya çıkan nüfus hareketleri ve terör saldırıları ile de ilişkilendirilebilir (Ak, 2022, s. 98; Diesen, 2020, s. 2). Bu sebeple aşırı sağ partiler yabancı düşmanlığına sahiptir. Örneğin Marine Le Pen ayrımın sağ ve sol arasında değil, küreselciler ve vatanseverler arasında" olduğunu öne sürmektedir (Diesen, 2020, s. 12).

Avrupa aşırı sağı Soğuk Savaş sonrası dönemde ulusal meclislerde görünür olmasına rağmen, asıl yükselişi 2010'lu yıllarda yapmaya başlamıştır. AB'nin kurucu üyeleri ele alındığında, Almanya'da AfD 2021 seçimlerde %10,2 oy oranı ile muhalefet partisi, Fransa'da ise RN %17,3 oranına olmasına karşın RN lideri Marine Le Pen 2017 ve 2022 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ikinci tura kalmayı başarmış ve 2022 ikinci tur seçimlerinde %42'ye yakın oy aldı (Amaro & Clinch, 2022; bundeswahlleiterin.de, 2024). İtalya'da ise Lega 2018'de koalisyon içerisinde iktidarda olma başarısını göstermesine rağmen, 2022 seçimlerinde iktidarı bir diğer aşırı sağ parti olan Giorgia Meloni'nin İtalya'nın Kardeşleri

Partisi'ne kaptırmıştır (Preve, 2024). Belçika'da VB ve Lüksemburg'da ADR muhalefet pozisyonunda iken Hollanda'da Geert Wilders'in Özgürlük Partisi 2023 seçimlerinde birinci parti olarak koalisyon hükümeti kurma girişiminde bulunmaktadır (Stroobants, 2024). Orta ve Doğu Avrupa'da da aşırı sağ partilerin etkisi daha fazladır. Polonya'da Hukuk ve Adalet Partisi ve Macaristan'da Fidezs partisi iktidarda yer almaktadır. Kuzey Avrupa'da Finliler Partisi iktidar ortağı pozisyonunda iken İsveç'te İsveç Demokratları (SD) 2022 seçimlerinde ikinci büyük parti olarak ana muhalefette yer almaktadır. Bu partilerin haricinde Avusturya'da FPÖ, Estonya'da EKRE, İspanya'da Vox ve Portekiz'de Chega güçlü aşırı sağ partiler olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Letonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Slovakya'daki birden fazla aşırı sağ parti seçimlere katılmış ve toplamda önemli sayılabilecek bir oranda oy toplayabilmiştir (politico.eu, 2024). Genel olarak bakıldığında söz konusu partilerin ulusal meclisler için yapılan seçimlerde aldıkları oylar doğrudan veya dolaylı yoldan olsa da AB'nin hükümetler arası kurumları olan Avrupa Konseyi'ni ve AB Konseyi'ni etkileme kapasitesine sahiptir.

Tablo 1. Aşırı Sağ Partilerin Son İki Seçimde Ulusal Mecliste Aldıkları Oy Oranları ve Sandalye Sayısı

Ülke (Seçimler)	Siyasi Parti	Önceki Seçim Sonucu	Son Seçim Sonucu	Son Seçim Ülke Toplamı
Almanya (2017, 2021)	Almanya için Alternatif (AfD)	%12,6 94/709	%10,3 83/735	%10,3 87/735
Fransa (2017, 2022)	Ulusal Cephe (FN/RN)	%8,8 8/577	%17,3 89/577	%17,3 89/577
İtalya (2018, 2022)	İtalya'nın Kardeşleri (FdI)	%4,4 32/628	%26 119/400	%34,9 185/400
	Lega	%17,4 125/628	%8,9 66/400	
Danimarka (2019, 2022)	Danimarka Demokratları (DD)	*	%8,1 14/179	%14,4 25/179
	Danimarkalıların Halkı Partisi	%8,7 16/179	%2,6 5/179	
	Yeni Sağ (NB)	%2,4 (2019) 4/179	%3,7 6/179	

İspanya (2019, 2023)	Vox	%15,1 52/350	%12,4 33/350	%12,4 33/50
Portekiz (2022, 2024)	Chega (CH)	%7,3 12/230	%18,1 48/230	%18,1 48/230
Avusturya (2017, 2019)	Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ)	%26 51/183	%16,2 31/183	%16,2 31/183
Hollanda (2021, 2023)	Özgürlük Partisi (PVV)	%10,8 17/150	%23,6 37/150	%26,5 41/150
	Demokrasi Forumu (FVD)	%5 8/150	%2,2 3/150	
	JA21	%2,4 3/150	%0,7 1/150	
Belçika (2019, 2024)	Vlaams Belang (VB)	%12 18/150	%13,8 20/150	%13,8 (20/150)
Lüksemburg (2018, 2023)	ADR	%8,3 4/60	%9,3 5/60	%9,3 (5/60)
Letonya (2018, 2022)	Ulusal İttifak (NA)	%11	%9,3	%22,3

		13/100	13/100	33/100
	İstikrar İçin (S)	*	%6,8 11/100	
	Önce Letonya (LPV)	*	%6,2 9/100	
	Devletin Sahibi Kim (PCL)	%14,3 16/100	*	
Litvanya (2016, 2020)	Litvanya'da Polonyalıların Seçim Hareketi – Hıristiyan Aileler İttifakı (EAPL-CFA)	%5,7 8/141	%5 3/141	%5 3/141
Estonya (2019, 2023)	Estonya Muhafazakar Halk Partisi (EKRE)	%17,8 19/101	%16,1 17/101	%16,1 17/101
İsveç (2018, 2022)	İsveç Demokratları (SD)	%17,5 62/349	%20,2 73/349	%20,2 73/349
Finlandiya (2019, 2023)	Finliler Partisi (PS)	%17, 39/200	%20 46/200	%20 46/200
Slovenya (2018, 2022)	Slovenya Ulusal Partisi (SNS)	%4,2 4/90	%1,5 0/90	%1,5 0/90

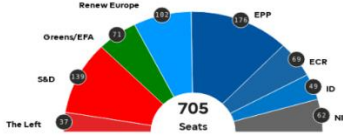
Hırvatistan (2020, 2024)	Anavatan Hareketi	%10,9 16/151	%9,6 14/151	%9,6 14/151
Romanya (2020)	Rumenlerin Birliği için İttifak (AUR)	*	%9,2 14/136	%9,2 14/136
Bulgaristan (2023, 2024)	Uyanış	%13,58 37/240	%13,4 38/240	%19,2 54/240
	ITN	%3,94 11/240	%5,8 16/240	
Yunanistan (Mayıs 2023, Haziran 2023)	Spartalılar (S)	*	%4,6 12/300	%12,7 34/300
	Helen Çözümü (EL)	%4,6 16/300	%4,4 12/300	
	Zafer (NIKH)	*	%3,70 10/300	
Polonya (2019, 2023)	Hukuk ve Adalet Partisi	%43,6 235/460	%35,4 194/460	%42,6 212/460
	Konfederasyon Bloku	%6,8	%7,2	

		11/460	18/460	
Macaristan	Fidezs	%49,3 133/199	%54,1 135/199	%60 150/199
	Jobbik	%19,1 26/199	8/199	
	Bizim Vatanımız Hareketi	*	%5,9 7/199	
Çekya (2017, 2021)	Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi (SPD)	%10,6 22/200	%9,5 20/200	%9,5 20/200
Slovakya (2020, 2023)	Sme Rodina	%8,2 17/150	%2,21 0/150	%8,72 10/150
	Slovak Ulusal Partisi (SNS)	%3,2 0/150	%5,63 10/150	
	Bizim Slovakya Halk Partisi (L'SNS)	%7,97 (2020) 17/150	%0,84 (2023) 0/150	

Kaynak: Politico.eu sitesinin verileri baz alınarak yazar tarafından oluşturuldu. Link: <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/>

Avrupa Parlamentosu'nun yapısına bakıldığında 2019'da 705 olan temsilci sayısı 2024 seçimlerinde 720'ye çıkarılmıştır. Parlamento'nun işleyişi bakımından en az yedi üye devletin temsil eden en az 23 temsilci bir siyasi grup oluşturabilir. Şekil 1.'de görüldüğü üzere 7 siyasi parti grubu, hiçbir parti grubu bünyesinde olmayanlar ve AP seçimlerinde hiçbir parti üyesi olmadan seçilen temsilciler yer almaktadır. Parlamento'nun kuruluşundan bu yana EPP ve S&D'nin baskın olmuştur. Ancak son yıllarda aşırı sağ partilerin yükselişi bu durumu etkileyebilmektedir. Şekil 1.'de görüldüğü üzere Avrupa aşırı sağ partileri tek bir siyasi grup olarak değil, Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu ve Kimlik ve Demokrasi Grubu şeklinde parlamentoda yer almaktadır. Ayrıca herhangi bir siyasi grup bünyesinde yer almayan aşırı sağ partiler de bulunmaktadır. Tablo 2.'de yer alan veriler dahil edildiğinde, 2019 seçimlerinde ECR ve ID grubu AP'nin %16,7'sini oluştururken bu oran 2024 seçimlerinde %19,6'ya yükselmiştir.

European Parliament 2019-2024
Outgoing Parliament

Political groups in the European Parliament	Number of seats	% of seats
EPP - Group of the European People's Party (Christian Democrats)	176	24.96%
S&D - Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats in the European Parliament	139	19.71%
Renew Europe - Renew Europe Group	102	14.46%
Greens/EFA - Group of the Greens/European Free Alliance	71	10.00%
ECR - European Conservatives and Reformists Group	69	9.78%
ID - Identity and Democracy Group	49	6.95%
The Left - The Left group in the European Parliament - GUE/NGL	37	5.24%
NI - Non-attached Members	62	8.79%

According to Parliament's rules of procedure, a political group shall consist of at least 25 Members elected in at least seven Member States.

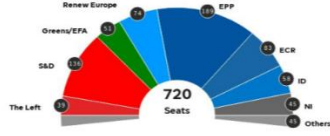
Source: European Parliament

21/06/2024 - 13:04

All times are GMT+2

European Parliament 2024-2029
Provisional results

Political groups in the European Parliament	Number of seats	% of seats
EPP - Group of the European People's Party (Christian Democrats)	189	26.25%
S&D - Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats in the European Parliament	136	18.89%
Renew Europe - Renew Europe Group	74	10.28%
ID - Identity and Democracy Group	58	8.06%
Greens/EFA - Group of the Greens/European Free Alliance	51	7.08%
ECR - European Conservatives and Reformists Group	83	11.53%
The Left - The Left group in the European Parliament - GUE/NGL	39	5.42%
NI - Non-attached Members	45	6.25%
Others - Newly elected Members not allied to any of the political groups set up in the outgoing Parliament	45	6.25%

According to Parliament's rules of procedure, a political group shall consist of at least 25 Members elected in at least seven Member States.

Source: Provided by Veritas for the European Parliament

Şekil 1. 2019 ve 2023 Avrupa Parlamentosu Seçimleri Sonrası Sandalye Dağılımı

Kaynak: Avrupa Parlamentosu, Link: <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2019-2024/outgoing-parliament/>, <https://results.elections.europa.eu/en/european-results/2024-2029/>

Ancak bu durum sadece grup olarak ifade edilen kısmı oluşturmaktadır. Siyasi gruplara katılmayan aşırı sağ partilerin temsilcileri de eklendiğinde temsilci sayısı 2019'da 134 iken, 2024 seçimlerinde bu sayı 165'e çıkmıştır. Yani 2024 Avrupa Parlamentosu seçimleri ile aşırı sağ partilerin temsil oranı %22,9'a yükselmiştir.

Tablo 2. 2019 ve 2024 Avrupa Parlamentosu Aşırı Sağ Partilerin Oy Oranları ve Sandalye Sayısı

		2019 Seçimleri		2024 Seçimleri		
Ülke	Parti	Oy Oranı	Sandalye Sayısı	Oy Oranı	Sandalye Sayısı	Fark
Almanya	AfD	%10,98	11/96	%15,9	15/96	+4
Fransa	RN	%23,34	23/79	%31,37	30/81	+7
İtalya	Lega	%34,26	28/73	%8,98	8/76	-20
	FdI	%6,44	5/73	%28,76	24/76	+19
İspanya	Vox	%6,21	4/59	%9,62	6/61	+2
Polonya	Konfederasyon	%4,55	0/52	%12,08	6/53	+6
	PiS	%34,99	21/52	%36,16	20/53	-1
Romanya	AUR	*	*	%14,93	6/33	+6
Hollanda	PVV	%3,53	0/26	%16,97	6/31	+6
	FvD	%10,96	3/26	%2,49	0/31	-3
Belçika	VB	%12,05	3/21	%14,5	3/22	0

Çekya	SPD	%9,14	2/21	%5,73	1/21	-1
Yunanistan	XA	%4,87	2/21	*	*	-2
	EL	%4,18	1/21	%9,3	2/21	+1
	Zafer	*	*	%4,37	1/21	+1
Macaristan	Fidezs	%52,56	13/21	%44,82	11/21	-2
	Jobbik	%6,34	1/21	%0,99	0/21	-1
	Bizim Vatanımız Hareketi	%3,29	0/21	%6,71	1/21	+1
Portekiz	Chega	*	*	%9,79	2/21	+2
İsveç	SD	%15,34	3/20	%13,17	3/21	0
Avusturya	FPÖ	%17,20	3/18	%25,4	6/20	+3
Bulgaristan	IMRO	%7,14	2/17	*	*	-2
	Uyanış	%1,01	0/17	%13,98	3/21	+3
	ITN	*	*	%6,04	1/21	+1
Finlandiya	Finliler Partisi	%13,83	2/14	%7,60	1/15	-1

Danimarka	Danimarka Halk Partisi (DF)	%10,76	1/14	%6,37	1/15	0
	Danimarka Demokratları (DD)	*	*	%7,39	1/15	+1
Slovakya	L'SNS	%12,07	2/14	%0,48	0/15	-2
Hırvatistan	Vatan Hareketi (DP)	*	*	%8,82	1/12	+1
Litvanya	EAPL-CFA	%5,5	1/11	%5,78	1/11	0
Letonya	Ulusal İttifak	%16,49	2/8	%22,07	2/9	0
	Önce Letonya	*	*	%6,16	1/9	+1
Estonya	EKRE	%12,73	1/6	%14,9	1/7	0
Lüksemburg	ADR	%10,04	0/6	%11,76	1/6	+1
Toplam			134		165	31

Kaynak: Avrupa Parlamentosu web sitesinin verileri baz alınarak yazar tarafından oluşturuldu, Link: <https://elections.europa.eu/en/>

Önceki bölümde ifade edildiği üzere Avrupa Parlamentosu kuruluşundan bugüne dek yetkileri artmış ve AB kurumları içerisinde gücü artmıştır. Ancak dış politika ve güvenlik gibi yüksek politika konularında Avrupa Konseyi ve AB Konseyi hükümetler arası kuruluşlar olarak etkin kurumlardır. Bu durum AP'nin daha düşük politika olarak ifade edilebilecek konularda yetkilere sahip olmasına neden olmaktadır. Avrupa aşırı sağ partilerinin ulusal meclislerde yükselişe geçmesi AB'nin dış politikasında daha önemli bir problem olarak görülebilirken, AP'deki yükselişi görece önemsiz kalmaktadır. Ancak Avrupa Parlamentosu'nun AB bütçesi üzerindeki etkisi ve Avrupa Komisyonu'nu onaylama veya gensoru ile istifaya zorlama yetkileri AB kurumlarının işleyişini sekteye uğratabilir. Her iki durumun gerçekleşebilmesi için AP üye sayısının üçte ikisinin aynı yönde oy kullanması ile mümkün olabilmektedir. Bu durum 480 temsilcinin ortak paydada hareket etmesini zorunlu kılar. Ancak aşırı sağ partiler tek bir blok halinde bile 165 temsilciden oluşmaktadır ve bu durum AP'yi oy yönünden etkilemesini neredeyse imkansız kılmaktadır. Ancak aşırı sağ partilerin AP'de daha fazla çoğunluk elde etmesi Avrupa siyasetinde bu partileri daha görünür kılmakta ve bu durum aşırı sağ partilerin hem ulusal meclislerde hem de Avrupa Parlamentosu'nda daha fazla başarı elde etme olasılığının olduğu söylenebilir.

Sonuç

AB'nin uluslararası politikasını belirlemedeki zorluk, çeşitlilik ile birlik arasındaki sürekli gerilimde yatmaktadır. Avrupa entegrasyonu, Üye Devletlerin dünya sahnesinde kolektif bir şekilde etkili olma kapasitesini artırırken, farklı ulusal çıkarlar ve uluslarüstü yaklaşımlara karşı çıkan siyasi güçler tarafından zayıflatılmaktadır. AB'nin küresel bir aktör olarak geleceği, bu iç

bölünmelerin üstesinden gelme ve 21. yüzyılın zorluklarına uyarlanmış iddialı bir ortak vizyon geliştirme yeteneğine bağlı olacaktır.

Aşırı sağ partiler 2024'te yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde AB genelinde oylarını arttırması AB siyasetinde ne derece etkili olacağı tartışma konusu olmuştur. Genel bir çerçeve çizildiğinde aşırı sağ partilerin söylemleri Avrupa Birliği'nin kurucu değerleri ile neredeyse taban tabana zıtlıklar içermektedir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze dek ilerleyen Avrupa entegrasyonunun geleceği açısından soru işaretlerine neden olmuştur. Avrupa Birliği kuruluşundan bugüne ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen AB düzeyinde ortak bir dış politikanın oluşturulmasını başaramamıştır. AB kurumlarının sahip olduğu yetkilerin hükümetler arası ve uluslar üstü olacak şekilde ikiye ayrılmaktadır. Dış politika konularında her ne kadar Avrupa Komisyonu'nun ve Avrupa Parlamentosu'nun uluslararası örgüt temsilinde ve genellikle ticaret antlaşmalarında AB kimliği ile hareket ediyor olsa da güvenlik politikaları ve dış politika kararlarında hükümetler arası kuruluşlar olan Avrupa Konseyi ve AB Konseyi'nin yetkileri baskındır. Ancak AP yıllar içerisinde etkinliğini arttırması ve AB Konseyi ile yasamada eşit bir statüye erişmesi AB dış politikasının oluşumunda önemsiz görülmemelidir. AP Avrupa Komisyonu'nun oluşturulmasında ve AB bütçesinin onaylanmasında AB Konseyi ile birlikte karar verici kurumdur.

AP'nin sahip olduğu yetkiler uzun bir süredir EPP ve S&D siyasi gruplarının hakimiyetindedir ve durum 2024 AP seçimlerinde de devam etmiştir. Fakat aşırı sağ partilerden oluşan ECR ve ID grubu son seçimlerde temsilci sayısını arttırmış ve AP'de önemli bir

blok haline gelmiştir. Ayrıca hatırı sayılır bir sayıda herhangi bir grup içerisinde bulunmayan aşırı sağ parti üyeleri de meclis kompozisyonunda yerini almıştır. Ancak aşırı sağ partilerin AP üzerinden AB dış politikasını etkileyebilecek nicel kapasiteden yoksundur. Hem Avrupa Komisyonu'nun onaylanmasında hem de AB bütçesi oylamasında alınacak kararı etkileyebilecek çoğunluğa sahip değildir. AP aşırı sağ partiler için kamuoyunda daha görünür hale gelmek ve AB düzeyinde söylemlerini ifade edebileceği bir platform vazifesi görmektedir.

Kaynakça

Ak, E. (2022). Avrasyacılık Perspektifinden Avrupa'daki Aşırı Sağ Partilerin Yükselişinde Rusya'nın Etkisi. Sakarya Üniversitesi.

Alakuş, İ. (2021). Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa Birliği Dış Politikası Kararlarına Etkisi [Doktora Tezi]. T.C. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

Amaro, S., & Clinch, M. (2022, Nisan 24). Macron beats far-right rival Le Pen in French presidential election. CNBC. <https://www.cnn.com/2022/04/24/france-election-2022-result-emmanuel-macron-vs-marine-le-pen.html>

Balci, A., & Cicioglu, F. (2020). Turkey in the discourse of European far right: The uses and abuses of Turkey's membership process for a counter-hegemony. *Journal of Contemporary European Studies*, 28(1), 100-113.

<https://doi.org/10.1080/14782804.2019.1677574>

Bayram, M. H. (2010). Lizbon Antlaşması: Parlamentoların Avrupa Birliği Karar Alma Sürecindeki Yeni Rolü. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(24), 77-89.

Bayram, M. H. (2018). Avrupa Birliği'nin Dayandığı Değerlerin Korunması. *Journal of Judgments by the Court of Jurisdictional Disputes/Uyusmazlık Mahkemesi Dergisi*, 11, 67-82.

Bayram, M. H. (2019). Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetimi: Frontex. Seçkin Yayıncılık. <https://www.seckin.com.tr/kitap/796152542#>

Bayram, M. H. (2021). Avrupa Birliği Hukuku Dersleri (6. bs). Seçkin.

Bayram, M. H., & İzol, R. (2022). Avrupa Birliği'nin Dış Sınırlarının Yönetiminde Üçüncü Ülkelerle İş Birliği: Türkiye Örneği. Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(I), 15-37. <https://doi.org/10.54704/akdhfd.1103215>

Britannica. (2024, Haziran 18). European Defense Community (EDC) | Britannica. <https://www.britannica.com/topic/European-Defense-Community>

bundeswahlleiterin.de. (2024, Şubat 11). Results Germany—The Federal Returning Officer.

<https://www.bundeswahlleiterin.de/en/bundestagswahlen/2021/ergebnisse/bund-99.html>

Cingöz, M. (2022) "Osmanlı Devleti ve uluslararası toplum." Diplomasi ve Strateji Dergisi 3.2, 88-119.

Cingöz, M., et al. (2024). "Iran's axis of resistance through the lens of ontological security." Third World Quarterly, 1-18.

Diesen, G. (2020). Russia as an international conservative power: The rise of the right- wing populists and their affinity towards Russia. Journal of Contemporary European Studies, 28(2), 182-196. <https://doi.org/10.1080/14782804.2019.1705770>

Efe, H. (2010). Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 9(1), 37-62. https://doi.org/10.1501/Avraras_0000000136

Europarl. (2024, Haziran 18). Maastricht Treaty. Maastricht Treaty. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>

History of the EU. (2024a, Haziran 10). History of the European Union – 1945-59 | European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en

History of the EU. (2024b, Haziran 10). History of the European Union – 1960-69 | European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_en

History of the EU. (2024c, Haziran 10). History of the European Union – 1970-79 | European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1970-79_en

History of the EU. (2024d, Haziran 10). History of the European Union – 1980-89 | European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1980-89_en

History of the EU. (2024e, Haziran 10). History of the European Union – 1990-99 | European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1990-99_en

History of the EU. (2024f, Haziran 10). History of the European Union – 2000-09 | European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_en

İzol, R., and Murat C. (2020). "Merkantalizm Ve Sanayi Devrimi Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Konumu." Akademik Hassasiyetler 7.14, 379-398.

Koenig-Archibugi, M. (2004). "Explaining Government Preferences for Institutional Change in EU Foreign and Security Policy." International Organization.

Lisbon Treaty. (2007). Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and The Treaty Establishing the European Community. Official Journal of the European Union. https://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0007.01/DOC_19

Maastricht Treaty. (1997). Consolidated Version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Communities. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997M/TXT&from=PL>

McCormick, J. (2022). Understanding the European Union A Concise Introduction (8.). Bloomsbury Academic.

Mudde, C. (2007). Populist radical right parties in Europe. Cambridge University Press.

Mudde, C. (2017). The Populist Radical Right A Reader (C. Mudde, Ed.). Routledge Studies in Extremism and Democracy.

Mudde, C. (2019). The Far Right Today. John Wiley & Sons. <http://libgen.rs/book/index.php?md5=64DE123535C1D54E7361170B5CB9DAD0>

NATO. (2024, Nisan 11). NATO member countries. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm

Öner, S. (2015). Different Manifestations Of The Rise Of Far-Right In European Politics: The Cases Of Germany And Austria. Marmara

Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, 22(2), Article 2.

Öztürk, B.N. (2024), "Reasons for Muslim and Christian white meat consumption: examples of England and Turkey", Journal of Islamic Marketing, Vol. 15 No. 5, pp. 1203-1231. <https://doi.org/10.1108/JIMA-02-2023-0058>

Öztürk, T., & Erkan, S. (2023). The Refugee Crisis In The Aegean Sea: An Analysis In The Context Of The Regional Security Complex. Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 12(2), 529-559. <https://doi.org/10.30903/Balkan.1411762>

Öztürk, T., & Şen, V. C. (2023). A Political Evaluation Of The Hydrocarbon Trade Between The European Union, Russia And The Usa. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(2), 347-363. <https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1250390>

Öztürk, T., & İrfanoğlu, E. (2021). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitiğin Önemi. Akdeniz İİBF Dergisi, 21(1), 17-27. <https://doi.org/10.25294/aiuibfd.809368>

Öztürk, T., & Boyacı, E. (2022). Suriyeli Mülteci Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkisine Yansıması: Dünya Sistemleri Analizi Üzerinden Bir Değerlendirme. Alanya Akademik Bakış, 6(1), 1809-1823. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1035028>

politico.eu. (2024, Haziran 24). POLITICO Poll of Polls—European polls, trends and election news. POLITICO. <https://www.politico.eu/europe-poll-of-polls/>

Polyakova, A. (2014). Strange Bedfellows: Putin and Europe's Far Right. *World Affairs*, 177(3), 36-40.

Polyakova, A. (2016). Putinism and the European far right. *Institute of Modern Russia*, 19, 2016.

Polyakova, A., & Shekhovtsov, A. (2016). On The Rise: Europe's Fringe Right. *World Affairs*, 179(1), 70-80. <https://doi.org/10.1177/0043820016662746>

Preve, C. (2024, Haziran 10). Italy: Meloni established kingmaker as party secures win in elections. *Euronews*. <https://www.euronews.com/my-europe/2024/06/10/italy-pm-meloni-established-as-kingmaker-as-party-secures-win-in-elections>

Schimmelfennig, F. (2021). *European Integration Theory*. Oxford University Press.

Smith, K. E. (2004). *European Union Foreign Policy in a Changing World*. Polity Press.

Stroobants, J.-P. (2024, Mayıs 17). The Netherlands' new coalition led by far right promises anti-migrant measures. *Le Monde.Fr*. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/05/17/netherlands-new-coalition-led-by-the-far-right-promises-anti-migrant-measures_6671705_4.html

Tassinari, F. (2005). "A Synergy for Black Sea Regional Cooperation." *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*.

Toje, A. (2011). The European Union as a Small Power. Palgrave Macmillan.

The Council of the European Union. (2024, Haziran 18). Council of the European Union – role | European Union. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/council-european-union_en

The European Commission. (2024, Haziran 18). European Commission – what it does | European Union. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-commission_en

The European Council. (2024, Haziran 18). European Council – role and powers | European Union. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-council_en

The European Parliament. (2024, Haziran 18). European Parliament – roles and Powers European Union. https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-parliament_en

Wolff, S., & Whitman, R. G. (2012). The European Neighbourhood Policy in Perspective. Palgrave Macmillan.

BÖLÜM II

Etiyopya İç Savaşı ve Dijital Dinamikler: Uluslararası İlişkiler Perspektifinden Siyasi, Sosyal ve Siber Etkiler

Gül Nazik ÜNVER¹

Giriş

Afrika, tarihin büyük kısmında iç çatışmalarla boğuşmuş ve bu çatışmalar, kıtanın siyasi ve ekonomik istikrarını olumsuz etkilemiştir. Birleşmiş Milletler, çatışmayı insanlığın karşılaştığı en büyük küresel sorunlardan biri olarak tanımlamaktadır. Soğuk Savaş sonrasında devletlerarası çatışmalar azalırken, iç çatışmalar ve silahlı çatışmaların arttığına dikkat çekilmiştir. Afrika, bağımsızlığını kazandığı 20. yüzyılın ortalarından itibaren birçok iç savaş ve bölgesel çatışmaya sahne olmuştur. Bu çatışmalar, etkilenen ülkelerdeki gelişimi durdurmuş, komşu ülkelerde de

¹ Öğr. Gör. Dr., Batman Üniversitesi, Karriyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Batman/Türkiye, ORCID: 0009-0005-5003-1555, gul.unver@batman.edu.tr.

istikrarsızlık, yoksulluk, hastalıklar ve insani krizlere yol açmıştır (Ezugwu and Duruji, 2023).

Etiyopya tarihsel olarak zengin kültüre ve siyasi geçmişe sahip olan bir ülkedir. Antik çağlardan beri, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı, dinlerin ve dillerin çeşitlilik gösterdiği bir coğrafya olarak dikkat çekmiştir. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Etiyopya, hem iç dinamikleri hem de dış etkilerle şekillenen karmaşık bir siyasi yapıya sahip olmuştur. Ülkenin tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biri, 1974 yılında monarşinin devrilmesiyle sonuçlanan Marksist yönelimli Derg rejiminin kurulması olmuştur. Bu dönem, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, insan hakları ihlalleri ve geniş çaplı iç göçler ile damgalanmıştır (Zewde, 2017, ss. 209-227; Reid, 2021, ss. 106-108; Ezugwu and Duruji, 2023; Zegeye, 2022; Yilma, 2021, ss. 75-77, 86).

1991’de Derg’in çöküşüyle birlikte, Etiyopya Halk Demokratik Cephesi (EPRDF) iktidara gelmiş ve ülkede federal bir yapı oluşturulmuştur. Ancak bu yeni yönetim altında da etnik gruplar arasındaki gerilimler devam etmiş, özellikle Tigray Halk Kurtuluş Ordusu (TPLF) ve merkezi hükümet arasında çatışmalar yaşanmıştır. 2020’de başlayan Tigray Savaşı, bu gerilimlerin zirvesi olmuş ve çatışmanın içsel dinamiklerinin yanı sıra, bölgesel ve uluslararası etkileri de beraberinde getirmiştir (Reid, 2021, s. 106; Ezugwu and Duruji, 2023). İç çatışmanın temel nedenleri, federal hükümetin seçimleri COVID-19 pandemisi nedeniyle ertelemesi, EPRDF’nin feshedilerek yerine TPLF’nin katılmayı reddettiği Refah Partisi’nin kurulması gibi olaylarla ilişkilendirilmektedir. TPLF’nin bölgesel seçimleri kendi başına düzenlemesi ve kazandığını ilan etmesi çatışmayı daha da alevlendirmiştir (Ezugwu and Duruji, 2023).

Uluslararası İlişkiler perspektifinden yapısal fonksiyonalizm teorisi, Tigray çatışmasının, devletin bileşenlerinin işlevsizlik nedeniyle patlak verdiğini ve bu durumun devletin diğer yapılarını etkilediğini açıklamaktadır. Bu teori, devletin bir bütün olarak düzen ve istikrarı korumak için birbirine bağımlı yapılarla oluşturulduğunu, bir yapının çöküşünün diğer yapıların ve sonunda devletin de çöküşüne yol açacağını göstermektedir. Tigray çatışması, Etiyopya'daki tüm yapıları etkilemiş ve devletin siyasi yapısını bozmuştur. Savaşın temel sebepleri arasında merkezi hükümetin politikaları, etnik önyargılar, ekonomik eşitsizlikler ve TPLF'nin geçmişteki iktidarını kaybetme korkusu yer almaktadır. Çatışma, Etiyopya'nın kuzeyindeki Tigray bölgesinin ötesine geçerek Amhara bölgesini, Sudan, Eritre, Somali, Cibuti'yi ve güneydeki Oromo bölgesini de etkilemiştir (Nyadera and Osedo, 2023, s. 44; Reid, 2021, s. 106; Ezugwu and Duruji, 2023; Zegeye, 2022).

Tigray Savaşı'nın getirdiği insani kriz ile milyonlarca insan yerinden olmuş, gıda güvensizliği ve sağlık sorunları artmıştır. Ancak bu çatışma askeri mücadele ve bilgi savaşlarıyla şekillenmiştir. Sosyal medya ve dijital iletişim araçları, hem hükümetin hem de isyancı grupların kendi anlatılarını oluşturmalarına, propaganda yapmasına ve karşıt görüşleri susturmasına olanak tanımıştır. Siber alan, bu süreçte önemli bir etki unsuru haline gelmiş ve çatışmanın dinamiklerini derinleştirmiştir (Zelege, 2019, ss. 1-6; Nyadera and Osedo, 2023, ss. 39- 43; Ezugwu and Duruji, 2023; Zegeye, 2022; Aljazeera, 2022).

Son yıllarda dijital teknolojilerin gelişimi, siber alanın çatışmalar üzerindeki etkisini artırmıştır. Sosyal medya platformları, bilgi akışını hızlandırarak propaganda, manipülasyon ve

radikalleşme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Etiyopya'daki iç savaşın dinamikleri, askeri çatışmalarla sınırlı kalmayıp, dijital savaş alanında da yoğunlaşmaktadır. Hükümet ve isyancı gruplar, stratejik iletişim ve halkla ilişkiler taktikleriyle kendi gündemlerini desteklemek ve karşıtlarını zayıflatmak amacıyla siber araçları etkin bir şekilde kullanmaktadır. Dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde çatışmaların siber boyutu, geleneksel savaş anlayışını derinden etkilemektedir. Bu bağlamda siber alan, bir savaş alanı olmaktan öte, bilgi manipülasyonu, propaganda ve toplumsal kutuplaşma için bir platform haline gelmiştir (Aalen, 2019, ss. 653-665; Zeleke, 2019, ss. 1-6; Aljazeera, 2022). Bu çalışma, Etiyopya'nın iç savaşında siber alanın rolünü derinlemesine incelemekte ve siber savaşın modern çatışmalardaki yerini anlamayı amaçlamaktadır. Siber iletişimin çatışma dinamiklerini nasıl şekillendirdiği, etnik gerilimlerin yayılması üzerindeki etkisi ve siber güvenlik zafiyetlerinin çatışma üzerindeki yansımaları ele alınacaktır. Bu bağlamda Etiyopya örneği, günümüzün karmaşık savaş alanlarını anlamak ve gelecekteki çatışma çözümleri için öneriler geliştirmek açısından önemli bir çalışma alanı sunmaktadır. Ayrıca siber hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflerin çatışmalar üzerindeki etkileri tartışılarak, modern savaşların doğasında siber unsurların yerinin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

1. Etiyopya İç Savaşının Arka Planı

İç çatışma, bir devletin meşru yönetimine karşı çıkan bir ya da birden fazla grubun, hükümeti devirmeye veya daha iyi bir yönetim kurmaya yönelik şiddet kullanmasıyla ortaya çıkmaktadır (Eminue, 2004). Bu tür iç çatışmalar, ekonomik nedenlerle; kaynak kontrolü, toprak anlaşmazlıkları, eşit olmayan gelir dağılımı veya eşit olmayan

kalkınma gibi sorunlar nedeniyle patlak vermektedir. Folarin (2015), iç çatışmaların bir diğer nedeninin toplumda değer farklılıkları olduğunu belirtmiştir. Çatışmalar, yönetim kontrolü ya da yerel sorunlar gibi iki şekilde sınıflandırılabilir. Yönetim kontrolüne yönelik çatışmalar, hükümetle bir grup ya da bölge arasında olurken, yerel sorunlar veya kaynaklar üzerine çatışmalar, devletin meşruiyetini kabul etmeyen etnik gruplar arasında olmaktadır (Ezugwu and Duruji, 2023; Zegeye, 2022).

Morgenthau (1978), silah veya şiddet araçlarına sahip olmayan insanların bile çatışmaya girebileceğini, hatta bu çatışmaların bazen dövüş şeklinde olabileceğini öne sürmektedir. Folarin (2015), çatışmanın insanların etkileşimi nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu anlamda çatışmalar, her zaman şiddetli olmasa da potansiyel olarak şiddetle sonuçlanabilir. Anifowose (1982), politik çatışmaların, karşıt ya da tamamlayıcı siyasi organizasyonlar arasındaki çıkar çatışmalarının bir yansıması olduğunu ve bu çatışmaların sıkça siyasi şiddetle sonuçlandığını belirtmektedir. Bu tür çatışmaların, taraflar arasında farklı bakış açıları, hedefler ve algılar nedeniyle şekillendiği ifade edilmektedir. Her çatışma şiddetli olmayabilir, ancak şiddet potansiyeli taşımaktadır. 1991 yılında iktidara gelen Tigray Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF), Etiyopya'nın siyasi sahnesinde önemli bir aktör haline gelmiştir. TPLF önceki sosyalist Derg rejimini devirerek, iktidarı elinde tutmuş, bu süreçte etnik kimliklere dayalı bir hükümet yapısı oluşturmuştur. Bu durum diğer etnik grupların marjinalleşmesine ve ekonomik fırsatların dengesiz dağılımına yol açmıştır (Nyadera and Osedo, 2023, s. 44; Ezugwu and Duruji, 2023; Zegeye, 2022).

Etiyopya'nın iç savaşı, ülkenin tarihi ve toplumsal yapısıyla yakından bağlantılı olan karmaşık bir olgudur. Çeşitli etnik grupların bir arada yaşadığı bu ülkede, etnik kimlikler ve siyasi güç mücadeleleri, tarih boyunca önemli bir rol oynamıştır. 20. yüzyılın sonlarından itibaren, merkezi yönetimin politikaları ve etnik gruplar arasındaki eşitsizlikler, iç çatışmalara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda 1991'de EPRDF'nin iktidara gelmesiyle başlayan federal yapı, başlangıçta umut verici görünse de, zamanla çeşitli etnik gruplar arasında haksızlık ve dışlanmışlık hissine yol açmıştır (Nyadera and Osedo, 2023, s. 44; Ezugwu and Duruji, 2023; Zegeye, 2022). Bu başlık altında, Etiyopya'nın iç savaşının arka planını anlamak için iki temel boyut üzerinde durulacaktır. İlk olarak, siyasi ve sosyal gerilimler açısından ülkedeki etnik çatışmaların kökleri ve dinamikleri incelenecektir. Ardından iç savaşın başlangıcı ve gelişimi ele alınarak, çatışmanın nasıl patlak verdiği ve hangi faktörlerin bu süreci hızlandığı açıklanacaktır.

Siyasi ve Sosyal Gerilimler

Etiyopya'da iç savaşın nedenleri etnik gerilimler, siyasi yolsuzluk ve ekonomik sorunlarla bağlantılıdır. Bu durum siber alanın silah olarak kullanıldığı bir ortam yaratmıştır. Etiyopya'da yaklaşık 80 farklı etnik grup, çeşitli bölgelerde yer almakta ve her biri kendi dil, kültür ve siyasi tarihine sahiptir. Bu çeşitlilik zaman zaman etnik çatışmalara ve siyasi gerilimlere neden olmuştur (Nyadera and Osedo, 2023, ss. 39-40; Zegeye, 2022; Ezugwu and Duruji, 2023).

2010'lu yıllarda, özellikle Oromo ve Amhara etnik gruplarının hükümete karşı düzenlediği protestolar, önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2016 yılında, Oromo bölgesinde tekrar başlayan

protestolar, hükümetin toprak reformu girişimlerine tepki olarak ortaya çıkmış ve bu protestolar hızlı bir şekilde yayılmıştır. Hükümetin bu protestoları bastırmak için uyguladığı sert müdahaleler, toplumda derin bir hoşnutsuzluk oluşturmuştur (Nyadera and Osedo, 2023, ss. 41- 42; Ezugwu and Duruji, 2023).

Etiyopya, son yıllarda hızlı bir ekonomik büyüme gösterse de bu büyüme çoğunluğa yayılmamıştır. Yüksek enflasyon ve işsizlik oranlarının artması, özellikle genç nüfus arasında huzursuzluk oluşturmuştur. Ayrıca siyasi yolsuzluk, hükümetin kaynakları kötüye kullanması ve adaletsiz ekonomik politikalar halkın güvenini sarsmıştır. 2018 yılına gelindiğinde bu sorunlar bir araya gelerek geniş çaplı bir sosyal krizi tetiklemiştir (Zegeye, 2022; Ezugwu and Duruji, 2023).

1.2 İç Savaşın Başlangıcı ve Gelişimi

2018 yılında, Abiy Ahmed Ali'nin Başbakan olmasıyla birlikte, Etiyopya'da önemli bir siyasi dönüşüm süreci başlamıştır. Abiy reformist bir lider olarak, etnik gruplar arasındaki gerilimleri azaltma ve demokratik reformlar gerçekleştirme sözü vermiştir. Ancak bu reformların uygulanması, bazı grupların mevcut güç dengelerini tehdit ettiğini düşünmesiyle çatışmalara yol açmıştır (Nyadera and Osedo, 2023, s. 41, 44; Ezugwu and Duruji, 2023).

4 Kasım 2020'de Tigray bölgesinde TPLF, federal hükümetin askeri üslerine saldırmış ve bu durum hükümetin karşılık vermesine neden olmuştur. Başlangıçta kısa süreli bir askeri operasyon olarak planlanan bu süreç, kısa sürede kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Federal hükümet, Tigray bölgesine büyük bir askeri operasyon başlatmış ve bu süreçte birçok sivil can vermiştir. Birleşmiş Milletler, Tigray'daki çatışmaların bir insani krize dönüştüğünü ve

5.2 milyon insanın yardıma ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. Tigray'daki çatışmalar, sivil halka yönelik ciddi insan hakları ihlalleri ile karakterize edilmiştir (Nyadera and Osedo, 2023, ss. 42-52; Ezugwu and Duruji, 2023). Hükümet güçleri, TPLF'ye karşı uyguladığı baskılarla toplu tecavüz, öldürme ve zorla kaybetme gibi eylemlerle suçlanmıştır. Uluslararası insan hakları kuruluşları, Tigray'da yaşananları “soykırım” olarak nitelendirmiştir (Nyadera and Osedo, 2023, s. 36; Zegeye, 2022).

Tigray'daki çatışmaların ardından, Oromo ve Amhara bölgelerinde de benzer silahlı gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Oromo Halk Kurtuluş Ordusu (OLA) ve Amhara milisleri, hükümete karşı silahlı direniş göstermiştir. Bu durum iç savaşın yalnızca Tigray ile sınırlı kalmayıp, ülke genelinde bir kaos ortamı yaratmasına neden olmuştur (Ezugwu and Duruji, 2023). Hükümet, siber alanı da etkili bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Sosyal medya platformları, hem propaganda hem de halkı mobilize etme aracı olarak işlev görmüştür. TPLF ve diğer isyancı gruplar, sosyal medyayı etkili bir şekilde kullanarak, ulusal ve uluslararası kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmışlardır. Ayrıca dezenformasyon kampanyaları, hükümetin tepkisini artırmış ve çatışmanın karmaşıklığını derinleştirmiştir (Zelege, 2019, ss. 1-6; Raleigh, 2022; Ayalew, 2024, ss. 7-11).

Uluslararası toplum, Etiyopya'daki çatışmalara karşı artan bir endişe göstermiştir. Birleşmiş Milletler ve ABD, Etiyopya hükümetini insan hakları ihlalleri konusunda kınamış ve insani yardımların acilen ulaştırılmasını talep etmiştir. Ancak bu tepkiler, çatışmayı sona erdirmek için yeterli olmamıştır. 2021 itibarıyla Etiyopya'nın Tigray bölgesinde insani kriz devam etmiş, yüz

binlerce insan açlıkla karşı karşıya kalmıştır (Nyadera and Osedo, 2023, s. 36, 55; Zegeye, 2022; Raleigh, 2022).

Siber Alanın Rolü

Siber alan, günümüzdeki çatışmaların dinamiklerini yeniden şekillendiren önemli bir unsur haline gelmiştir. Etiyopya'nın iç savaşı da bu durumdan etkilenmiş, siber iletişim ve dijital platformlar çatışmanın stratejik bir bileşeni haline gelmiştir. Çatışma tarafları kendi çıkarlarını desteklemek ve rakiplerini zayıflatmak amacıyla siber saldırılar, dezenformasyon kampanyaları ve dijital gözetim gibi yöntemleri etkin bir şekilde kullanmaktadır (Zelege, 2019, ss. 1-6; EIP, 2021, ss. 4-5; Ayalew, 2024, ss. 7-11). Siber alanın Etiyopya'daki iç savaş üzerindeki etkileri iki alt başlık altında incelenecektir. İlk olarak, siber saldırılar ve hedefler ele alınarak, çatışma sırasında gerçekleştirilen dijital saldırıların doğası ve etkileri değerlendirilecektir. İkinci olarak dezenformasyon ve propaganda konusuna odaklanarak, sosyal medya ve diğer dijital platformların nasıl kullanıldığını ve bu araçların kamuoyunu nasıl şekillendirdiği incelenecektir. Son olarak, dijital gözetim ve kısıtlamalar başlığı altında, hükümetin siber alan üzerindeki kontrolü ve bu durumun bireylerin hakları üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

Siber Saldırıları ve Hedefler

Siber saldırılar, modern çatışmaların önemli bir bileşeni haline gelmiş ve Etiyopya'nın iç savaşında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu saldırılar hem askeri hem de sivil hedeflere yönlendirilerek çatışma dinamiklerini derinleştirmiştir. Etiyopya'nın siber alanındaki gelişmeleri teknolojik bir evrim ile birlikte siyasi ve sosyal gerilimlerin bir uzantısı olarak da değerlendirilmesi gerekmektedir (Debebe, 2019, s. 22; EIP, 2021, ss. 4-5).

Etiyopya'daki siber alanın evrimi, 2000'li yılların başında internetin yaygınlaşmasıyla başlamıştır. Bu dönemde sosyal medya ve dijital platformlar, toplumun farklı kesimlerinin kendilerini ifade etmesi için yeni bir alan sunmuştur. Ancak hükümetin bu platformlar üzerindeki kontrolü ve sansür uygulamaları dijital gerilimleri artırmış, siyasi muhalefetin ve sosyal hareketlerin baskı altında kalmasına yol açmıştır. 2016'dan itibaren başlayan protestolar sırasında, hükümetin muhalefeti bastırmak için internet erişimini kısıtlaması ve sosyal medya platformlarını kapatması, siber çatışmaların bir parçası olarak dikkat çekmiştir (Zelege, 2019, ss. 1-6).

Tigray Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte, siber saldırılar yeni bir boyut kazanmıştır. Hükümet ve TPLF, dijital alanı kendi lehlerine kullanmak için çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Çatışma sırasında çeşitli gruplar birbirlerine yönelik siber saldırılar düzenlemiştir. Hedefler arasında devlet altyapıları, medya kuruluşları ve sivil toplumu temsil eden gruplar yer almıştır. Örneğin hükümet, muhalefetin iletişim kanallarını hedef alarak siber saldırılar düzenlemiş ve dijital bilgi akışını kontrol etmeye çalışmıştır. Bu saldırılar arasında e-posta hesaplarının ele geçirilmesi, web sitelerinin hacklenmesi ve sosyal medya hesaplarının çalınması gibi yöntemler yer almaktadır. Öte yandan TPLF ve diğer muhalefet grupları da benzer stratejiler benimsemiştir. TPLF sosyal medyayı kullanarak, hükümetin insan hakları ihlalleri ve savaşın olumsuz etkileri hakkında uluslararası kamuoyunu bilgilendirme çabasında bulunmuştur. Bu noktada sosyal medya platformlarında yapılan kampanyalar, siber alanın çatışma dinamiklerini etkileme gücünü göstermektedir (Ribeiro,

Michalewicz, 2023, s. 80; Zeleke, 2019, ss. 1-6; EIP, 2021, ss. 4-7, 18, 22, BBC, 2021).

2021'in sonlarından itibaren, siber saldırılar ve dijital gözetim konuları daha da ön plana çıkmıştır (EIP, 2021, s. 14, 18, 21; BBC, 2021; Schneidman, 2021). Eylül 2022'de Etiyopya hükümeti, TPLF'nin desteklediği sosyal medya hesaplarına yönelik geniş çaplı bir siber saldırı gerçekleştirmiştir. Bu saldırılar TPLF'nin savaş hakkında yaptığı paylaşımları ve insan hakları ihlalleri ile ilgili raporlarını hedef almış ve bu hesapların kapatılmasına neden olmuştur. Aynı dönemde siber güvenlik uzmanları TPLF'ye ait bazı dijital platformların hacklenmesiyle ilgili haberler yayımlamış ve bu durum muhalefetin bilgi yayma kapasitesini ciddi şekilde zayıflatmıştır. Buna ek olarak, hükümetin uyguladığı dijital gözetim stratejileri de dikkat çekmektedir. 2022 yılı itibarıyla Etiyopya hükümeti, iletişim uygulamalarını ve sosyal medya platformlarını izlemek için gelişmiş siber gözetim teknolojileri kullanmaya başlamıştır. Bu durum özellikle insan hakları savunucuları ve gazeteciler için ciddi tehditler oluşturmakta, devletin muhalefeti baskı altına alma çabalarını güçlendirmektedir (Yilma, 2021, ss. 77-79; BBC, 2022).

Etiyopya'daki iç savaşın siber boyutu, çatışmanın seyrini ve dinamiklerini önemli ölçüde etkilemiştir. Hem hükümetin hem de muhalefetin siber saldırıları, stratejik iletişim ve psikolojik savaşın araçları olarak kullanılmaktadır. Bu durum çatışmanın karmaşıklığını artırmaktadır. Bu nedenle siber saldırılar, Etiyopya'nın iç savaşında teknik bir araç olmaktan öte, siyasi ve sosyal gerilimlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (BBC, 2021; Schneidman, 2021).

Dezenformasyon ve Propaganda

Siber alan, dezenformasyon kampanyalarının yürütüldüğü bir platform haline gelmiştir. Sosyal medya, çatışma hakkında yanlış bilgilerin yayılmasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Dezenformasyon kampanyaları, sivil toplumu bölmekte ve toplumsal kutuplaşmayı artırmada etkili olmuştur. Özellikle etnik kimliklere dayalı yanlış bilgiler, halk arasında güvensizlik ve düşmanlık yaratmıştır (Debebe, 2019, s. 22; EIP, 2021, ss. 4-7; Ayalew, 2024, ss. 7-11).

Tigray bölgesindeki çatışmaların başlamasıyla birlikte, her iki taraf da sosyal medya üzerinden kendi propagandalarını yaymak için yoğun çaba sarf etmiştir. TPLF, sosyal medya platformları aracılığıyla hükümetin insan hakları ihlallerini ve savaş suçlarını duyururken, hükümet de TPLF'yi terörist bir grup olarak tanıtmak için benzer bir strateji izlemiştir. Bu durum sosyal medya üzerinde yalan haberlerin ve manipülatif içeriklerin hızla yayılmasına neden olmuştur. 2020 yılının sonunda çeşitli sosyal medya platformlarında, yanlış bilgiler ve çarpıtılmış verilerle yürütülen dezenformasyon kampanyaları, çatışmanın derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Hükümetin kontrolü altındaki medya organları, devletin resmi görüşünü destekleyen içerikler yayımlamış, bu da kamuoyunu yanılgıya düşürmüştür (Areri, 2024, ss. 1-3; Ayalew, 2024, ss. 7-11; Yilma, 2021, ss. 75-77).

Dijital Gözetim ve Kısıtlamalar

Etiyopya'daki iç savaş, fiziksel çatışmalarla ve siber savaşlarla karakterize edilmiştir. 2020 yılı itibarıyla Tigray bölgesinde başlayan çatışmalar, siber alanı etkili bir şekilde kullanan farklı grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çatışma sırasında çeşitli

gruplar arasında siber saldırılar düzenlenmiş ve bu saldırıların hedefleri genellikle devlet altyapıları, medya kuruluşları ve sivil toplumu temsil eden gruplar olmuştur. Ayrıca internet kısıtlamaları, bu süreçte sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Çatışmanın en yoğun olduğu dönemlerde, hükümet internet erişimini kapatmış veya kısıtlamıştır. 2020 yılının Kasım ayında Tigray bölgesinde askeri operasyonların başladığı günlerde, ülkedeki internet erişimi büyük ölçüde kesilmiştir. Bu hem halkın bilgiye erişimini engellemiş hem de insani yardım kuruluşlarının çalışmasını zorlaştırmıştır (BBC, 2021; Areri, 2024, s. 9, 23, 38; Schneidman, 2021; Accessnow, 2022).

Siber saldırılar, genellikle Dağıtılmış Hizmet Reddi (DDoS) saldırıları ve veri ihlalleri biçiminde gerçekleşmiştir. Örneğin Tigray'ın işgali sırasında hükümet güçleri, TPLF'nin iletişim altyapısını hedef alarak siber saldırılar düzenlemiştir. 2020 yılının Kasım ayında, hükümetin internet ve telekomünikasyon hizmetlerini kapatması, TPLF'nin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da iletişim kurmasını engellemiştir. Bu durum insani yardım çalışmalarını zorlaştırmış ve bölgedeki sivil halkın bilgiye erişimini kısıtlamıştır (BBC, 2021; Schneidman, 2021; Accessnow, 2022).

Devlet altyapıları dışında, medya kuruluşları da önemli hedefler arasında yer almıştır. Hem hükümet hem de isyancı gruplar, medya organlarını manipüle etmek veya hedef almak için siber saldırılar düzenlemişlerdir. 2021 yılında çeşitli gazetecilere ve medya çalışanlarına yönelik siber saldırılar, habercilik faaliyetlerini engellemeyi amaçlamıştır. Ayrıca sosyal medya platformları üzerinden yapılan dezenformasyon kampanyaları, çatışma sırasında daha da belirgin hale gelmiştir (BBC, 2021, Areri, 2024, ss. 1-3, 9, 23; Ayalew, 2024, ss. 7-11).

Hükümet muhalefet gruplarını izlemek ve kontrol altında tutmak amacıyla dijital gözetim araçlarını kullanmıştır. İnternet kısıtlamaları bu süreçte sıkça başvurulmuş bir yöntem olmuştur. Hükümet çeşitli yazılımlar ve izleme teknolojileri kullanarak muhalefet liderlerini ve aktivistleri hedef almış, bu kişilerin iletişimlerini izleyerek eylemlerini engellemeye çalışmıştır (BBC, 2022; EIP, 2021, s. 11, 15, 19; BBC, 2021; Areri, 2024, s. 30).

Etiyopya, 133.6 milyonluk nüfusuyla Afrika'nın en kalabalık ikinci ülkesi konumundadır (Worldometer, 2024). 2021 itibarıyla 23.9 milyon internet kullanıcısı bulunmakta ve bu, %20.6'lık bir internet penetrasyon oranına denk gelmektedir. En yaygın sosyal medya platformu Facebook, 6.8 milyon kullanıcıya sahiptir. Bununla birlikte, Etiyopya'da internet erişimi kısıtlı, medya okuryazarlığı düşük, dezenformasyona karşı farkındalık ise sınırlıdır. Etiyopya'da siber güvenlik tartışmaları, hem dijitalleşme hem de çatışma dinamikleriyle şekillenmektedir. Özellikle Kasım 2020'de başlayan Tigray çatışması, siber güvenlik eksikliklerini ve dijital hak ihlallerini ortaya koymuştur. 2020 yılında internetin dört kez kapatılması, dijital haklara yönelik baskıcı yaklaşımların göstergesi olmuştur. Hükümet bu uygulamaları, güvenlik gerekçesiyle açıklasa da, genellikle siyasi muhalefeti bastırmak ve bilgi akışını engellemek amacıyla kullanmıştır. Çatışmalar sırasında birçok bağımsız medya kuruluşu kapatılmış, gazeteci ve blog yazarları tutuklanmış veya sürgüne zorlanmıştır. Ülkede medya sektörü büyük ölçüde devlet kontrolündedir (CIPESA, 2022, s. 8).

Tigray çatışması, dezenformasyonun sosyal medya aracılığıyla bir silah olarak kullanıldığını göstermiştir (Schneidman, 2021). Yanlış bilgi, kutuplaşmayı derinleştiren ve şiddeti körükleyen bir araç haline gelmiştir. TPLF lideri Debretsion Gebremichael'in

yakalandığı veya öldüğü yönündeki yanlış iddialar; Etiyopya ordusunun beyaz fosfor kullanarak saldırılar yaptığına dair yanıltıcı bilgiler; 2021 seçimleri etrafında yayılan dezenformasyon... Bu örnekler, dijital platformların kontrolsüz bilgi yayılımını ne ölçüde kolaylaştırdığını ortaya koymaktadır. Meta (Facebook) ve Twitter gibi şirketler, Etiyopya’daki nefret söylemi ve şiddet çağrılılarıyla mücadelede etkisiz kalmıştır. 2020 yılında Meta, Amharik dilindeki içerikleri denetleme kapasitesinin yetersiz olduğunu kabul etmiştir. 2021’de Meta’nın Denetim Kurulu, şirketin platformlarının nefret söylemi yayılmasına nasıl katkıda bulunduğunu araştırmak için bağımsız bir değerlendirme yapılmasını önermiştir. Kasım 2021’de Twitter, şiddet çağrılarını engellemek için Etiyopya’da “Trendler” özelliğini geçici olarak devre dışı bırakmıştır. Hükümet, dezenformasyonla mücadele için 2020 yılında Nefret Söylemi ve Dezenformasyon Önleme ve Bastırma Kanunu’nu yürürlüğe koymuştur. Ancak bu yasa, belirsiz tanımları nedeniyle ifade özgürlüğünü tehdit etmektedir. Dezenformasyon ve nefret söyleminin yayılmasını durdurmada yasa da etkisiz kalmıştır (CIPESA, 2022, ss. 8-9; Ayalew, 2024, ss. 7-11).

Dijital gözetim ve internet kısıtlamaları, muhalefet üzerindeki kontrolü artırmış ve halkın özgürlüklerini kısıtlamıştır. Bu tür uygulamalar uluslararası insan hakları kuruluşları tarafından eleştirilmiş, hükümetin otoriter eğilimleri olarak değerlendirilmiştir. Dijital gözetim ve dezenformasyon kampanyaları, Etiyopya’daki iç savaşta siber alanın nasıl kullanıldığını ve bu alanın çatışmanın dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini gözler önüne sermektedir (BBC, 2021; Areri, 2024, ss. 5-9, 13, 18; Yilma, 2021, ss. 76-77; Accessnow, 2022).

Toplumsal ve Siyasi Sonuçlar

Etiyopya'nın iç savaşının toplumsal ve siyasi sonuçları, çatışmanın doğrudan etkilemekle bereber, uzun vadeli değişimlere de yol açmıştır. Bu savaş etnik gruplar arasındaki gerilimleri artırmış, sosyal dokuyu zayıflatmış ve devletin meşruiyetini sorgulanır hale getirmiştir. Bunun yanı sıra savaşın getirdiği insani kriz, milyonlarca insanın yerinden olmasına, toplumsal travmalara ve ekonomik çöküşe neden olmuştur (Ezugwu and Duruji, 2023; Uluer, 2023, s. 172). İç savaşın toplumsal ve siyasi sonuçları üç alt başlık altında incelenecektir. İlk olarak toplum üzerindeki etkiler incelenerek, çatışmanın bireyler ve topluluklar üzerindeki yıkıcı sonuçları değerlendirilecektir. İkinci olarak siyasi dinamikler ele alınacak ve hükümetin i ve dış politikalarının nasıl değiştiği analiz edilecektir. Son olarak uluslararası tepkiler üzerinde durularak küresel aktörlerin Etiyopya'daki iç savaşa nasıl yaklaştığı ve bu süreçte hangi politikaların benimsendiği açıklanacaktır.

Toplum Üzerindeki Etkiler

Etiyopya'nın iç savaşı toplum üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmış, etnik gruplar arasında daha da belirginleşen bir ayrışma yaratmıştır. Çatışmalar fiziksel bir mücadelede zıyade sosyal dokunun zayıflamasına ve toplumsal ilişkilerin bozulmasına yol açan bir süreç olarak değerlendirilebilir (Ezugwu and Duruji, 2023). 1991 yılında EPRDF'nin iktidara gelmesiyle federal bir yönetim modeli benimsenmiş olsa da, bu yapı etnik gruplar arasındaki eşişsizlikleri ve gerilimleri çözmekte yetersiz kalmıştır. 2016'dan itibaren artan protestolar ve i çatışmalar, toplumsal huzursuzluğun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Hükümetin uyguladığı politikalar bazı grupların dışlandığını hissetmesine neden olmuş ve toplumsal çatışmaları körüklemiştir. Tigray halkı, merkezi

hükümetin kendilerini hedef aldığını düşünerek, hem yerel hem de uluslararası düzeyde destek arayışına girmiştir. Bu süreç sosyal dayanışmanın zayıflamasına ve etnik gruplar arasındaki güvenin sarsılmasına yol açmıştır. Binlerce insanın ölümü, kaybolması ve yerinden edilmesi, toplumsal psikolojiyi etkilemiş, aile bağları ve toplumsal dayanışma zayıflamıştır. Yerinden edilenler, kendi etnik gruplarının dışında yaşamak zorunda kalmış, bu da etnik kimlikler arası düşmanlığı artırmıştır (Ezugwu and Duruji, 2023, Zegeye, 2022).

2021 yılı itibarıyla Birleşmiş Milletler'in raporlarına göre, yaklaşık 5.2 milyon insan acil gıda yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu durum yerel ekonomileri çökertmiş ve halkın geçim kaynaklarını tehdit etmiştir. Ekonomik istikrarsızlık, sosyal huzursuzluk ve toplumsal çatışmaların artmasına zemin hazırlamıştır (Nyadera and Osedo, 2023, ss. 42- 52; Ezugwu and Duruji, 2023).

2022'de, Addis Ababa'da düzenlenen protestolar, iç savaşın toplumsal etkilerini açık bir şekilde göstermektedir. Protestocular, hem hükümetin politikalarına hem de etnik gruplar arasındaki eşitsizliklere karşı seslerini yükseltmişlerdir. Bu olay toplumun içinde bulunduğu huzursuzluğun ve çatışmaların daha da derinleşeceğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu tür toplumsal hareketler, bireylerin kendilerini ifade etme ve etnik kimliklerini savunma arayışlarının bir parçası haline gelmiştir (Ezugwu and Duruji, 2023; Uluer, 2023, s. 172). Etiyopya'da etnik ayrışma, toplumu ve ülkenin geleceğini tehdit eden ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu durum barış süreçlerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Ezugwu and Duruji, 2023).

Etiyopya'daki siber çatışmalar, toplumun sosyal dokusunu önemli ölçüde bozmuş ve bireyler arasında derin bir güvensizlik oluşturmuştur. 2020 yılından bu yana hükümetin uyguladığı siber gözetim ve dezenformasyon kampanyaları, halk arasında bilgiye erişimin kısıtlanmasına yol açmış, bu da toplumun polarizasyonunu artırmıştır. Özellikle hükümetin muhalefet gruplarını hedef alan siber saldırıları, toplumda kaygı ve belirsizlik yaratmış, insanların kendi görüşlerini açıkça ifade etme yeteneklerini kısıtlamıştır. 2020 yılında Tigray'daki çatışmaların patlak vermesiyle birlikte, bölgede yaşayan insanlar sosyal medya üzerinden bilgi alışverişinde bulunmaya çalışmış, ancak hükümetin internet kısıtlamaları ve siber saldırıları bu süreçte önemli engeller oluşturmuştur. Bu durum halkın gerçek bilgiye erişimini zorlaştırmış ve yanlış bilgi yayılmasına zemin hazırlamıştır. Siber alan toplumun sosyal dayanışmasını zayıflatmış ve bireyler arasında güvensizlik duygusunu artırmıştır. Çatışmaların sosyal etkileri, genç nesil üzerinde belirgin olmuştur. Gençler sosyal medyada yaygın olarak bilgi edinmeye ve etkileşimde bulunmaya çalışırken, siber saldırılar ve dezenformasyon nedeniyle manipülasyona maruz kalmışlardır. Bu da gençlerin politik katılımlarını etkileyen bir kaygı ve güvensizlik ortamı oluşturmuştur (Accessnow, 2022; Ayalew, 2024, ss. 7-11; BBC, 2022).

Siyasi Dinamikler

Etiyopya, 20. yüzyılın ortalarından itibaren derin siyasi değişimlere tanık olmuştur. 1974'te monarşinin devrilmesi, Derg adlı Marksist yönetimin iktidara gelmesiyle sonuçlanmış ve bu durum ülkede geniş çaplı iç çatışmalara zemin hazırlamıştır. Derg'in çöküşüyle birlikte, 1991'de EPRDF'nin iktidara gelmesi, federal bir yapı benimsemiş olsa da, bu yeni yönetim altında da siyasi

istikrarsızlık devam etmiştir. EPRDF, farklı etnik grupların siyasi temsili konusunda sıkça eleştirilmiş ve bu durum toplumda huzursuzluk yaratmıştır (Zewde, 2017, ss. 209-227; Ezugwu and Duruji, 2023).

Tigray Savaşı'nın başlaması, Etiyopya'nın iç politikasında önemli değişimlere yol açmıştır. Abiy Ahmed'in başbakanlık döneminde başlatılan reformlar, başlangıçta olumlu karşılanmış ancak TPLF'nin gücünü kaybetmesiyle siyasi gerilimleri artırmıştır. Hükümetin TPLF'yi terör örgütü ilan etmesi, savaşın temel nedenlerinden biri olmuştur. 2020'de Tigray bölgesine düzenlenen saldırılar, merkezi hükümetin otoriter eğilimlerini hızlandırmış ve muhalefet üzerindeki baskıları artırmıştır (Nyadera and Osedo, 2023, s. 41).

Hükümet siber alanı da kullanarak muhalefeti susturma ve bilgi akışını kontrol etme çabalarına yönelmiştir. Özellikle sosyal medya platformları üzerinde uygulanan kısıtlamalar ve dijital gözetim hükümetin propaganda gücünü artırmış, muhalefetin sesini kısmıştır. Bu durum hükümetin meşruiyetini pekiştirmek için siber alanı nasıl stratejik bir araç olarak kullandığını göstermiştir (Zelege, 2019, ss. 1-6).

Savaşın ilerlemesiyle birlikte etnik gerilimler daha da artmış ve siyasi dinamikler üzerindeki etkisi belirginleşmiştir. Hükümetin uygulamaları, özellikle Tigray, Oromo ve Amhara etnik grupları arasında derin çatışmalara yol açmıştır. Bu grupların kendi kimliklerini savunma çabaları, siyasi arenada kutuplaşmayı artırmış, ülkedeki barış sürecinin zorlaşmasına neden olmuştur (Uluer, 2023, s. 175, 177). Örneğin 2021'de Oromo bölgesinde patlak veren isyanlar, merkezi hükümete karşı artan bir muhalefet duygusunu

yansıtmaktadır. Oromo halkı, kendi haklarının ihlal edildiğini ve dışlandıklarını düşünerek, sokaklara dökülmüş ve hükümeti protesto etmiştir. Bu tür hareketler, savaşın siyasi dinamiklerini şekillendiren unsurlar haline gelmiş ve merkezi hükümetin otoritesini sorgulayan bir ortam oluşturmuştur (Ezugwu and Duruji, 2023).

Etiyopya'nın iç savaşında uluslararası dinamikler de önemli bir rol oynamıştır. Ülkedeki insani kriz ve insan hakları ihlalleri, uluslararası toplumun dikkatini çekmiş ve çeşitli aktörler tarafından müdahale çağrıları yapılmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler ve İnsan Hakları örgütleri, hükümeti savaş suçları işlemekle suçlamış, bu da siyasi dinamiklerdeki gerginliği artırmıştır. Örneğin 2021 yılında yapılan bir BM raporu, Etiyopya hükümetinin Tigray'da işlediği insan hakları ihlallerini detaylandırmış ve uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Böylece hükümetin uluslararası alandaki meşruiyetini zedelemiş ve siyasi baskılar ortaya çıkmıştır (Ribeiro, Michalewicz, 2023, s. 81, 83; Yilma, 2021, ss. 75-77).

Siber saldırılar, Etiyopya'daki siyasi iktidar mücadelesinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Hükümet, siber alanı kullanarak muhalefet gruplarını zayıflatmaya çalışırken, kendi iktidarını da pekiştirmiştir. Hükümetin siber saldırılarla muhalefet gruplarını zayıflatması, ulusal güvenlik söylemi ile meşrulaştırılmıştır. Bu bağlamda hükümetin uyguladığı baskıcı politikalar, güvenlik gerekçesiyle desteklenmiştir. 2021 yılında, hükümetin siber alan üzerindeki kontrolünü artırmak için yeni yasalar çıkarması, muhalefetin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının da faaliyetlerini kısıtlamıştır. Bu yasalar dijital gözetimi artırmakla beraber, muhalefetin iletişim olanaklarını azaltmıştır (Ayalew, 2024, ss. 2-13).

Uluslararası Tepkiler

Tigray Savaşı'nın 2020'de başlaması, uluslararası toplumun da tepkisine yol açmıştır. Birleşmiş Milletler ve Afrika Birliği, Etiyopya hükümetine çatışmaları sonlandırma çağrısında bulunmuştur. 2020'nin sonlarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, çatışmaların durdurulması ve insani yardım sağlanması için acil toplantılar düzenlemiştir. Bu süreçte, Etiyopya'nın insani krizinin boyutları göz önüne alındığında, dünya genelindeki tepkiler daha da sertleşmiştir (Ezugwu and Duruji, 2023; Uluer, 2023, ss. 177-178; Ribeiro, Michalewicz, 2023, s. 81, 83).

İç savaşın ilerlemesiyle birlikte, hükümetin insan hakları ihlalleri konusunda ciddi iddialar ortaya atılmıştır. 2021'de, Birleşmiş Milletler ve çeşitli insan hakları kuruluşları, hükümetin Tigray bölgesindeki sivillere yönelik saldırılarını ve TPLF'nin de sivillere karşı işlediği ihlalleri rapor etmiştir. Bu raporlar, uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve hükümete karşı artan bir kınama dalgası oluşturmuştur (Ribeiro, Michalewicz, 2023, s. 81, 83, Yilma, 2021, ss. 75-77). Örneğin 2021 yılında yayımlanan bir BM raporu, Etiyopya hükümetinin savaş suçları işlediğini belirtmiş ve bu durum birçok ülkenin hükümete yönelik yaptırımlar uygulamasına yol açmıştır. ABD bu süreçte bazı Etiyopyalı yetkililere karşı seyahat kısıtlamaları ve mal varlığı dondurma gibi yaptırımlar getirmiştir. Bu yaptırımlar, hükümetin politikalarını değiştirmeyi hedefleyen uluslararası baskının bir parçası olarak öne çıkmıştır (Ezugwu and Duruji, 2023).

Savaşın yarattığı insani kriz, uluslararası yardım kuruluşlarının da dikkatini çekmiştir. Birçok ülke ve uluslararası organizasyon, Etiyopya'ya insani yardım göndermek için harekete

geçmiştir. 2021 yılının ortalarına doğru, milyonlarca insanın gıda ve sağlık hizmetlerine erişimi olmadığı belirtildiğinde, birçok ülke acil yardım programları başlatmıştır. Özellikle ABD ve Avrupa Birliği, Etiyopya'ya yönelik insani yardımları artırarak, sivillerin yaşadığı bu zor durumdan kurtulmalarına yardımcı olmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte yardımların etkili bir şekilde ulaştırılması için hükümete baskı yapılmıştır. Ancak hükümet bu yardımları kontrol etme ve kısıtlama yoluna gitmiştir. Bu durum uluslararası yardım kuruluşları ile hükümet arasındaki gerilimi artırmıştır (Ezugwu and Duruji, 2023).

Etiyopya'daki iç savaş, uluslararası insani yardımların ötesine geçerek jeopolitik stratejileri de etkilemiştir. Stratejik konumu nedeniyle ülke, ABD ve Çin gibi büyük güçler için önemli bir pazar haline gelmiştir. Bazı ülkeler stratejik çıkarlarını korumak amacıyla Etiyopya hükümetine destek vermiştir. Örneğin Çin ekonomik destek sağlarken, Batılı ülkeler insan hakları ve demokrasi konularında hükümete baskı yapmıştır (Demissie, 2023).

Uluslararası kuruluşlar dijital alanın güvenliğini sağlamak için çeşitli önlemler almaktadır. Dijital gözetim ve siber saldırıların önlenmesi amacıyla eğitim programları düzenlenmekte ve siber güvenlik standartlarının uygulanmasına yönelik işbirliği teşvik edilmektedir. 2021 yılında Afrika Birliği, üye ülkelerde siber güvenliği güçlendirmek için projeler başlatmıştır. Ancak uluslararası toplumun tepkileri genellikle yetersiz kalmıştır. Hükümetin insan hakları ihlalleri ve siber saldırılarına karşı etkin bir müdahalenin olmaması, Etiyopya'daki insanlık krizini derinleştirmiştir. 2022 yılı itibarıyla, siber çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin devam etmesi, daha güçlü uluslararası müdahaleleri gerekli kılmıştır. Kısacası, uluslararası tepkiler savaşın gidişatını ve Etiyopya'nın

siyasi geleceğini şekillendiren önemli bir faktör olmuştur (Ezugwu and Duruji, 2023; Uluer, 2023, ss. 177-178; Ribeiro, Michalewicz, 2023, s. 81, 83; Yilma, 2021, ss. 75-77).

Sonuç

Etiyopya'daki iç savaş askeri bir çatışmanın ötesinde siber dinamiklerin ve toplumsal dönüşümlerin de etkili olduğu karmaşık bir krizdir. 2020'de Tigray bölgesinde başlayan çatışma, etnik gerilimler, siyasi yolsuzluklar ve merkezi hükümetin otoriter politikalarının birikimiyle ortaya çıkmıştır. Bu süreçte siber alan bilgi akışının kontrolü, propaganda faaliyetleri ve toplumsal kontrol mekanizmalarının önemli bir aracı haline gelmiştir. Siber saldırılar, dezenformasyon kampanyaları ve internet kısıtlamaları, çatışmanın seyrinde merkezi bir rol oynamıştır. Hükümet, bilgi akışını kontrol etmek ve muhalefeti baskı altında tutmak için dijital gözetim mekanizmalarını yoğun bir şekilde kullanmıştır. Bu durum demokratik süreçlerin zarar görmesine ve toplumsal kutuplaşmanın derinleşmesine yol açmıştır.

Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar, Etiyopya'daki insan hakları ihlallerine ve siber çatışmalara yönelik tepkiler göstermiştir. 2021'de yayımlanan BM raporu, Tigray bölgesindeki insani krizi ele almış ve hükümetin eylemlerini uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. Ancak bu tepkiler genellikle sembolik düzeyde kalmış ve çatışmanın çözümüne anlamlı bir katkı sağlayamamıştır. Bu durum uluslararası toplumun çatışmalar üzerindeki etkisini sınırlamış ve insani krizin derinleşmesine neden olmuştur.

Etiyopya'da dijitalleşme süreci, iletişim ve bilgiye erişim olanaklarını artırmış olsa da, aynı zamanda dezenformasyon, nefret

söylemi ve dijital hak ihlalleri gibi ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Tigray çatışması, siber güvenliğin sadece teknik bir konu olmadığını, aynı zamanda siyasi ve toplumsal bir mesele olduğunu ortaya koymuştur. Sosyal medya platformlarının sorumluluk eksiklikleri, düşük medya okuryazarlığı ve yasal düzenlemelerin yetersizliği, ülkenin dijital yapısını olumsuz etkilemiştir.

Etiyopya'nın geleceği, siber alanın ve toplumsal dayanışmanın nasıl yönetileceğine bağlıdır. Hükümetin baskıcı politikalarının sonlandırılması, demokratik süreçlerin yeniden tesis edilmesi ve siber güvenlik stratejilerinin insan haklarını önceleyen bir yaklaşımla yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir. Eğitim ve bilinçlendirme programları, halkın siber tehditlere karşı direncini artırabilir ve sosyal dayanışmayı güçlendirebilir. Ayrıca sosyal medya şirketlerinin daha sorumlu politikalar benimsemesi ve uluslararası toplumun daha etkin müdahalelerde bulunması kritik öneme sahiptir. Uluslararası düzeyde geliştirilecek kapsamlı stratejiler, sadece Etiyopya'nın değil, benzer çatışmaların yaşandığı diğer bölgelerin barış ve güvenlik süreçlerine de katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Aalen, L. (2019). The Revolutionary Democracy of Ethiopia: A Wartime Ideology Both Shaping and Shaped by Peacetime Policy Needs, *Government and Opposition*, 55 (4), 653-668.

Accessnow, (2022). *Two Years of Internet Shutdowns: People in Tigray, Ethiopia, Deserve Better*, (17. 12. 2024 tarihinde <https://www.accessnow.org/press-release/two-years-internet-shutdowns-tigray/> adresinden ulaşılmıştır).

Aljazeera (2022). “No Timeline” For Restoring Internet to Tigray: Ethiopia Minister, (13. 12. 2024 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2022/11/30/no-timeline-for-restoring-internet-to-tigray-ethiopia-minister> adresinden ulaşılmıştır).

Anifowose, R. (1982). *Violence and Politics in Nigeria: The Tiv, Yoruba and Niger Delta Experience*, New York: Nok Publishers International.

Areri, D. G. (2024). Social Media and Online Hate Speech, *Master Thesis*, Stockholm: Södertörn University.

Ayalew, Y. E. (2024). Tackling Online Propaganda in Internal Armed Conflict Situations in Ethiopia: An Uphill Task?, *Yale ISP - Majority World Initiative*, 1-13.

BBC (2021). *Ethiopia Elections: The Misinformation Circulating Online*, (12. 12. 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-africa-57511739> adresinden ulaşılmıştır).

BBC (2022). *Ethiopia’s Tigray Conflict: Nasa Shows How a War Zone Faded From Space*, (Byaruhanga C.), (10.12.2024

tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-africa-63315388> adresinden ulaşılmıştır).

CIPESA (2022). Disinformation Pathways and Effects: Case Studies from Five African Countries.

Debebe, H. G. (2019). Security Testing of Ethiopian E-Governmental Websites Using Penetration Testing Tools, *Yüksek Lisans Tezi*, Kıbrıs: Yakın Doğu Üniversitesi.

Demissie, A. A. (2023). Navigating the Regionalization of Ethiopia's Tigray Conflict: How Regional and International Actors Can Help Consolidate Peace, Chatham House.

EIP (2021). Fake News Misinformation and Hate Speech in Ethiopia: A Vulnerability Assessment, Brüksel: European Institute of Peace (EIP).

Eminue, O. (2004). Conflict Resolution and Management in Africa: A Panorama of Conceptual and Theoretical Issues, *African Journal of International Affairs and Development*, 9 (1).

Ezugwu, O. A. and Duruji, M. M. (2023). Tigray Conflict and Political Development in Ethiopia: Assessing Governance, Political Participation and Human Rights, *Journal of African Conflicts and Peace Studies*, 5 (2).

Folarin, S. F. (2015). Types and Causes of Conflict, *Political Science*, 1-12.

Morgenthau, H. I. (1978). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 5. Baskı, New York: Alfred A. Knopf.

Nyadera, I. N. and Osedo C. (2023). Civil War between the Ethiopian Government and the Tigray People's Liberation Front: A Challenge to Implement the Responsibility to Protect Doctrine, *AJCR*, 23 (1), 35-59.

Raleigh, C. (2022). *Ethiopia Mid-Year Update: 10 Conflicts to Worry About in 2022*, (18. 12.2024 tarihinde <https://acleddata.com/10-conflicts-to-worry-about-in-2022/ethiopia/mid-year-update/> adresinden ulaşılmıştır).

Reid, R. (2021). Atrocity in Ethiopian History, *Journal of Genocide Research*, 24 (1), 97-108.

Ribeiro, R. A. C. & Michalewicz, W. (2023). Ethiopia's Civil War and Humanitarian Crisis, *Security Forum 2*, 77-86.

Schneidman, W. (2021). *Ethiopia, Human Rights, and the Internet*, *Brookings*, (18.12.2024 tarihinde <https://www.brookings.edu/articles/ethiopia-human-rights-and-the-internet/> adresinden ulaşılmıştır).

Uluer, A. G. (2023). External Involvement and Tigray War of Ethiopia (2020-2022): The Impact of Differentiated Motives on a Civil War, *Vojenské Rozhledy č*, 32 (4), 171-187.

Worldometer (2024). *Ethiopian Population*, (18. 12. 2024 tarihinde <https://www.worldometers.info/world-population/ethiopia-population/> adresinden ulaşılmıştır).

Yilma, K. M. (2021). Cybercrime Lawmaking and Human Rights in Ethiopia, *Mizan Law Review*, 15 (1), 73-106.

Zegeye, A. (2022). Revolutionary Democracy: A Terminus or Way Station for Ethiopia?, *Journal of Developing Societies*, 38 (4).

Zelege, T. A. (2019). The Quandary of Cyber Governance in Ethiopia, *Journal of Public Policy and Administration*, 3 (1), 1-7.

Zewde, B. (2001). *A History of Modern Ethiopia, 1855-1991*, 2. Baskı, Oxford: James Curry.

BÖLÜM III

Rusya ve 2000’li Yılların Başına Kadar Olan Dönemde Uzayın Askeri Amaçlı Kullanımı

Mehmet Erkan KILLIOĞLU¹

Giriş

Uzay çağı ve uzay yarışı Sovyetler Birliği’nin 1957 yılı Ekim ayında Sputnik I uydusunu uzaya göndermesi ile başlamıştır. Bu gelişmeyi 5 yıl sonra ilk iletişim uydusu olan Telstar I’in uzaya gönderilmesi takip etmiştir. Bu gelişmeden sonra uydu iletişim sistemleri pek görünür olmasa da sağladıkları hizmetlerle gündelik hayatımızın önemli bir parçası haline gelmiş ve sağladıkları imkân ve faydalar artarak devam etmiştir (Krepon ve Clary, 2003). Sivil amaçlı kullanımlarına askeri amaçlar da eklendikten sonra uydular statükonun ve taraflar arasındaki dengenin muhafazasında etkili bir araç halini de almıştır (Krepon ve Clary, 2003).

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale/Türkiye, Orcid: 0000-0002-3146-2609, mehmeterkan@comu.edu.tr

Rus siyasi ve askeri yapılanması artan bir şekilde atmosfer ve uzayın etkin bir şekilde silahlı mücadele ve askeri rekabetin önemli yarışma alanlarından birisi haline geldiğini görmektedir. Bu konuda genel kabul gören görüşe göre modern dönemin geniş kapsamlı askeri harekâtlarının neredeyse hava ve uzay merkezli operasyonlar ve saldırılardan oluşmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD), Yugoslavya İç Savaşı'nda Balkanlarda ve 11 Eylül sonrasında Afganistan'da yaptığı operasyonlar bu iddia için gereken delilleri sağlayan örnekler olarak gösterilmektedir. ABD'nin son dönemlerde geliştirmeye hız verdiği Füze Kalkanı Projesi, Rusya'yı mevcut statükoyu bozma ihtimali sebebiyle endişelendirmektedir. Ancak aynı zamanda uzayın da silahlandırılması çalışmalarını da teşvik etmektedir.

Rusya Federasyonu, uzayda araştırma faaliyetleri gerçekleştirebilen birkaç ülkeden biridir. Ancak Rus devletinin yürüttüğü uzay araştırmalarının neredeyse tamamının temelleri Sovyetler Birliği döneminde atılmıştır. Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra askeri, siyasi ve ekonomik açıdan bir fetret dönemi yaşayan Rusya bu dönemde dahi Sovyet döneminin mirası olan uzay araştırmalarını ve askeri projeleri devam ettirmek, teknolojik altyapının eskimesini önlemek için ve demode olmasını önlemek için özel bir ihtimam göstermiştir. Bu durumun üstesinden gelen Rusya, askeri uzay operasyonlarının büyük bir kısmını faal tutmayı başarmıştır. Bu kapsamda Rusya, uzay araştırmalarında; uzaydan erken uyarı, keşif, sivil ve askeri iletişim ve navigasyon, insanlı uzay uçuşları, uzaktan algılama ve uydu fotoğrafçılığı gibi kendisi için öncelikli olan alanları desteklemektedir. Bilindiği üzere Rusya'nın kendi fırlatma tesisleri vardır ve uzaya araç ve kargo gönderebilmektedir. Bu kapasitesi Rusya'yı uzay araştırmaları ve

uzayın silahlandırılması ve askeri amaçlı kullanımı konusunda da önemli bir aktör haline getirmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan olumsuzluklara rağmen Rusya, askeri uzay programını geliştirme konusunda niyet beyan etmiş ve çalışmaya devam etmiştir.

Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra girdiği siyasi, mali ve askeri darboğazı aşmıştır. Bunun sonucunda askeri uzay araştırmaları programları yeniden ivme kazanmıştır.

1. Tarihi Arka Plan: Sovyet Dönemi

Sovyetler Birliği döneminde, Sovyet siyaset plancıları ve askeri stratejistleri dış uzayı ABD ile siyasi ve askeri alandaki rekabet ve mücadelede kilit önemde bir alan olarak tarif etme yoluna gitmiştir. Uzayın gayri askeri ve barışçı amaçlarla kullanılması talebi ise Sovyetler Birliği yönetimine bu rekabette büyük bir başarı elde etme fırsatını sunmuştur. Dünya çevresinde tur atan ilk insan yapımı uydu, Sputnik I'i 4 Ekim 1957 tarihinde uzaya göndermeyi başaran, keza yörüngeye ilk insanı gönderen Sovyetler Birliği olmuştur (Öncan, 2018; Altun, 2023). Sovyetler bu olaylarda kendi ideolojisinin propagandasını da başarılı bir şekilde yapmayı bilmiştir. Bu propaganda faaliyetlerinden ayrı olarak, uzayın gerçek ve potansiyel önemi de daha belirgin bir hal almıştır. Öne geçtiği yarışta Sovyetler Birliği'nin en büyük korkusu ABD'nin arayı kapatıp kendisini yakalaması ve geçmesi olmuş, bir süre sonra da bu korkusuyla yüzleşmek mecburiyetinde kalmıştır. ABM Antlaşması ilk olarak 1970'li yılların başlarında görüşmeye açılmıştır. O dönemde, ABD'yi gerek Güneydoğu Asya gerekse de dünya siyasi arenasında sıkıntıya sokan Vietnam Savaşı sürmektedir ve

antlaşmanın imzalanmasından birkaç hafta önce Amerikan Hava Kuvvetleri uçakları Haipang Limanı'nda bir Sovyet yük gemisini de bombalamıştır. Demir Perde, Avrupa'yı ikiye ayırmış durumdadır. Çin, bu dönemde uluslararası sistemde izole edilmiştir ve bu durumu Sovyetler Birliği'ne karşı denge kurmak isteyen ABD Başkanı Richard Nixon'un 1972 yılında ülkeyi ziyaret etmesine kadar da sürecektir. Yaşanan siyasi ve askeri rekabet nedeniyle ABD ve Sovyetler Birliği arasında nükleer silahlanma yarışı da devam etmektedir (Rhineland, 2001).

İki tarafın karşılıklı korkuları ile artan uzayın silahlandırılması girişimleri, bir süre sonra iki devletin yönetici elitlerinin durumu kritik etmesini ve uzayın yeni bir rekabet ve silahlanma yarışı alanı haline getirilmesinin mevcut durumu daha da karmaşıklatacağını fark etmesi sonrasında kısmen istikrara kavuşmuştur. Bu kapsamda 26 Mayıs 1972 tarihinde ABD ile Sovyetler Birliği arasında Anti Balistik Füze Antlaşması (ABM) imzalanmıştır (Müllerson, 2001; Rhineland, 2001). Bu antlaşma uzayda ve dünya üzerindeki askeri ve stratejik dengenin, uzayın kendisi ve sağladığı imkânlardan faydalanılarak değiştirilmesi girişimlerinin sınırlandırılması konusunda ortaya konan önemli diplomatik araçlardan birisi haline gelmiştir. (Shoumikhin, 2003).

1972 tarihli ABM Antlaşması ve onun sonucu olarak ortaya çıkan Dehşet Dengesi-Mutually Assured Destruction (MAD) Sovyet stratejik düşüncesinin ve stratejik istikrarın temeli haline gelmiştir (Müllerson, 2001). ABD'nin artan ekonomik ve askeri gücü ve uzayı askeri amaçlı olarak da kullanma isteği ve girişimleri, bu kullanımın kısıtlanması noktasında Sovyetler Birliği'ni ABM Antlaşmasına mecbur ve bağımlı hale getirmiştir. Bu durum ABD'nin Başkan Ronald Reagan döneminde ismi duyurduğu Yıldız Savaşları

Projesi'nin-Strategic Defence Initiative (SDI), resmen açıklanmasından sonra daha belirgin hale gelmiştir (Shoumikhin, 2003). ABM'ye bu aşırı bağımlılık sebebiyle Sovyetler Birliği, uzayın silahlandırılmasının önlenmesi amacıyla, uzunca bir süre karşılıklı silahların kontrolü mekanizmaları ve antlaşma girişimleri ile yeni ve farklı fırsatlar arayışında olmuştur. İki süpergüç arasındaki askeri güç dengesi ve birbirlerine karşı olan caydırıcılıklarının korunması konusu, büyük bir savaşın çıkmasının önüne geçmek adına bu dönemde öncelikli amaçlardan birisi olmuştur. Bu durumu desteklemek için, ek olarak uluslararası alanda uzayın barışçı amaçlarla kullanılması konusu gündeme getirilmiş ve siyasaten tartışmaya açılmıştır. Mevcuda ek olarak bir de uzayda başlayacak silahlanma yarışının ekonomik gücünü zorlayacağını gören Sovyetler Birliği bu durumdan kaçınmak için barışçı bir söylem kullanma yoluna gitmiştir (Gromyko, vd., 1987). Bununla birlikte bu tutum Sovyetler Birliği'nin uzayda kullanılmak üzere askeri veya çift kullanımlı (hem sivil hem de askeri amaçlı) teknolojileri geliştirmekte yetersiz kaldığı anlamına gelmemelidir. İsmi zikredilen bu teknolojiler; kullanımı yasal olan askeri teknolojiler, füze erken uyarı sistemi, önleme, keşif ve istihbarat toplama gibi, faaliyetleri içermektedir. Bu yüzden devletler ve orduları bu yasal boşluğu değerlendirmeye çalışmakta ve uzayın silahlandırılması ve askeri amaçlı kullanımı için örgütlenmelere gitmektedir. Bu amaçla uzay kuvvetleri ve komutanlıkları kurulmaktadır. (Shoumikhin, 2003).

2. Sovyet Sonrası Dönem

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Rusların, ABD'nin hâkim küresel güç olma isteği ve ihtirası konusundaki korkularını arttırmıştır. Bunun sonucunda, bir dönüşümden geçen ve bu sırada oldukça zayıf

düşen ülkenin dağılmasını önlemeye çalışan Rusya Federasyonu yönetimi askeri dengeyi koruyabilmek için Dehşet Dengesi Stratejisine daha fazla ağırlık vermiş ve Batı dünyasına gözdağı vermeye çalışmıştır. Boris Yeltsin'in Başbakanlığı döneminde (Rusya Federasyonu'nun dağılan Sovyetler Birliği'nden ayrıldığı 1991 yılından başlayarak 1999 yılı 31 Aralık tarihinde Yeltsin'in Başbakanlık görevinden ayrıldığı zamana kadar geçen süre), siyasi elit, askeri ve siyasi uzmanlar grubu, Soğuk Savaş döneminin stratejik savunma sistemlerinin ve bu sistemlerin çalıştırılması ve uzaya yerleştirilmesinin yasaklanması için girişimlerde bulunulmasına odaklanmıştır. Sovyetler Birliği artan sayıda silah sisteminin koordineli bir şekilde yok edilmesini öngören süreci devam ettirmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda Sovyetler Birliği yönetimi 1972 tarihli ABM Antlaşması'nın varlığını sürdürmesine önem vermiştir zira bu antlaşmayı stratejik denge ve istikrarın devamının garantisi olarak görmüştür.

İki ülke arasında yoğunlaşan ikili ilişkilere rağmen, Sovyetler Birliği, ABD'nin Dehşet Dengesini bozmak için etkin bir füze savunma sistemi geliştirme çabalarının devam ettiğini görmüştür ve bu durumu kendisine yönelik doğrudan bir tehdit olarak kabul etmiştir. Bu noktada Sovyetler Birliği yönetimi, ABD yönetiminin bu girişimlerin amacının Kuzey Kore ve İran gibi devletlerden gelebilecek olan füze tehdidine karşı bir tepki olduğu yönündeki savunmayı ciddiye almamıştır. Haliyle bu açıklamalar Sovyetler Birliği'nin korku ve endişelerini gidermemiştir. Zira ABD füze savunma sisteminin temelini nükleer bir füze saldırı dalgasını durdurmak için dış uzaya yerleştirilmiş silah sistemlerinin oluşturduğu düşüncesi Rus ve diğer ülke askeri ve siyasi çevrelerinde genel kabul gören bir kanı olmuştur (Solovyev, 2002).

Bu sayede ABD, sadece kendi tabiri ile haydut devletlerden gelen füze tehdidini değil, Rusya Federasyonu gibi devletlerden gelecek olan füze tehditlerine karşı da üstünlük kurabilecek ve caydırıcılık gücünü azaltabilecektir (Shoumikhin, 2003).

Yeltsin ve onu halefi olan Vladimir Putin, ABD'nin füze savunma kabiliyeti ile başa çıkabilmek adına bazı geleneksel Sovyet metot ve stratejilerini de kullanma yoluna gitmiştir. Sovyetler Birliği, ABD füze savunma sistemlerinin sahip olduğu avantajları azaltmak ve ya ortadan kaldırmak için sadece askeri alanda değil, siyasi alanda da çalışmıştır. Bu kapsamda uzayın silahlandırılmasına karşı olan devletleri bir muhalefet cephesi halinde bir araya getirme yoluna gitmiştir. Bu yaklaşımın en dikkat çeken yanı Çin'in de bu gruba katılması ve ABD füze savunma sisteminin tüm ülkelere karşı kullanılabilecek bir saldırı sistemi olduğu iddiasını ortaya atmasıdır (Ivashov, 2000). Çin, bu iddiasında ısrarcı olmuş ve iddialarını geri çekmemiştir. Çin, 1999 yılında Rusya'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda, 1972 tarihli ABM Antlaşması'nın desteklenmesi için karar çıkartma çalışmalarına da destek vermiştir. Bu girişim ile güçlenen ikili ilişkiler sonrasında 2000 yılı Temmuz ayında Vladimir Putin Çin'in başkenti Pekin'e bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Rusya Devletbaşkanı Putin ve Çin Devletbaşkanı Jiang Zemin, 1972 tarihli ABM Antlaşmasının varlığını devam ettirmesi yönünde görüş bildirmiş ve ortak bir deklarasyona imza atmıştır. Deklarasyonda ABD, füze savunma sistemini uluslararası sistemde hegemonya tesis etmek için kullanmaya çalışmakla suçlanmıştır. Yine bu sistemin sağlayacağı avantajları o dönemde tek kutuplu hale gelen uluslararası sistemi tekrar çok kutuplu hale dönüştürme ve dengeye getirme gücü ve potansiyeli olan Çin ve Rusya Federasyonuna karşı bir tehdit ve

şantaj unsuru olarak, etik olmayan bir şekilde kullanmaya çalışmakla itham edilmiştir (Bodeen, 2000).

Bu deklarasyona ek olarak Putin, dönemin ABD Başkanı olan G. W. Bush ile Slovenya'nın başkenti Lublijana'da buluşmadan önce Shanghai Forum'da da Çin Devletbaşkanı Zemin'le iştişarede bulunmuştur. Konunun uzmanlarına göre Putin görüşmede ABD karşısına, ABM Antlaşması ve füze savunma sistemleri konusunda kendi görüşlerini paylaşan bir cephe olduğu gösterip, siyasi desteklerini garantileyerek çıkmaya çalışmıştır (Grigoryeva, 2001). Putin'in uluslararası toplumun dikkatini ABM Antlaşması'na çekme çabası onu Çin'den sonra Kuzey Kore'ye de gtrmştir. ABD yönetiminin tanımlaması ile Haydut Devletlerden olan Kuzey Kore ile kurulan bu temas ABD yönetimini rahatsız etmiştir. Putin ise Pyongyang'ta, Kuzey Kore yönetimi ile uzayın barışçı amaçlarla kullanımının tesisi konusunda destek vaadinde bulunmuştur. Bu destek karşılığında ise Kuzey Kore Devletbaşkanı Kim Jong İl'den ABM Antlaşması'nın korunması konusunda destek istemiştir (Graff, 2000). Uzayın silahlandırılmasının önlenmesi konusunda Rusya'nın yürüttüğü girişimlerden bir diğeri de 11 Nisan 2001 tarihinde Moskova'da toplanan “*Space Without Weapons: An Arena for Peacefull Cooperation in the 21th Century*” adlı konferans olmuştur. Bu konferansta konuşan Rusya Federasyonu Dışışleri Bakan Yardımcısı Georgi Mamedov, ABD'nin füze savunma sistemi geliştirme çabalarını gündeme getirmiş ve Rusya'nın, ABD'nin uzayı silahlandırmasına rıza göstermeyeceğini ifade etmiştir. Rusya Federasyonu yönetimi, ABM Antlaşmasının sürmesi ve uzayın silahsızlandırılması konusundaki girişimlerine BM nezdinde devam etmiştir. Bu girişimlerinin sonuçlarından birisi BM Genel Kurul Kararı A/RES/56/23, yaygın bilinen adıyla Prevention of an

ArmsRace in Outer Space-PAROS olmuştur (Pike, 2002). 21 Aralık 2002 tarihinde yapılan BM Genel Kurulu'nun 56. Toplantısında kabul edilen karar, katılımcı 156 üye ülkenin oybirliği ile kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir.

Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Igor Ivanov, 2002 yılında BM genel Kurulu'nun 57. Toplantısında yaptığı konuşmasında balistik füze sistemleri ile ilgili teknolojilerin yayılmamasını ABD başta olmak üzere tüm Batılı ülkelerin desteklediğini ancak aynı ülkelerin konu uzayın silahlandırılması olduğunda aynı hassasiyeti sergilemedikleri eleştirisini yapmıştır (Shoumikhin, 2003). Rusya'nın ABD'nin füze savunma sistemi geliştirme çabalarını önlemek için uluslararası ve ikili ilişkileri temel alan girişimlerinin başarılı olamaması halinde füze savunma sistemlerini etkisiz kılacak karşı önlemler geliştirmeyi gündemine almış hayata da geçirmeye çalışmıştır. Rus hipersonik seyir füzeleri bu karşı önlemlerden en bilinenleridir. Yine bu kapsamda START II Antlaşması'nın sona erdirilmesi tehdidi, yukarıda da ifade edilmiş olduğu üzere hipersonik füzeler gibi stratejik saldırı silahlarının geliştirilmesi, ICBM üretiminin arttırılması gibi tedbirlerin gündeme alınması hep bu plan kapsamında olmuştur (Volkov, 2000). Hatta yine bu kapsamda yeni türde ICBM'lerin geliştirilmesi, üretilmesi, kullanıma sunulması da gündeme gelmiştir. Hatta o dönemde bu yeni tür füzelerin Ukrayna Dnepropetrovsk'ta üretileceği, bunun için tarafların anlaşmaya vardığı dahi iddia edilmiştir. Ancak daha sonra Donbass bölgesi yüzünden bozulan Ukrayna-Rusya ilişkileri bu iddiayı yalanlamıştır.

3. ABD'nin ABM Antlaşmasından Çekilmesi

ABD yönetimi, uluslararası toplumdan gelen tüm tepki, ikaz ve uyarılara rağmen 13 Aralık 2001'de, Antlaşma'nın 15. Maddesinin 2. Fıkrasındaki, antlaşmanın veya ondan kaynaklanan sebeplerin taraflardan birinin üstün çıkarlarını tehdit etmesi halinde anlaşmadan çekilme hakkı vardır hükmü gereğince, ABM Antlaşması'ndan tek taraflı olarak çekildiğini ilan etmiştir. Rusya'nın bu duruma tepkisi ise beklendiği kadar sert olmamıştır (Gromyko, vd., 1987; Markushin, 2001). Zira bu karar öncesinde ABD yönetimi, 1972 tarihli antlaşmanın yeni çerçeveye oturtulması ve iki ülke arasında yeni bir antlaşma imza edilmesi yönünde öneride bulunmuştur. Çin de bu girişimi desteklemiştir. Zira ortaya çıkacak bir ABM Antlaşmasından, tarafa olmasa da Çin de büyük fayda sağlayacağını görmüştür. Zira Çin elindeki sınırlı sayıdaki nükleer savaş başlığı sayısını arttırmadan da caydırıcılığı bu sayede sürdürebileceğini görmüştür (Pike, 2002).

Rusya Federasyonu yönetimi, ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilmesi sebebiyle acil tedbirler alma yoluna gitmeyeceğini de ilan etmiştir. Zira ABD'nin kararının Rusya'nın caydırıcılık kapasitesine kısa vadede bir tehdit oluşturmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca ABD'nin füze savunma sisteminin tam işlevsel hale gelmesi için yıllara ihtiyaç olduğu da eklenmiştir (Solovyev, 2002). Rusya'nın bu noktada ABD'nin kararını hafife alma blöfü, V. Putin'in kendi kararı ve izlediği politikanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Zira Rusya yönetimi ülkeye bu dönemde Batı medeniyetinin bir parçası olma yönünde bir politik rota çizmiştir ve bunun bir gerginlik yüzünden sonlanmasını taraftarı olmamıştır (Shoumikhin, 2003). Ancak Putin, siyasi muhaliflerinin Rusya'nın dışpolitika yöneliminin Batı ile uyumlu ve eşgüdümlü

hale gelmesinin Rusya açısından jeopolitik bir felaket olacağı yönündeki eleştirilerini de dikkate almıştır (Suleiman, 2002). Her ne kadar Rusya yönetimi ilişkilerin yeniden Soğuk Savaş dönemindeki gibi gerginleşmemesi için görmezden gelmeye çalışsa da, ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilmesi sonucunda ortaya çıkan olumsuz durumu ve durumun yansımalarından kaynaklanan olayların hepsini kontrol etme imkânı olmamıştır. Ayrıca ABM Antlaşması'nın iptal olması, antlaşmayı temel alan silahsızlanma antlaşmalarının da hukuken ve siyaseten kadük hale gelmesine sebep olmuştur. Bu antlaşmanın ortadan kalkması uzayın silahsızlandırılmasının önündeki en önemli engellerden birini hukuken ortadan kaldırmıştır (Brolov, 2002).

ABD'nin uzaydaki askeri kapasitesinde artışa gittiği iddiası ve ihtimali Rusya'nın endişelerini arttırmıştır. Zira bu durum Rusya Federasyonu yönetimine, Sovyetler Birliği döneminde ortaya atılan Yıldız Savaşları Projesi'ni hatırlatmıştır. Her ne kadar Yıldız Savaşları projesi ve dâhilindeki bazı alt projelerin Sovyetler Birliğini yanıltmaya ve oyalamaya yönelik bir planın parçası olduğu iddia edilse de, G. W. Bush'un füze savunma sistemi projesinin de büyük oranda Yıldız savaşları projesi ile örtüştüğü görülmüştür. Bu da pek çok Rus uzmanın gözünden kaçmamıştır. Durumu daha da kötüleştiren olay ise Rusya Federasyonu'nun, ABD ile füze savunma sistemi kapsamında eşit şartlarda rekabet edip, karşılık veremeyeceğinin anlaşılmış olması olmuştur. (Shoumikhin, 2003).

ABD açısından ise bu durum, Rusya Federasyonu'nun süpergüç statüsünü ABM Antlaşması sonlandırdığı için önemli bir başarı olsa da yol açacağı istikrarsızlık sebebiyle de görmezden gelinemeyecek ve müdahil olunması icap eden bir durumu ortaya çıkarmıştır. ABD yönetimi, ABM Antlaşması'nın sonlanması

sonrasında Rusya'nın aşikâr hale gelen eksikleri sebebiyle uluslararası sistemde ortaya çıkacak olumsuzlukların etkilerini azaltmak için bir dizi ek silahsızlanma görüşmeleri başlatma kararı almıştır. Bunun da temel sebebi ülkenin kırılan milli gururu yüzünden mevcut iktidarın el değiştirerek daha radikal unsurların iktidara gelmesi ihtimalinin önüne geçmektir. Bu amaçla Strategic Offensive Reductions Treaty (SORT) görüşmeleri hızlandırılmış ve 24 Mayıs 2002'de anlaşmanın imzalanması sağlanmıştır. Moskova'da iki ülke devletbaşkanlarının imza koyduğu anlaşma ile elde edilen sonucunda Rusya için büyük bir zafer olduğu haberi süratle yayılmıştır. Rusya'nın bozulan imajının düzeltilmesini müteakiben Moskova'daki askeri ve siyasi çevreler Dehşet Dengesi'nin bozulması ile ortaya çıkan stratejik ve askeri sorunların halen var olduğunu ve bir değişikliğin olmadığını görmüştür. (Shoumikhin, 2003).

Duma, Rus askeri caydırıcılık kapasitesinin azalmaması için SORT Antlaşması'nın kabul etmemek için çalışma yoluna gitmiştir. 2003 yılı Şubat ayında START II Antlaşması'nın yürürlüğe girmemesi için yapılanların aynısı bu sefer SORT Antlaşması için uygulanmıştır (Aleksandrova, 2003). Bu tutumu Duma Savunma Komitesi Başkan Yardımcısı Vladimir Volkov, SORT Antlaşması kabul edilerek yürürlüğe girecek olursa Rusya resmen silahsızlandırılmış olacaktır, diyerek açıklamıştır (Shoumikhin, 2003; Titov, 2003).

3. Rusya'nın Değişen Tehdit Algısı ve Asimetrik Karşılık

Rusya Federasyonu'nun, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takiben yaşanan gelişmeler sonrasında değişen tehdit algısı, ABD'nin uzayla ilgili olan çalışmaları ve faaliyetlerine olan

yaklaşım, tutum ve tepkisini de değiştirmiştir. ABD yönetimi de daha sonraki yıllarda bu tepkiyi kanalize etmek ve daha fazla üzerine çekmemek için uzay araştırmalarının ticari şirketlere de açılmasını çıkar yol olarak görmüş, Rusya'nın karşısına doğrudan değil de dolaylı yollardan çıkmayı tercih etmiştir. Rusya'nın tepkilerini ideolojik tercihler, duygusal tepkiler de etkilemiştir. İdeolojik tercihler, toplumsal mizaç, duygu ve tutkular bu tutumların şekillenmesinde etkili olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Andrei Kozirev'in Dışişleri Bakanlığı döneminde, Rusya Batı ile iyi ilişkiler kurmak ve geliştirmek için pasifist bir yaklaşım benimsemiştir. Zira ciddi bir ekonomik, siyasi ve ideolojik kriz geçiren Rusya Federasyonu o dönemde varlığını sürdürebilmek ve dağılmadan kalabilmek için özellikle Batı dünyası ile bir gerginliğe girmek istememiştir. Rusya Federasyonun ilk yıllarında Batı ile entegre olmak, rekabet ve gerginliğin sonlandırılması için atılması gereken bir adım olarak görüldüğü için NATO, AB ve ABD, Rusya için öncelikli tehdit olarak görülmekten çıkmıştır. Bu dönemde Rusya açısından öncelikli tehdit, yerel ve bölgesel çatışmalar ve birliği oluşturan devletlerden gelen ayrılma istekleridir. Bunların özellikle Rusya'nın güney sınırında cereyan edenler ise bir bekaa meselesi olarak görülmüştür (Klimenko, 1997).

Vladimir Putin, Rusya Federasyonu Devletbaşkanı olduğu zaman Rus siyasi ve askeri elitinin neredeyse tamamı Batı ile entegre olan bir Rusya düşüncesini terk etmiştir. Onun yerine ABD'nin öncelikli tehdit olarak görüldüğü görüşü yerleşmiş, ABD'nin öncelikli amacının kendisine rakip olabilecek tüm aktörleri engellemeyi nihai amaç olarak benimsediği düşüncesi genel kabul gören bir anlayış hâkim olmuştur. Bu kapsamda Rus devlet yönetimine göre ABD, NATO'yu askeri üstünlüğünü rakiplerine

kabul ettirmede bir araç olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bu sebeple de NATO da engellenmesi gereken bir aktördür. ABD, yine NATO yoluyla Rusya'yı çevreleme amacındadır, bu sebepten de dolayı ABD ve NATO sürekli hareketlerinin takip edilmesi gereken tehditlerdir (Shoumikhin, 2003).

Putin idaresi döneminde yayınlanan önemli doktrin belgeleri; Rusya Federasyonu'nun Dışpolitika Konsepti, Milli Güvenlik Doktrini ve Askeri Doktrinlerdir ve bu belgelerde ABD ve NATO'ya ve bu aktörlerden kaynaklanan tehditlere daha sıklıkla dikkat çekilir hale gelmiştir (Manilov, 2000; Tribuna, 2000). Bu dokümanlar Rusya'ya Doğu'dan ve Batı'dan gelen yeni tehditleri karşılamak adına nükleer caydırıcılığa daha fazla güvenmesi için gereken fikri zemini de sağlamıştır. Özelde 2 Nisan 2000 tarihinde kabul edilen Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, Rusya Federasyonu'na karşı Kitle İmha Silahları (*KİS*) ve konvansiyonel silahlar kullanılarak yapılacak saldırılara nükleer silahlarla karşılık verilmesine izin vermiştir (Solovyev, 2003). NATO'nun doğuya ve Rusya sınırına doğru genişlemesi ve ABD'nin füze savunma stratejisi, Rusya'nın algısının değişmesinde oldukça etkili olmuştur (Shoumikhin, 2003).

Rusya'nın caydırıcılığını azaltacağı için ABD'nin füze savunma programına karşı Rusya'da büyük bir hoşnutsuzluk var olmuştur. Ancak bu sistemi işlevsiz kılacak yeni silah sistemlerinin geliştirilmesi yönünde görüşler de mevcut olmuştur. Zira modernize edilmezse 2020 yılından sonra Rus askeri saldırı sistemlerinin demode olmaya başlayacağı yönündeki ikazlar ve bu ikazların yol açtığı endişe hali Rusya Federasyonu yönetiminin bu konuya eğilmesini beraberinde getirmiştir (Shoumikhin, 2003).

3.1. Asimetrik karşılık

Rusya'nın ABD'nin askeri ve diplomatik hamleleri ile uzay koşunundaki girişimlerine olan karşı tepkisi, ABD füze savunma sisteminin uzun dönem etkisi koşunda yoğunlaşmaktadır. Bu tepkilerin iki açısı vardır. Bunlardan ilki, Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliği ve milli çıkarlarının korunması, diğeri ise ABD'ye karşı askeri-politik ve askeri-teknik dengenin korunmasıdır. ABD'nin gücünü dengelemek en önemli dışpolitika ve askeri strateji amaçlarından biridir ancak bu durum 2000'li yılların başlarında Rusya'nın bozulan ekonomik durumu sebebiyle tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Ekonomik güçteki azalma sebebiyle Rusya'nın askeri-sanayi kompleksinin de gerilemeye devam etmesi de bu amaca ulaşmayı engellemiştir (Polkovnikov, 2003; Yeliseev, 2003). Bu olumsuzluğun üstesinden gelebilmek için Rusya Federasyonu yönetimi simetrik ve asimetrik önlemlerin karışımından oluşan bir stratejik yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır (Shoumikhin, 2003). Bu yaklaşımın bütünüleyici parçalarından birisi olan Asimetrik Tepki, Rusya'nın saldırı potansiyeline vurgu yapmaktadır. Rusya'nın nükleer gücü ABD ile yapılan antlaşma kapsamında, 1990 yılından sonra azaltılmaya başlanmıştır. START II Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile Kıtalararası Füze-ICBM sayısında azaltılmaya gidilmiştir. Bu kapsamda Rus Stratejik Füze Güçleri'nde (*Raketnye Voyska Strategicheskogo Naznacheniya*) azaltılmaya gidilmiştir (Dvorkin, 2003). Neredeyse tamamı Sovyet döneminde yapılan bu ICBM'lerin hizmet sürelerinin uzatılması ile START II'yi ortadan kaldıran SORT ile mümkün olmuştur. Bu sistemler hizmette kaldığı sürece Rus füze güçlerinin, ABD hava savunma sistemlerini etkisiz hale getirme ve geçebilme potansiyeli var olacaktır (Khodaryenok ve Bezborodov, 2003).

4. Rus Askeri Uzay Kapasitesinde Artış ve Rusya Açısından Uzayın Silahlandırılması

Rus silahlı kuvvetlerinin Askeri Uzay (*Voennyi Kosmos*) kısmının yeniden yapılanması ve güçlendirilmesi için yapılan düzenlemeler ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilmesine karşı verilen simetrik bir tepkidir. Ancak askeri uzay kapasitesinin yeni mali kaynaklara ihtiyacı vardır. Rus silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için ihtiyaç duyulan mali kaynaklar 2001 yılından beri düzenli bir şekilde artmaktadır (Poroskov, 2003). Askeri uzay araştırmaları için de aynı durum geçerlidir. Dönemin Savunma Bakan Yardımcısı Aleksey Moskovski'nin ifadesiyle öncelik 2003 yılından itibaren Uzay Güçleri'ne (*Kosmicheskie Voiska*) verilmiştir. Bunun da sebebi açıktır: Rusya, ABD'nin 1972 tarihli ABM Antlaşması'ndan çekilmesi ile ortaya çıkan tehdide karşı tedbir almaya çalışmaktadır (Poroskov, 2003). Bu kapsamda Rus uzay Güçleri'nin yapısı ve komuta sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle Uzay Güçleri ve bağlı yapıların performanslarında artış olması amaçlanmıştır. Ancak bu değişim isteminin tek nedeni performans artışı talebi değildir. Rus Uzay Güçlerinin kendi içinde de bir rekabet vardır. Buna en güzel örnek Uzay Güçleri (*Sily Raketno-Kosmicheskoi Oborony*) arasında süregiden güç mücadelesidir. Rus uzay Güçleri'nin halefi olan Askeri Uzay Güçleri (*Voенno-Kosmicheskie Sily*) diğer güçlerden Rusya Savunma Bakanlığı'nın 10 Ağustos 1992 tarihinde yayınladığı emir ile operasyonel olarak ayrılmıştır. Bu emir ile kurulan Askeri Uzay Güçleri, Uzay, Füze ve Hava Saldırısı Erken Uyarı Birliklerinden (*Voiska Preduprezhdeniya o Raketno-Kosmicheskoy i Vozdushnom Napadenii*), Füze Savunma Sistemi (*Sistema Paretno-Kosmicheskoi*

Oborony) ve Uzak G6zlem Sistemi'nden (*Sistema Kontrolya Kosmicheskogo Prostranstva*) oluşmuştur (Shoumikhin, 2003).

1997 yılı sonbaharında Rus Askeri Uzak G6çleri, Stratejik F6ze G6çleri (Raketnye Voyska Strategicheskogo Naznacheniya) ile birleştirilmiştir. Aynı d6nemde Stratejik F6ze G6çleri'nden gelen personelin Rus Savunma Bakanlığı b6rokrasisi içerisinde etkin olması bu kararın alınmasında etkili olmuştur (Shoumikhin, 2003). Ancak 2001 yılı Ocak ayı sonunda Savunma Bakanlığı b6rokrasisindeki Stratejik F6ze G6çleri sultanı sarsılmıştır. Bunun sonucunda Askeri Uzak G6çleri, Stratejik F6ze G6çleri'nden ayrılmıştır. Bu ayrılmadan sonra yeni bir isim de alan eski Askeri Uzak G6çleri, 2001 yılı Mart ayından itibaren sadece Uzak G6çleri olarak anılmaya başlanmıştır. Bağımsız bir askeri 6rg6tlenme haline gelen Uzak G6çleri'nin başına 28 Mart 2001 tarihinde General Anatoli Perminov getirilmiştir.

Sovyetler Birliği d6neminde Uzak F6ze Savunma G6çleri, bağımsız bir askeri 6rg6tlenme olan Hava Savunma G6çleri b6nyesinde olmuştur. 1990'lı yılların ortalarından itibaren ise Hava Savunma G6çleri'nin b6nyesinden çıkarılmış ve Stratejik F6ze G6çleri'ne bağlanmıştır. Bununla birlikte 1990'lı yılların sonlarında Uzak F6ze savunma G6çleri, Stratejik F6ze G6çleri'nin komutasından da çıkarılmış ve Uzak G6çleri'ne bağlanmıştır. Uzak G6çleri de Stratejik F6ze G6çleri'nden ayrılmıştır (Poroskov, 2002). Uzak F6ze Savunma G6çleri, f6ze saldırılarına karşı erken uyarı ve dış uzayın kontrol6nden sorumludur (*Kontrol'za Kosmicheskim Prostranstvom*). Bu g6 uzaydaki enkazların ve ř6pheli uyduların takibinden de sorumludur (Poroskov, 2002). Komutanlık ayrıca 1972 tarihli ABM Antlaşması kapsamında kurulan A-135 ABM sisteminin işletiminden de sorumludur (Shoumikhin, 2003).

ABD'nin ABM Antlaşması'ndan çekilmesi ile füze ikaz ve erken uyarı sistemleri yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Rusya bu kapsamda, demode olmaya başlayan erken uyarı sistemini modernize etmeye başlamıştır. Bu kapsamda 24 Aralık 2000 tarihinde sistemi güçlendirmek için Oko tipi bir erken uyarı uydusunu uzaya göndermiştir. Mevcuttaki 3 uyduluk erken uyarı uydu filosundaki uydu sayısı tüm ekonomik zorluklara rağmen arttırılmış ve uydu sayısı 4'e çıkarılmıştır. Zira olası bir füze saldırısını tespit edebilmek için yörüngede en az 4 uyduya ihtiyaç duyulmaktadır (Podvig, 2002). Bu sayede ABD 24 saat takip edilebilmektedir (Shoumikhin, 2003). Bu sayılanlara ek olarak A-135 ABM sistemini desteklemek için 2002 yılında Belarus, Baranovichi'de Volga Radar İstasyonu ve Tacikistan, Nurek'te Okno Optik-Elektronik Tesisleri sisteme dâhil edilmiştir. Volga Radar İstasyonu 5.000 km mesafeden her türdeki stratejik balistik füze fırlatmasını tespit edebilmektedir. Okno tesisi ise 40.000 km yüksekliğe kadar olan tüm uzay araçlarını otomatik olarak tespit edebilmekte, tiplerini, milliyetlerini ve görevlerini tanımlayabilmektedir (Shoumikhin, 2003).

4.1. Rusya açısından uzayın silahlandırılması

Rus askeri ve sivil stratejistleri ABD ve dünya genelindeki uzayın silahlandırılması tartışmalarını yakından takip etmektedir. Rus uzmanlar, ABD'nin askeri amaçlı uzay sistemleri geliştirmesini iki ülke arasındaki güç dengesini bozma, askeri yetenekler arasındaki farkı belirgin bir şekilde açma çabası olarak görmekte ve yorumlamaktadır. Bu durum Rusya'nın yeniden büyük güç olma ve bunun Batı tarafından kabul edilmesi iddiasına zarar verecektir (Gorshkov, 2005). Bu yüzden Rusya'nın, uzayın silahlandırılması girişimlerine vereceği tepkiyi mevcut ABD-Rusya rekabeti ve

stratejik ilişkileri çerçevesinden değerlendirmek gerekmektedir. Rusya açısından uluslararası ilişkiler kısmen stratejik dengedir ancak ABD'nin uzay araştırmalarında öne geçme ve Rus stratejik güçlerinin olası bir saldırıya karşılık verme ihtimalini bğyğk ölçüde elinde alma ihtimali Rusya'yı endişelendirmektedir. Bu sepeten dolayı Rusya'da uzunca bir süre bu tartışmalarda öne çıkan konu füze savunması olmuştur. Rusya, bu yüzden ABM Antlaşması'nın sürmesine büyük önem vermiştir. Füze savunması alanında ortaya çıkacak olan teknolojik gelişmelerin iki ülke arasındaki stratejik dengeyi bozacağı konusu önplana çıkmıştır. Ancak bu durum artık değişmiştir, füze savunması hala önemlidir ve ABM yeteneği de, ancak ABM yeteneği bu konudaki pek çok bileşenden birisi konumuna gerilemiştir. Bu yüzden de tartışmalar uzaya silah yerleştirilerek iki ülke arasında yeni bir dehşet dengesi kurulması yönündedir (Podvig, 2008).

Bu noktada uzayda çatılmaya yönelik spesifik senaryolar da geliştirilmekte ve olası kriz ve çatışma hallerine hazırlıklı olunmaya çalışılmaktadır. Bunlar arasında Rus stratejik güçlerinin en fazla üzerinde durduğu senaryo Rus güçlerinin İkinci Saldırı yapma potansiyelini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir saldırı girişimidir (Brezkun, 2005). Bu konu ile ilgili Rusya'da yapılan çalışmalarda bu türden baskın saldırıların önlenmesi veya karşılık verilmesinde uzayda konuşlu silahların kilit önemde olacağına vurgu yapılmaktadır. Rus uzmanlar arasında bu kapsamda uzaya yerleştirilecek olan silahların savunma değil de saldırı amaçlı olması gerektiğini savunanlar da olmuştur. Zira uzayın saldıran tarafa daha büyük bir avantaj sağlayacağı düşüncesi taraftar bulmaktadır (Podvig, 2008). Uzaydan Saldırı adı verilen bu saldırı türü Rusya'daki tartışmalarda ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak,

Rusya'daki uzayın silahlandırılması tartışmalarında uzay merkezli askeri operasyonların artırılması savunulmuştur. Ancak bu durumun avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardır ve Rusya'nın kayıplarının kazanımlarından fazla olacağı endişesi ağır basmıştır. Bu yüzden Rusya Federasyonu yönetimi ABM ve benzer türdeki anlaşmalara destek vermiş ve bu sayede mevcut stratejik dengeyi korumaya çalışmıştır. Ancak bu itirazlar Rusya Federasyonu yönetiminin uzayın farklı türlerde uzayın askeri amaçlı olarak kullanımına karşı olduğu anlamına gelmemektedir. Siyasi ve askeri liderler, askeri operasyonların uzaydan desteklenmesini sağlayacak olan navigasyon, iletişim ve keşif gibi faaliyetleri desteklemiştir (Perminov, 2004). Ancak bu durumda yörüngeye konumlandırılmış olan bu sistemlerin korunması sorunu ve zarureti ortaya çıkmaktadır (Slipchenko, 2004).

4.2. Rus hava ve uzay savunma sistemi

Rusya Federasyonu askeri uzay kapasitesinin geliştirilmesinde atılan önemli adımlardan biri de uzay savunma ve savaş güçlerinin hepsinin ortak bir komuta altında birleştirilmesi olmuştur. Hava-Uzay Savunması (*Sistema Vozdushno-Kosmicheskoi Oborony*) olarak adlandırılan bu yeni yapı tüm askeri ve konu ile ilgili sivil devlet kurumlarının birleşiminden oluşmaktadır. Bu sayede olası bir hava-uzay saldırısını ortak bir savunma-saldırı planı çerçevesinde karşılanması amaçlanmaktadır. Birleşik komuta altında silahlı kuvvetleri, nüfusu, sanayi tesisleri ve diğer önemli ekonomik yapılarla ülkenin diğer güçlerini saldırıdan korumak ana amaçtır (Chel'tsov ve Volkov, 2003).

Hava-Uzay Savunma Sistemi kurulmasına 1993 yılında yayınlanan Rusya Federasyonu Hava Savunma Doktrini kapsamında

karar verilmiştir. 1994-1995 yılları arasında Rusya Federasyonu Ordusu Genel Kurmay Başkanlığı, Rusya Federasyonu Hava-Uzay Savunma konseptinin ilk taslağını hazırlamıştır. Ancak bu taslak reddedilmiştir. 2002 yılı Kasım ayında Savunma Bakanlığı tarafından yeni bir taslak hazırlanmıştır. Hava Kuvvetleri de bu öneriye destek vermiştir. Bu durumla irtibatlı olarak Rusya Federasyonu Hava Kuvvetleri, Rusya Federasyonu Hava-Uzay Savunma Konsepti'ni desteklemiş ve geliştirmiştir (Shoumikhin, 2003). Konseptin arkasında yatan ana düşünce, kısmen bağımsız ve dağınık halde bulunan hava savunma, füze savunması, füze erken uyarı ve uzay takip ve kontrol sistemlerinin hepsini birbirileri ile koordineli hale getirmek ve tek bir komuta altında toplamaktır. Bu sayede Rus silahlı kuvvetlerinin tüm birlikleri ve komutanlıkları bir bütün halinde hareket edebilecektir (Chel'tsov ve Volkov, 2003). Bu kapsamda 15 Ocak 2003'te Moskova yakınlarındaki Sofrino füze savunma tesisini ziyareti sırasında dönemin Savunma Bakanı Sergey İvanov, Rusya Federasyonu'nun yeni bir hava savunma sistemi oluşturmak için bazı sistematik proje, konsept ve doktrinler geliştirmekte olduğunu ifade etmiştir (Shoumikhin, 2003).

Sonuç

Rusların dış uzay ve uzayın askeri amaçlı olarak kullanımı noktasında birbiri ile irtibatlı bir dizi sebep bulunmaktadır. Bunlar:

- Uzayın KİS geçişi veya bulundurulması için kullanılmasının yasaklanması.

- Rusya'nın güvenlik kurumlarının, ülkenin güvenliği ve buna yönelen tehditler konusunda yaşadıkları fikir ve öncelik ayrılıkları.

- Etkili bir askeri harekât düzenleme noktasında uzayın kullanımının artan önemi.

- Füze savunması ve erken uyarı sistemlerinin faaliyetleri esnasında uzayın kullanımı noktasında ABD'yi yakalama isteği.

Bu düşünceler ve Rus güvenlik kurumlarının olaylara yaklaşımları noktasında farklılaşan görüşleri ile ABD'nin uzayı askeri amaçlarla kullanma isteği yüzünden artan rekabet sonucunda Rusya çift yönlü bir politika geliştirme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda Rusya, ABD'nin uzay programlarını siyasi-politik girişimleri de dâhil ederek sınırlandırmaya çalışırken, kendi mali ve askeri kaynaklarını da ortadan kalkan ABM Antlaşmasının koruması artık olmadığı için, erken uyarı ve asimetrik cevap verme yöntemleri geliştirme gibi seçeneklere tahsis etmektedir. Uzayın askeri amaçlı kullanımı konusunda ABD'nin gerisinde kalmaktan korkan Rusya, aradaki açığı kapatacak zamanı kazanmak ve ABD'yi yavaşlatmak için diplomasi, uluslararası kurum ve kuruluşlarda baskı oluşturmak için girişimlerde bulunma gibi seçenekleri de eş zamanlı olarak kullanmaya çalışmaktadır.

Rusya Federasyonu, siyasi alanda bu tür girişimlerde bulunurken askeri alanda da kendi uzay, füze saldırı ve önleme, erken uyarı ve hava savunma gibi yeteneklerini de geliştirmeye çalışmaktadır. Vakit kazanmak adına da ikili işbirliği gibi girişimlere de açık kapı bırakmaktadır. Bu noktada Uluslararası Uzay İstasyonu, uluslararası kamuoyunu etkilemek ve desteğini kazanmak için sıklıkla gündeme getirilmekte, Rusya'nı uzayın silahlandırılmasına karşı olduğu, barışçı kullanımından yana olduğu propagandası yapılmaya çalışılmaktadır. Ancak karşılıklı güvensizlik her iki ülkenin de politikalarını belirleyen ve haklı olarak da yönlendiren bir motivasyon kaynağıdır ve etkili olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

Aleksandrova, L. (2003, 11 Şubat). The State Duma prepared a new version of the ratification of the treaty between the RF and the U.S. on offensive strategic potentials. *Itar-TASS*.

Altun, T. (2023). “‘Uzay yarışı’ ile 1960'larda başlayan insanlı uçuşlar uzaydaki keşiflere ışık tutuyor”. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/uzay-yarisi-ile-1960larda-baslayan-insanli-ucuslar-uzaydaki-kesiflere-isisik-tutuyor/2868139>

Bodeen, C. (2000, 19 Temmuz). Beijing, Moscow Hit U.S. on Shield. *The Washington Times*.

Brezkun, S. (2005). Natsionalnaya prerogativa. *VPK*, 8(75).

Brolov, B. (2002). Calculated surprise. *Vremya MN*.

Chel'tsov, B. ve Volkov, S. (2003, 28 Şubat). Russia Builds Air-Space Defense. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

Dvorkin, V. (2003, 7 Şubat). The Kremlin relies on blind cynics. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

Gorshkov, A. (2005). V vooruzhennykh silakh SShA proiskhodit ne prosto reforma, a revolyutsiya. *NVO NG*.

Graff, P. (2000, 20 Temmuz). Putin surprises West with Kim rocket deal. *The Washington Times*.

Grigoryeva, Y. (2001, 14 Haziran). Between ABM defense and the ballet. *Izvestiya*.

Gromyko, A. A. vd. (1987). The struggle of the USSR against the nuclear threat, arms race, and for disarmament: Documents and materials. Moskova: Politizdat.

Ivashov, L. (2000, 23 Mart). Russia hopes the U.S. will observe the terms of the ABM Treaty. *Krasnaya Zvezda*.

Khodaryenok, M. ve Bezborodov, N. (2003, 14 Şubat). The bacillus of aging is gnawing at the Missile Shield and the Air force. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

Krepon, M. ve Clary, C. (2003). *Space Assurance or Space Dominance? The Case Against Weaponizing Space*. Washington: The Henry L. Stimson Center.

Manilov, V. (2000, 25 Nisan). Prevention, deterrence, partnership. *Nezavisimaya Gazeta*.

Markushin, V. (2001, 15 Aralık). Bad news for the World Community. *Krasnaya Zvezda*.

Müllerson R. (2001). The ABM Treaty: Changed circumstances, extraordinary events, supreme interests and International Law. *International and Comparative Law Quarterly*, 50(3), 509-539.

Öncan, E. (2018). “İnsanlığın uzay macerası, 61 yıl önce 'Sputnik-1' ile başladı”. *Sputnik Türkiye*, <https://anlatilaninotesi.com.tr/20181003/insanligin-uzay-macerasi-61yil-once-sputnik1-ile-basladi-1035495622.html>

Perminov, A. (2004). Voyennyy kosmos Rossii. *Voyennaya mys*, no. 1.

Pike, J. (2002). The military uses of outer space. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). *SIPRI Yearbook 2002, Armaments, Disarmament and International Security* içinde. UK: Oxford University Press.

Podvig, P. (2002). History and the current status of the Russian Early Warning System. *Science and Global Security*, 10(1), 21-60.

Podvig, P. (2008). Russia and military uses of space. Podvig, P. ve Zhang, H. (ed.). *Russian and Chinese responses to U.S. military plan in space*. American Academy of Arts and Sciences. <https://www.amacad.org/publication/russian-and-chinese-responses-us-military-plans-space>

Polkovnikov, P. (2003, 21 Şubat). The window of vulnerability. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

Poroskov, N. (2002, 9 Aralık). Military-Space Fist. *Vremya Novostei*.

Poroskov, N. (2003, 6 Şubat). The yogurt of Volley Fire. *Vremya Novostei*.

Rhineland, J. B. (2001). The Abm Treaty-Past, present and future (Part I). *Journal of Conflict & Security Law*, 6(1), 91-114.

Shoumikhin, A. (2003). Russian perspectives on the military uses of outer space. *Astropolitics*, 1(3), 95-112.

Slipchenko, V. (2004). Reforma bez kotoroy ne oboitis. *VPK*, 48(65).

Smirnov, R. (2004, 15 Ekim). Zvezdnyye voyny: Novaya versiya. *NVO NG*.

Solovyev, V. (2002, 13 Mart). Russia cannot prevent the U.S. ABM defense. *Nezavisimaya Gazeta*.

Solovyev, V. (2003, 17 Ocak). Our General Staff responds to NATO. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

Sputnik Türkiye, (2022). “61 yıl önce bugün: Rus kozmonot Yuri Gagarin, uzaya çıkan ilk insan oldu”. <https://anlatilaninotesi.com.tr/20220412/rus-kozmonot-yuriy-gagarin-61-yil-once-uzaya-cikan-ilk-insan-oldu--1055492598.html>

Suleimanov, S. (2002, 2 Mart). Interview with Leonid Ivashov. *Nezavisimaya Gazeta*.

Titov, P. (2003, 7 Şubat). Lawmakers are unhappy with the Treaty on Strategic Offensive Potentials. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

Volkov, L. (2000, 17 Mart). Russia will find a response to the ABM challenge. *Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye*.

Yeliseev, V. (2003, 21 Şubat). Does the Defense Ministry need the 4th TSNII?. *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie*.

BÖLÜM IV

Avrupa Birliğinin Maliye Politikasının Belirlenmesinde Parlamentonun Etkinliđi⁵

Mustafa BİÇER⁶

1. Giriş

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kuran antlaşmanın 1951 yılında imzalanması ile temelleri atılan Avrupa bütünleşmesi, derinleşerek ekonomik ve parasal bütünleşmeye dönüşmüştür. Bu bütünleşme içinde Avrupa parlamentosunun rolü gittikçe artmaktadır. Avrupa bütünleşmesinin uluslarüstülük karakterini daha belirgin olarak taşıyan Avrupa Parlamentosu (AP), Avrupa

⁵ Bu çalışma, Prof.Dr. Ömer BOZKURT'un danışmanlığında, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde (Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yüksek Lisans Programı), Dr. Mustafa BİÇER tarafından, 2006 yılında tamamlanan “Avrupa Birliğinde Maliye Politikası ve Parlamentonun Etkinliği” başlıklı Yüksek Lisans Tezinden (UTM No: 743973), güncelleştirilerek üretilmiştir.

⁶ TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, Orcid: 0000-0002-3655-0907, mustafabicer69@yahoo.com.tr

Birliğinin (AB) siyasal bütünleşmesinin yanında, ekonomik entegrasyonunu da teşvik eden bir kurum olarak kabul edilmektedir.

Başlangıçta ulusal parlamentoların temsilcilerinden oluşan bir danışma organı niteliğinde olan Avrupa Parlamentosu, sürekli ve başarılı bir şekilde AB karar alma süreci ile siyasal sisteminde daha fazla yetki için çabalamıştır. Bu çabalar neticesinde; 1962 yılında adını, Avrupa Parlamentosu olarak değiştirmiştir. 1970 ile 1986 arası dönemde ise birlik bütçesi üzerinde yetki kazanmış, doğrudan seçilen bir kurum haline gelerek önemli yasama yetkileri elde etmiştir. Bu kazanımlar sonucu AP, AB yasama kurumları olan Avrupa Birliği Konseyi (ye devletlerin bakanlarından oluşur) ve Komisyonu ile birlikte AB Kurumlar sisteminin üçüncü eşit bir ortağı haline gelmiştir. Son AP seçimi 2024 yılında yapılmıştır. Bu seçim sonucunda AP, 27 ye ülkeden gelen 720 temsilciden oluşmaktadır.

Lizbon Antlaşması ile AP, Avrupa Birliği Konseyi (bundan sonra Konsey) ile birlikte hemen hemen her politika alanında ortak kararlar almakta, hem de yasama sürecinde yer almaktadır. Bu kapsamda Avrupa Parlamentosu, ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesine paralel olarak iç pazarda sosyal dengenin sağlanması, işsizliğin önlenmesi, AB bütçe harcamalarının belirlenmesi ve Topluluk düzeyinde dengeli büyümenin gerçekleştirilmesi gibi, maliye politikası alanına giren temel konularda Topluluk politikalarının oluşturulmasında da gittikçe artan bir rol üstlenmeye başlamıştır.

AB tarihine baktığımızda, 1993 yılında uygulamaya giren Maastricht Antlaşması, Avrupa vatandaşlığı kavramı ve ekonomik birliğe yönelik düzenlemeler ile önemli bir köşe taşı teşkil

etmektedir. Maastricht Antlaşmasında ekonomi, para ve maliye politikalarının ahenkleştirilmesi konularında yapılan düzenlemeler, AB'nin bir ekonomik birlik olarak nitelendirilmesini kolaylaştırmıştır. 1951'de başlayan bu ekonomik bütünleşme hareketi, bir kömür ve çelik topluluğundan; ekonomik, sosyal ve politik bir birliğe doğru önemli bir mesafe kat etmiştir. Bu gelişmeyle birlikte, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak, Avrupa geneline hükmeden bir uluslarüstü (Subranational) kurumlar sistemi ortaya çıkmıştır. Bu subranational kurumlar sistemi, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği'nin Antlaşması olarak bilinen (Treaty on European Union, TEU) Lizbon Antlaşması ile yeniden reorganize edilerek bugünkü AB kurumlar sistemini ortaya çıkarmıştır.

Başlangıcında hem ekonomik, hem de siyasal bütünleşmeyi amaçlayan Avrupa projesinde ekonomik bütünleşme daha belirgin olmuştur. 1987'de Avrupa Tek Senedi ile başlayan ve Maastricht Antlaşmasıyla derinleşmeye devam eden ekonomik bütünleşmenin bugünkü aşamasını Avrupa Para Birliği teşkil etmektedir. Avrupa para birliğinin gerçekleştirilmesinden sonra, üye devletler, para ve döviz kuru politikaları ile ilgili yetkilerini de tümüyle kaybetmişlerdir. Tarihte belli bir büyüklüğe ulaşmış bağımsız devletlerin, para basma ve para politikası izleme yetkisini bir başka otoriteye gönüllü olarak, teslim etmesine ilk defa tanık olunmaktadır.

AB örneğinde olduğu gibi ekonomik bütünleşme içine giren ulus devletlerin, bütünleşmenin derinleşmesine paralel olarak, ulusal ekonomik faaliyetleri düzenleme işlevini ve bu amaçla kullandığı araçlar etkilenmektedir. Bu çerçevede, iktisat politikasının temel

araçlarından olan para politikası ile maliye politikası yeni bir boyut kazanmaktadır.

Parasal bütünleşmeden yola çıkarak ekonomik bütünleşmede ilerlemeyi tercih eden Avrupa Birliği, 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren, bağımsız Avrupa Merkez Bankası tarafından merkezi olarak yürütülen tek para politikasını uygulamaya koymuştur. Maliye politikasında ise, para politikasına benzeri bir merkezîleşmeye gidilmemesine rağmen, üye devletlerin, maliye politikası alanında devlet olmanın gereği olan bazı ekonomik kararları serbestçe alıp uygulama yetkileri, Maastricht Antlaşmasıyla tanımlanan ekonomik ve mali kriterlerle sınırlandırılmıştır. Maastricht Antlaşmasında belirlenen mali kriterler çerçevesinde İstikrar ve Büyüme Paktıyla üye devletlerin bütçe açıkları ve devlet borçları merkezi olarak kontrol edilmektedir.

1990'lerden başlayan ekonomik ve parasal bütünleşmeye paralel olarak, başta para politikası olmak üzere, maliye politikası alanına giren konularda, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Anlaşmasıyla Avrupa Birliği kurumlarının yetkilerini artırmaya yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, Avrupa Birliğinin düzenleyici işlem yapabilme yetkisine bırakılan para ve maliye politikalarıyla ilgili konularda, Avrupa Parlamentosunun Birliğin karar alma sürecine katılımı ve bu süreçteki etkinliği önem kazanmıştır. Daha önce ulusal parlamentoların yetki alanına giren maliye politikasıyla ilgili konularda, Birlik düzeyinde düzenleyici işlem tesis edilmesi sürecinde, Avrupa Parlamentosunun belirleyici bir role sahip olması, AB düzeyinde alınan mali kararların demokratik meşruiyetini sağlayan en temel unsur olacaktır.

Bu kapsamda hazırlan çalışmamızda:

- AB düzeyinde ekonomik ve parasal bütünleşme ve sonuçları,

- AB'nin siyasal boyutu içinde maliye politikasının, oluşumu, yapısı ve fonksiyonu,

- Avrupa Parlamentosunun maliye politikasının oluşturulmasındaki etkinliği,

üzerinde durulacaktır.

2. Avrupa Birliğinde Ekonomik ve Parasal Bütünleşme

2.1. Ekonomik ve Parasal Bütünleşme

1993 yılında yürürlüğe giren ve resmi adı “Avrupa Birliği Antlaşması” olan Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluğunun gerçek bir ekonomik ve siyasal birliğe dönüşmesi yolunda (Tokatlıoğlu,2004), ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilmesi için gerekli hukuki altyapıyı hazırlayan Antlaşma olarak kabul edilmektedir. Topluluğun adını “Avrupa Birliği” olarak değiştiren Antlaşma bütünleşmenin anayasası niteliğinde olup, Roma Antlaşmasındaki ekonomik ve parasal birliği sağlamaya yönelik en kapsamlı değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Maastricht Antlaşmasında, tek ve bağımsız bir Avrupa Merkez Bankasıyla yönetilen ve tek paraya dayanan bir ekonomik ve parasal birlik öngörülmüştür. Bu parasal birlik içinde, fiyat istikrarına dayanan tek para politikasına zarar vermeden, Topluluğun genel ekonomi politikalarının serbest rekabete açık bir piyasa ekonomisi ilkesine uygun olarak yürütülmesi (Moussis,2004) benimsenmiştir.

Avrupa Merkez Bankasının, ulusal merkez bankalarının sorumluluklarını üslendiği ve tek para birimi olan Euronun fiziksel olarak tedavüle çıktığı tarih olan 1 Ocak 1999, teknik olarak, parasal

birliğin başlangıcı (De Grauwe, 2003) olarak kabul edilebilir. EPB'nin üçüncü ve son aşaması olan bu süreçte, ekonomik ve parasal birliğe giriş kriterlerini yerine getiren üye ülkelerde ortak para olarak benimsenen “Euro”, ulusal paraların yerine kaydı para olarak 1 Temmuz 2002'den itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Maastricht Antlaşmasında öngörülen para birliğinin gerçekleştirilmesi süreci 12 yıl sürmüştür. Bu sürecin karakteristik özelliği, para birliğine aday ülkelerin, ekonomilerini aşama aşama, Antlaşmada öngörülen yakınlaşma kriterlerine (De Grauwe, 2003) uyumlu hale getirmeleridir. Maastricht Kriterleri olarak bilinen sözkonusu ekonomik ve mali yakınlaşma kriterleri; 1993'den sonra AB'nin ekonomik ve mali bütünleşme sürecini şekillendirmiştir. EPB'nin gerçekleştirilmesi doğrultusunda, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilebilmesini teminen, bazı makro büyüklükler açısından, Avrupa Topluluğunu Kuran Maastricht Antlaşmanın (ATA) (Bu anlaşma, Lizbon Anlaşması ile Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmasına (ABİHA), *Treaty on the Functioning of the European Union-TFEU*, dönüşmüştür.) 121 inci maddesindeki çok taraflı gözetim ile 126 ıncı maddesindeki aşırı açık prosedürlerinde öngörülen (Fact Sheets on the European Union, 2024) Yakınlaşma Kriterlerine İlişkin Protokolle yakınlaşma kriterleri ayrıntılı olarak tespit edilmiş ve bunlara uyulmaması durumunda uygulanacak yaptırımlar belirlenmiştir.

Maastricht Antlaşmasına göre, üye devletlerin EPB'ye girebilmeleri için 5 adet uyum kriterini yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu kriterler, enflasyon ve maliye olmak üzere iki grup altında toplanabilir (Lynch, Neuwahl & Rees, 2000):

a) Enflasyon Kriterleri: (Fiyat İstikrarı ile İlgili Kriterler)

1) Enflasyon: Üye ülkenin enflasyon oranı, AB'ye üye ülkelerden en düşük enflasyon oranına sahip 3 ülke ortalamasının 1.5 puan üstünde olamayacaktır.

2) Faiz oranı: Üye ülke faiz oranı, AB'ye üye ülkelerden en düşük enflasyon oranına sahip 3 ülkenin faiz ortalamasını 2 puandan fazla aşamayacaktır.

3) Döviz Kuru İstikrarı: İlgili ülkenin parasının değişim oranı (içsel döviz kuru), Parasal Birlik öncesinde, son iki yıl boyunca, belirlenen kuşak bant sınırları içinde olması gerekmektedir.

b) Mali Kriterler: (Kamu açıkları ile ilgili kriterler)

1) Bütçe Açığı: Üye ülkedeki yıllık bütçe açığı, GSYİH'nin %3'ünden fazla olamayacaktır.

2) Kamu Borcu: Üye ülkenin yıllık kamu borçları, GSYİH'nin %60'ından fazla olamayacaktır (De Grauwe, 2003).

Maastrich kriterlerine uyum, parasal birliğe katılma sonrasında da izlenecektir. Bu izleme, üye ülke maliye bakanlarının oluşturduğu Maliye Bakanları Konseyi (ECOFİN) tarafından yapılacaktır. Yakınlaşma kriterlerinin ana amacı, parasal birliğe geçişin istikrarlı olmasını sağlamaktır. Üye ülkeler, belirtilen kriterleri yerine getiremedikleri takdirde, Antlaşmada öngörülen yaptırımlara maruz kalabileceklerdir. Bu yaptırımlar, üye ülke bonolarının sağlıklı olduğuna ilişkin bir bildiri yayımlanması, Avrupa Yatırım Bankasının ilgili üye ülkeye borç vermemesi, Avrupa Topluluğuna faizsiz bir depozito yatırılması zorunluluğu ve para cezası olarak (Tokatlıoğlu,2004) sıralanabilir.

2.2. Ekonomik ve Parasal Birliğin Kurumsal Mekanizması

EPB çerçevesinde para politikasını yürütmek amacıyla Avrupa Para Enstitüsü (APE), Avrupa Merkez Bankası (AMB), Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) olmak üzere 3 adet kurum kurulmuştur. Ancak, EPB içinde tek para politikasını yürütmek üzere kurulan kurumlar yanında, EPB ile ortaya çıkan yeni ortak politika alanları ile ilgili olarak Komisyon, Konsey ve Avrupa Parlamentosu arasında yeni karar alma süreçleri ortaya çıkmıştır.

EPB ikinci aşamasında, 1 Haziran 1994'te Frankfurt'ta kurulmuş olan APE, AB'nin ortak para politikasını koordine etmekle görevli Avrupa Merkez Bankaları Gubernörler Komitesinin görevlerini devralmıştır. Üye ülkeler arasında para politikası eşgüdümünü, merkez bankalarının işbirliğini güçlendirmekle ve fiyat istikrarını sağlamakla görevli olan APE, 1 Haziran 1998 tarihinden itibaren yerini Avrupa Merkez Bankasına (AMB) bırakarak, tasfiye edilmiştir. Bu tarihten sonra, EPB'ye üye ülkelerde para politikasından sorumlu tek kurum AMB olmuştur. Ancak, EPB'ye üye olmayan ülkeleri de içine alan bir sistem kurmak amacıyla, Birliğe üye ülkelerin merkez bankalarından oluşan Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (AMBS) kurulmuştur (Parasız, 2003). Tek para politikasına katılmayanlar da dâhil olmak üzere, tüm merkez bankaları, üçüncü aşamanın başından itibaren AMBS'nin üyesi olmuşlardır.

1 Ocak 1999'dan sonra AMB, fiyat istikrarını temel alan para politikasını yürütme konusunda, para birliği üyesi ülkelerde geçerli, tek yetkili organ haline gelmiştir. Ulusal merkez bankaları ise, para politikasının uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla bir bilgi ağı oluşturulması, ödeme sistemlerinin düzgün işleyişinin sağlanması,

yabancı para kuru işlemlerinin yürütülmesi ve resmi dış rezervlerin idare edilmesi konularından sorumlu hale gelmiştir.

AMB, fiyat istikrarı amacına dönük Topluluk para politikasını yürütürken ulusal hükümetlerden tümüyle bağımsız olacaktır. Gerek ulusal merkez bankaları gerekse AMB, üye ülkelerde kendi yasalarıyla yönetilen tüm kurum ve kuruluşlar dâhil olmak üzere merkezi, yerel veya bölgesel kamu kuruluşlarının işleyişinden kaynaklanan kamu açıklarını kesinlikle finanse edemeyecektir (Tokatlıoğlu, 2004). AMB'nin bağımsızlığını güçlendirmeye yönelik bu önlemlerin yanında, Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmasına (ABİHA) göre, ulusal idareler, yetki alanlarına giren yasa tasarıları konusunda AMB'ye danışmak zorundadırlar (Moussis, 2004).

Özetle EPB içinde ekonomik politikadan sorumlu tek bir kurum yoktur. Bunun yerine, sorumluluk Üye Devletler ve AB kurumları arasında bölünmüştür. EPB'daki başlıca aktörler şunlardır:

- Ana politika yönelimlerini belirleyen Avrupa Konseyi;
- AB ekonomik politika yapımını koordine eden ve bir Üye Devletin avroyu kabul edip edemeyeceğine karar veren AB Konseyi;
- Avro bölgesi Üye Devletleri için ortak çıkar politikalarını koordine eden “Euro Grubu”;
- Açık ve borç için mutabık kalınan sınırlar dahilinde ulusal bütçelerini belirleyen ve emek, emeklilik ve sermaye piyasalarını içeren kendi yapısal politikalarını belirleyen Üye Devletler;
- Performansı ve uyumu izleyen Avrupa Komisyonu;

- Birincil hedef olarak fiyat istikrarını belirleyen ve avro bölgesindeki finansal kurumların merkezi denetçisi olarak hareket eden AMB;

- Mevzuat oluşturma işini Konsey ile paylaşan ve özellikle yeni Ekonomik Diyalog aracılığıyla ekonomik yönetimi demokratik denetime tabi tutan Avrupa Parlamentosu. (Eurodiaconia, 2017).

2.3. Ortak Ekonomi Politikası

1967’de Avrupa Topluluklarının oluşturulması, 1979’da Avrupa para sisteminin kurulması, tek Avrupa pazarının 1992’de gerçekleştirilmesi ve son olarak da 1993’te Avrupa Birliği ile birlikte para birliğinin kurulması, AB düzeyinde üye devletlerin ortak bir para politikası ile birlikte ekonomik politikalarının eşgüdümünü önemli hale gelmiştir.

1992 yılında tek pazarın kurulması ve Maastricht Antlaşmasıyla oluşturulan EPB’nin, Avrupa bütünleşmesinin temel hedeflerinden biri haline gelmesinden sonra, Roma Antlaşmasıyla oluşturulan ekonomi politikasının koordinasyon mekanizması yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu nedenle, EPB’nin başarılı biçimde tamamlanması amacıyla, Topluluk genelinde ekonomi politikasının koordinasyonunu sağlamaya yönelik olarak, Roma Antlaşmasında yeni düzenlemeler yapılmıştır.

AB’nin parasal politikası ile ekonomi politikası, ATA’da ayrı bölümlerde düzenlemiştir. ATA’da parasal politikanın çerçevesi açıkça belirlenmiş; ancak, aynı ayrıntılı düzenleme ekonomi politikası için yapılmamıştır. Ayrıca, para politikasının AMB ile ECOFİN Konseyine ait olmasından dolayı, para politikası ekonomi politikasının koordinasyonu kavramı içinde yer almamıştır (Wichks, 2002). Ekonomi politikasının EPB içinde koordinasyonu konusunda

temel yasal düzenleme ATA'nın 98 inci ve 99 uncu maddelerinde yapılmıştır. Buna göre, üye ülkelerin ekonomi politikaları topluluğun ortak menfaati olarak değerlendirilerek 98 inci maddede belirtilen esaslar çevresinde, Konsey içinde koordine edilmesi hükme bağlanmıştır.

Konsey, ATA'da belirtilen esaslar çerçevesinde, 1993'den beri, yıllık olarak, Topluluğun ekonomi politikasının koordinasyonunu, hedeflerini ve çerçevesini kapsayan Genel Ekonomik Politika Kılavuz İlkelerini (Broad Economic Policy Guidelines) (European Commission, 2002) belirlemektedir. Genel Ekonomik Politika Kılavuz İlkeleri, Topluluğun ekonomi politikasında eşgüdümü sağlamaya yönelik genel bir mekanizma sunmaktadır. Bu genel mekanizmaya yardımcı olmak üzere, Genel Ekonomik Politika Kılavuz İlkeleriyle uyumlu, İstikrar ve Büyüme Paktı (The Stability and Growth Pact) ve İstihdam İlkeleri (The Employment Guidelines) mekanizmaları oluşturulmuştur. Maastricht Kriterleri içinde yer alan mali kriterlerin izlenmesi ve ATA'da belirtilen aşırı açık prosedürünün etkili bir şekilde yürütülmesi amacıyla, 1997 yılındaki Amsterdam Avrupa Konseyi zirvesinde oluşturulmasına karar verilen İstikrar ve Büyüme Paktı (İBP), 1466/97 ve 1467/97 nolu Tüzükler (Buti & Giudice, 2002) çerçevesinde, ekonomi politikasının bir bölümünü teşkil eden maliye politikasında eşgüdümü sağlamaya yönelik bir mekanizma olarak öngörülmüştür. 1997'den sonra başlayan Lüksemburg sürecinde, Topluluğun yeni istihdam stratejisinin belirlenmesinden sonra, ATA'nın 128 inci maddesi doğrultusunda, Genel Ekonomik Politika Kılavuz İlkeleri ile uyumlu, üye ülkelerin istihdam stratejilerini koordine etmek amacıyla 1997/98 nolu (European Commission,

2002) Konsey Kararıyla İstihdam İlkeleri oluşturulmaya başlanmıştır.

İBP daha sonraki yıllarda birkaç kez revize edildi. AB’de üye ülkeler arasında bağlayıcı mali hükümler öngören Maastricht Kurallarının güçlendirilmesi ve 2008 Krizi sonrası uyumu sağlamak üzere çeşitli düzenlemeler de getirilmiştir. Bu düzenlemeler; Altılı Paket (Six Pact- 2011), İkili Paket (Two Pact- 2013) Mali Sözleşme (Fiscal compact-2013), İBP’nin Gözden Geçirilmesi (SGP Review -2014), İBP’nin Esnetilmesidir (SGB Flexibility-2015) (Güngör, 2016).

Daha sonra, 2020-2021 yıllarında yaşanan COVID-19 Pandemisi ve ardından gelen enerji krizi sonrasında Maastricht Kuralları (Mali Kurallar) 2020-2023 için askıya alındı. Ancak 2024 yılından itibaren yeniden etkinleştirilmesine yönelik çalışmalar başlatıldı. Bu kapsamda, Avrupa Komisyonu söz konusu mali kuralları Ekim 2021 tarihinde yeniden değerlendirdi ve güncellenen bu mali kurallar, Nisan 2024 tarihinin sonunda yürürlüğe girmesi öngörüldü (Darvas, Lennard & Jeromin, 2024).

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, AB’nin iktisat politikasını iki ana nokta etrafında tanımlayabiliriz. Bu iki nokta, ulusal merkez bankalarının da kapsayan bir sistem içinde, bağımsız AMB tarafından yürütülen para politikası ve üye ülkelerin maliye politikalarının eşgüdümüne dayanan maliye politikası (Çelen & Bali, 2002) olarak sınıflandırılabilir.

3. AB Düzeyinde Maliye Politikası

3.1. AB’nin Siyasal Boyutu İçinde Maliye Politikası

AB, modern dünyada ilk kez, egemen devletlerin para ve maliye politikası gibi temel egemenlik alanlarındaki para

politikasıyla ilgili yetkilerinin tamamını, maliye politikasıyla ilgili yetkilerinin ise, bir kısmını, uluslararası kurumlara devrettikleri bir siyasal yapıdır. Bu siyasal yapı içinde şekillenen AB maliye politikası, Maastricht Antlaşmasında tanımlanan “subsidiarity” ilkesi doğrultusunda bugünkü yapısını almıştır. Bu yapı içinde maliye politikasının yürütülmesi öncelikli olarak üye ülkelerin sorumluluğunda kalmıştır. Maliye politikasının birincil işlevi olan kaynakların rasyonel dağılımı, tek pazar içinde gerçekleştirilirken, gelirin yeniden dağıtımı ve istikrar işlevleri ise, büyük ölçüde üye ülkeler ile yapısal fonlar aracılığıyla AB bütçesi tarafından yerine getirilmektedir (Cangiano & Mottu, 1998). Maliye politikasının, para politikasının aksine, AB düzeyinde merkezileştirilmeyerek üye ülkelerin yetki alanına bırakılmasının en temel nedeni olarak; üye devletlerin vergi ve kamu harcamaları alanındaki egemenlik yetkilerini, bir başka otorite ile paylaşma konusunda isteksizlikleri gösterilmektedir. Bu politik isteksizlik Maastricht Antlaşmasında da devam etmiştir.

Oysa, 1971 yılında kabul edilen Werner Raporunda, parasal birliği sağlayacak kurumsal yapı yanında, maliye politikasını da kapsayan ekonomi politikasının yürütülmesi için bir karar merkezi oluşturulması da önerilmişti. Bu merkezin, siyasi yönden Avrupa Parlamentosuna karşı sorumlu olması ve Topluluk bütçesi yanında, ulusal bütçe politikalarının belirlenmesinde de etkin bir rol oynaması öngörülmüştür. Bununla birlikte Raporda, ulusal bütçelerin büyüklüklerindeki değişimler, denklik durumları, finansmanı ve kullanım biçimlerinin merkezi bir mali otorite tarafından belirlenmesi önerilerek, parasal bütünleşmede maliye politikasına da öncelik verilmesini önerilmiştir. Ancak, Maastricht Antlaşması,

Werner Raporunun aksine, ekonomik bütünleşmeyi para yoluyla başlatmayı tercih etmiştir (Savaş,1999).

Federal bir siyasal sistemde, maliye politikasının kaynak tahsisi, gelir dağılımı ve istikrar fonksiyonlarının yürütülmesi önem kazanır. Bu fonksiyonlar merkezi ve yerel otoriteler arasında etkinlik ve verimlilik esasına göre paylaştırılmıştır. Paylaşımın boyutu, federal hükümet ile yerel otoritelerin egemenlik gücüne göre belirlenmektedir. Daha sıkı merkezi yönetim, mali ilişkilerde daha belirleyici olmaktadır. Yerel otoritelerin egemenlik alanının genişliğine bağlı olarak, mali ilişkiler, yerel ya da merkezde yoğunlaşır. Bu açıdan baktığımızda, AB'nin mali yapısı, EPB'nin gerçekleştirilmesinden sonra, federatif bir yapıdaki mali ilişkilere, saf bir para birliğinden daha fazla benzemektedir (Çelen & Bali, 2002). Ancak, AB'de üye ülkelerin maliye politikası alanındaki yetkileri üzerinde, Maastricht Kriterlerinde öngörülen mali kısıtlar hariç, herhangi bir sınırlama olmadığı gibi, AB Kurumlarının üye ülke maliye politikalarının koordinasyonu dışında herhangi bir yetkileri de yoktur. Bununla birlikte, bütçe harcamaları gibi devletin temel egemenlik alanındaki mali sınırlamalar dikkate alındığında, üye ülkelerin bağımsız bir maliye politikasına sahip olmadıkları söylenebilir. Mali disiplini sağlamaya yönelik bütçeyle ilgili bu sınırlamalar, üye ülkelerin kamu harcama politikalarının serbestçe belirlenmesine olanak vermemektedir. Ancak, kamu harcama politikalarını serbestçe belirleyemeyen siyasal iktidar, bu politikaların yürütülmesinden dolayı siyasal sorumluluğu vardır.

Avrupa Birliği biçimsel anlamda bir federasyon olmamasına karşın, ulusal düzeyden, uluslararası düzeye kaynak transferini gerektiren birçok ortak politika izler ve bu ortak politikaların hayata geçirilmesi de yalnızca hukuksal araçları değil, aynı zamanda mali

araçları da gerekli (Moussis, 2004) kılar. Bu mali araçların finansmanı, AB bütçesi tarafından sağlanmaktadır. Ancak, federal sistem yönünden AB'ye baktığımızda, federatif yapı benzeri mali fonksiyonları yerine getirmek konusunda, özellikle gelir dağılımı ve istikrar amaçlı sosyal ve yapısal fonların (uyum fonu, ortak tarım politikası vb.) varlığına rağmen, AB bütçesi maliye politikasının temel işlevlerini yerine getirecek kaynağa sahip değildir. Birlik bütçesinin üye ülkeler arasındaki gelir dağılımını düzeltici etkisi yüzde yarım ile üç arasında değişirken, bu oran, federal bir siyasal sistem sayılan ABD'de yüzde 19-22, Kanada ve Almanya'da yüzde 39-53 arasındadır. Bu oranın artırılması, yani Birlik içerisindeki gelir dağılımının, mali politikalar yoluyla gerçekleştirilmesi, ulusal kimliklerin üstünde Avrupalılık kimliğinin inşasına, ekonomik kaynakların mobilitesine ve politik bir uzlaşmanın sağlanabilmesine bağlıdır(Çelen & Bali, 2002).

Parasal bütünleşmeye öncelik verilerek ekonomik ve parasal birlik oluşturulması, ulusal maliye politikaları için iki açıdan önem kazanmaktadır. Biricisi, parasal birliğin gerçekleştirilmesinden sonra üye ülkeler, karşılaşacakları asimetrik şokların atlatılmasında kendi maliye politikalarına daha fazla ihtiyaç duyacaklardır. İkincisi, ekonomik ve parasal birliğin iyi bir şekilde işleyebilmesi için, hem ulusal maliye politikaları arasında, hem de merkezi para politikası ile ulusal maliye politikaları arasında eşgüdüm gerekecektir. EPB'nin sağlıklı işlemesi için en etkili çözüm, tek para politikasına karşılık; tahsis, gelirin yeniden dağılımı ve istikrar işlevlerini üstlenecek tek maliye politikası oluşturulması olduğu ileri sürülmektedir. Böyle bir politik yaklaşım ise; söz konusu işlevleri yerine getirecek ölçekte bir "Birlik Bütçesi"nin oluşturulmasını zorunlu kılar (Tokathoğlu, 2004). Parasal birliğinin bütçesel birlik

ile birlikte gelmesi gerektiği düşüncesi yeni değildir. Bunun temel nedeni, toplam talebin kontrolü ve tam istihdamın korunması sorunları bakımından, ekonomik egemenliğin iki önemli boyutu olan para ve maliye politikaları arasındaki eklemlenmenin optimal olması gerektiği şeklindeki görüştür.

Diğer yandan, Maliye literatürde, ekonomik ve parasal birlik ile vergilendirme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde iki görüş ileri sürülebilir. Bunlardan birincisi; parasal birlikle tek pazarı esas alan ekonomik bütünleşme modelinin, vergi toplama yetkisine sıkı sıkıya bağlı bir ulus devlet birliği olduğu, bunun bağımsız maliye politikaları oluşturma özgürlüğünü daha da önemli kıldığı şeklinde ifade edilen görüştür. İkinci ise, uyumlaştırılmamış vergi sistemlerinin, parasal birlikten sonra, üye devletlerarasında üretim faktörlerinin serbest ve adil dolaşımını tahrip edebileceği yönünde yapılan değerlendirmedir. Bir başka deyişle, ekonomik ve parasal birliğin oluşumundan sonra, paraları birleştirilen ülkelerin mevcut mali farklılıklarını kolayca gideremeyecekleri, bu nedenle parasal birliğe doğru yapılacak hareketin, öncelikle mali birliği de sağlamaya yönelik olarak gelişmesi gerektiği, aksi durumda, parasal birliğin başarılı olamayacağı (Soydan, 2002) ifade edilmektedir. Ancak, EPB'nin gerçekleştirilmesinden sonra, AB'nin ortak vergi politikası için öngördüğü bugünkü yapı, ulusal devletlerde geçerli olduğu anlamda, ekonomik ya da sosyal amaçlı, asli nitelikte bir vergi yapısına benzememektedir. AB, vergi aracını, Birlik düzeyinde gelir dağılımını iyileştirmek, kaynak kullanımında etkinliği sağlamak ve fiyat istikrarını (tarım ürünleri dışında) sağlamak ve istihdamı geliştirmek gibi ekonomik ve sosyal amaçlar doğrultusunda kullanma (Çağan, 1996) yetkisine sahip değildir. Üye

lkeler, vergileme yetkilerini sosyal ve ekonomik politikalarının bir aracı olarak kullanmaya devam etmektedirler.

İktisat politikasının iki temel aracı olan para ve maliye politikaları, iktidara meşruluk kazandıran bir alan olarak değerdendirilmektedir. Zira, devletin meşruluğu, sadece zorlayıcı bir iktidar (devletin düzenleyici işlevleri) aracılığı ile değil, aynı zamanda ulus düzeyinde, ortak çıkar görüşüne dayanan, devletin koruyucu işlevinin vatandaşlar nezdinde kabul görmesiyle sağlamlaşır (Tokatlıoğlu, 2004). Bu açıdan AB’ye baktığımızda, parasal egemenliğin AB’nin otoritesine bırakılmasından sonra Birlik düzeyinde genel çıkarın nasıl belirleneceği ve AB’nin sahip olduğu bu otoritenin meşruiyetinin nasıl sağlanacağı konuları önem kazanmıştır.

EPB ile birlikte, para politikası üzerindeki tüm yetkilerin AB kurumlarına devredilmesi, maliye politikası alanında ise kamu harcamalarını sınırlayıcı mali kurallar öngörülmesi, ulusal parlamentoların para ve maliye politikası üzerindeki yasama yetkilerinin azalmasına yol açmıştır. Daha önce ulusal parlamentolar tarafından kullanılan bu yetkilerin, Avrupa Parlamentosu yerine, AB’nin başka organları tarafından kullanılmaya başlanması, yetki devrinin hükümetler lehine gerçekleşmesi sonucunu doğurmuştur. Ulusal parlamentoların, AB’nin faaliyet alanlarına ilişkin yasama yetkileri azalırken, bu yetkilerin Avrupa Parlamentosu tarafından da kullanılmayışı “demokratik boşluk” (Demokratik Açık) tartışmalarını gündeme getirmiştir (Bozkurt, 1988).

Demokratik siyasal sistemin özünü, halk tarafından seçilmiş üyelerden oluşan ve halkın iradesini yansıtan ve bu nedenle de yasa yapma gücünü elinde bulunduran parlamentonun, devlet

organlarının kullandı kamu gücünün tek meşru kaynağı olması teşkil etmektedir. Kamu gücü kullanmanın meşruiyeti için, demokratik yönden yetkilendirme ve denetimin kaçınılmaz olduğu bir siyasal sistemde, sadece seçilmiş organ, politika oluşturulmasında tüm takdir yetkisine sahiptir (Levitt & Lord, 2000) . Bu açıdan baktığımızda, AB’de genel çıkarın oluşturulmasında ve demokratik karar alma sürecinin tam olarak işlemesi açısından Avrupa Parlamentosunun (AP), AB’nin yetki alanına bırakılan konularda, Birlik genelinde politika oluşturulmasında etkin bir role sahip olması, AB kurumlarının uluslararası karakterinin güçlenmesine önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, Ekonomik ve parasal birlik aşamasında tam bir siyasi birliğe doğru ilerleyen Avrupa bütünleşmesinde, AB vatandaşlarının yaşamını doğrudan etkileyebilen maliye politikasının, nasıl bir rol oynayacağı, bu politikaların oluşturulmasında ve politika araçlarının tespitinde, demokratik meşruiyet zemini oluşturan Avrupa parlamentosunu konumu önem kazanmaktadır.

Nitekim, AB’nin meşruiyetini güçlendirme yolunda, 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği'nin Antlaşması (ABA) olarak bilinen (Treaty on European Union, TEU) Lizbon Antlaşması ile Avrupa parlamentosu, Konsey ile birlikte AB Karar alma sisteminde önemli yetkiler kazanmıştır. Parla mentonun yetkileri genel olarak bütçe, yürütmenin (komisyon) denetimi, dış ilişkiler ve daha az ölçüde anayasal işler ve gündem belirleme şeklinde altı alanda gelişim göstermiştir. ABA (TEU) ile Avrupa Parlamentosu, Konsey ile birlikte, yasama ve bütçe işlevlerini yerine getireceği açıkça belirtilmiş ve Komisyon Başkanı seçer (European Parliament, 2024) yetkisi kazanmıştır.

3.2. AB Maliye Politikasının Genel Çerçevesi

AB'nin mevcut sistemi içinde, maliye politikasıyla ilgili, Birlik genelinde geçerli tek bir politika oluşturulmamıştır. Para politikasının aksine, maliye politikasının nihai sorumluluğu, üye devletlere aittir (Moussis, 2004). Para politikasının yönetimi AMB'nin sorumluluğunda olduğu halde, ekonomiyle ve bütçeyle ilgili politikalar ulusal hükümetlerin yetki alanında kalmıştır. Para politikası ile maliye politikasının birbirinden ayrılması nedeniyle, üye ülke maliye politikalarının koordinasyon sorunu gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, EPB'nin ikinci aşamasında ekonomik ve mali yakınlaşma kriterleri belirlenmiş, üçüncü aşamasında ise mali yakınlaşma kriterlerinin izlenmesi amacıyla İstikrar ve Büyüme Paketi (İBP) oluşturulmuştur. Buna göre maliye politikası, Maastricht kriterleri çerçevesinde öngörülen mali krallara uymak koşuluyla üye devletlerin yetki alanına bırakılmıştır. Maastricht Anlaşmasıyla oluşturulan İBP ile Avrupa Birliği'ndeki mali politikasının genel çerçevesi çizilmiştir. İBP, sonraki yıllarda, uygulama deneyimi ve 2008 mali kriz gibi dış şoklardan etkilenerek değiştirilmesine rağmen özü aynı kalmıştır (Kosterna, 2021).

Ancak İBP çerçevesinde maliye politikası alanında öngörülen yükümlülükler, ciddi olarak ulusal mali bağımsızlığı azaltarak, bağımsız ulusal maliye politikasının kullanılmasına meydan vermemektedir (Arestis, Brown & Sawyer, 2001). Çünkü Maastricht Antlaşmasından sonra, ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilme sürecinde, üye devletler mali egemenliklerini önemli ölçüde AB kurumlarına devretmek zorunda kalmışlardır (Çağan,1996). Bu çerçevede, üye ülkeler, maliye politikası alanındaki egemenlikleri yanında, maliye politikasının istikrar sağlamaya yönelik temel araçları olan mali düzenleyiciler (fiscal stabilite) ile konjonktürel

(business cycle) politikaları uygulama olanaklarını da kaybetmişlerdir (Savaş, 1999).

Nitekim, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana dünya yaşanan en önemli kriz olarak tarihe geçen COVID-19 salgını ile birlikte, AB Üyeleri, İBP ile oluşturulan Maastricht kriterleri ve kurulan mali mekanizmalarını, kendi bağımsız maliye politikalarını uygulayabilmek amacıyla uygulamak istemediler. Bunun üzerine Mayıs 2020'de Komisyon ve Konsey, İBP'nin genel kaçış maddesini ilk kez etkinleştirmiştir (Kosterna, 2021).

Para ve maliye politikasıyla ilgili olarak AB kurumlarına devredilen yetkilerin önemli bir bölümü, ulusal parlamentoların yetki alanına giren temel konuları kapsamaktadır. Ancak, devredilen bu yetkiler, toplu olarak, bir temsil organına karşı sorumlu olmayan bakanlardan oluşan Konseye (Soydan, 2002), atanmış komiserlerden oluşan Komisyona ve siyasi açıdan bağımsız AMB'ye verilmiştir. Bu noktada, AB halklarının temsilcilerinden oluşan AP'nin, Konseyin, Komisyonun ve AMB'nin yetki alanına bırakılan para ve maliye politikasıyla ilgili konularda Topluluk tasarruflarının oluşturulmasındaki konumu önem kazanmaktadır. Zira, AB'nin düzenleme yapma alanına bırakılan konularda ulusal parlamentoların hukuki olarak değişiklik yapma yetkileri bulunmadığından (Newman, 1996), bu konularda alınan kararların demokratik meşruiyetini sağlayacak tek kurum AP olacaktır.

4. AB Kurumlar Sisteminde ve Karar Alma Sürecinde Parlamentonun Konumu

AB, üye devletlerin egemen eşitliği üzerine kurulmamıştır. AB, üye devletlerin egemenlik yetkilerinin bir bölümünün AB karar organlarına devrine ve egemenlik yetkilerinin belli alanlarda

ortaklaşa kullanımına dayanan bir siyasal yapıdır. Üye devletlerden devraldığı egemenlik yetkileriyle egemen yetki alanı yaratan AB, bu yetkilerini kullanarak üye devletleri doğrudan ya da dolaylı olarak bağlayan hukuk normları yaratmaktadır (Karluk,2003). Bu hukuk normları, AB'nin yetki alanına bırakılan egemenlik alanlarında, ortak politikaların yürütülmesi amacıyla oluşturulmaktadır. Ortak politikalarla ilgili kararlar, kurucu antlaşmalarla kabul edilen hukuksal biçimler ve usullere uygun olarak, yine söz konusu antlaşmalarla kurulan ortak kurumlarca alınmaktadır (Moussis, 2004). AB'nin kurucu antlaşmalarında belirtilen ortak kurumlar; Bakanlar Konseyi (Konsey), Avrupa Komisyonu (Komisyon) ve Avrupa Parlamentosu (AP) ile bu kurumlara danışma hizmeti sunan diğer organlardır.

AP, Avrupa halklarının temsilcisi olarak, AB'nin karar alma sürecinde en dikkat çeken kurumdur. Çünkü, AB benzeri çokuluslu örgütlerin hiçbirinde AP'nin yapısı ve işlevlerine sahip bir başka parlamenterler meclisi yoktur. AP, ulusal parlamentolar gibi işlevlere sahip bir yasama organı olarak görülmemekle birlikte, AB halkları tarafından seçilmesinden dolayı, dünyadaki tek gerçek çokuluslu yasama meclisi (Moussis, 2004) olarak kabul edilmektedir. AP, AB'nin uluslarüstü karakterini en iyi gösteren bir organdır. Parlamentoda görev yapan parlamenterler doğrudan Avrupa Parlamentosu için seçilirler ve Avrupa halkını (Canbolat,2002) temsil eden AP'nin yetkileri, Avrupa bütünleşmesinin derinleşmesine paralel olarak süreç içinde gelişmiştir. AP'nin yetkilerinin azalması veya çoğalması, dolayısıyla Konsey, Komisyon ve AP'nin karşılıklı konumları, özü itibarıyla Avrupa Topluluğunun niteliği ve bir toplumsal yapının

oluşumu, izlenmesi ya da yönlendirilmesiyle yakından ilgili (Bozkurt, 1988) olmuştur.

Avrupa bütünleşmesinin derinleşmesine paralel olarak AP'nin yetkilerinde gelişme 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senediyle olmuştur. Daha sonra, ekonomik ve parasal birliğe geçilmesiyle AB'nin gerek ortak politikalar gerekse kurumsal yapısında önemli değişiklikler olmuş ve AP'nin karar alma sürecine katılımı artarak, AB kurumları arasındaki konumu güçlenmiştir. AP'nin, AB'nin demokratik meşruiyetini sağlamada AB halkları tarafından seçilmiş tek organ olması nedeniyle, 2009 yılında Lizbon Anlaşması ile Komisyonun AP'ye karşı sorumlu olacağı açık olarak hükme bağlanmıştır. AB Anlaşmalarına göre AP, bir gensoru ile güvensizlik oyu vermesi halinde Komisyon istifa etmek zorundadır. AP'nin Komisyon üstündeki denetimi (scrutiny), Komisyona sorular yoluyla sorgulama hakkını da kapsamaktadır. (European Parliament, 2024),

4.1. Parlamantonun Tarihsel Gelişimi

Schuman Bildirgesinde bir Avrupa Parlamentosundan veya herhangi bir meclisten söz edilmemesine rağmen, 1951 tarihinde imzalanan AKÇT Antlaşmasıyla, Topluluğun demokratik yönden kontrolünü yapmak amacıyla, bir “Ortak Meclis” (Common Assembly) kurulması hükme bağlanmıştır. AKÇT Antlaşmasının 20 ila 25 inci maddeleri arasında, “Ortak Meclisle” ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Antlaşmanın 20 inci maddesinde, Ortak Meclisin, üye devletlerin halklarının temsilcilerinden teşekkül edeceği ifade edilmiştir (Scaling, 1980). Böylece, dünyada ilk defa, uluslararası yetkilere sahip kurumsal bir yapı olarak, AKÇT Ortak Meclisi oluşturulmuştur (Arestis, Brown & Sawyer, 2001). AKÇT

Antlaşmasının 7 nci maddesinde belirtilen dört kurumdan biri olan “Ortak Meclis”, 1958’de AET ve AAET kurulmasıyla “Avrupa Toplulukları Meclisine” dönüştürülmüştür. Toplam 142 üyeden oluşan bu Meclis, ilk toplantısında adını “Avrupa Parlamenteler Meclisi” olarak değiştirmiştir. 1970’lere kadar, AT’nin metinlerinde meclis olarak tanımlanan Avrupa Toplulukları Meclisi, 1962 yılında kendi kendine Avrupa Parlamentosu adını vermiştir (Bozkurt, 1988).

AKÇT Antlaşmasında Ortak Meclisin merkezi Luksemburg olarak belirlenmişti. Ancak, Ortak Meclis, ilk toplantısını 1952 yılında Strasbourg Üniversitesinde yapmıştır. Daha sonra, Lüksemburg’ta uygun bir toplantı yeri bulunamadığından, Avrupa Konseyi için Strasbourg’ta yaptırılan binada toplanmaya devam etmiştir. Geçici bir düzenleme olan bu durum, 1958’de Avrupa Parlamentosunun oluşturulmasından sonra süreklilik kazanmıştır (Scaling, 1980). AKÇT, AET ve AAET’nin birleştirilmiş ortak meclisleri ilk toplantısını Strasbourg’ta 19 Mart 1958’de yapmış ve ilk başkanlığına da Robert Schuman seçmiştir (Karluk, 2003).

Roma Antlaşmasının ilk halinde, üye devletler, tercih etmeleri halinde, ortak meclisin üyelerini, ulusal yasaları çerçevesinde doğrudan genel seçimle belirleme hakkına sahip oldukları hükme bağlanmıştı. Ancak, altı üye devletin hiçbiri, bu yöntemi kullanarak, ortak meclisin üyelerini doğrudan seçimlerle belirlemediler (Scaling, 1980). İlk toplantısını gerçekleştirdiği andan itibaren, Ortak Meclisin üyeleri, Topluluk yasama sürecinde daha fazla yetki sahibi olmaya ve Ortak Meclisin üyelerinin doğrudan seçimlerle belirlenmesi konusunda kamuoyunu harekete geçirmeye çalışmışlardır (Scaling, 1980). Bu çabalar sonucu, 1974 Aralıkta gerçekleştirilen Paris Zirvesinde, AP için 1978 yılında doğrudan seçim yapılmasına karar verilmiştir. Böylece, 1979 yılına kadar

ulusal parlamentoların temsilcilerinden oluşan Parlamento, ilk defa doğrudan seçimle gelen Avrupa halklarının temsilcilerinden oluşmaya (Karluk, 2003) başlamıştır.

Ortak Meclis, Meclis, Avrupa Parlamenter Meclisi, Avrupa Parlamentosu gibi farklı isimlendirmeler, Avrupa Parlamentosunun Avrupa bütünleşme süreci içinde yetkilerini genişletme eğiliminin ve buna bağlı çabalarının bir başka planda sembolik düzeyde yansımaları olarak değerlendirilmelidir (Bozkurt, 1988). AKÇT Antlaşmasında Parlamento, Yüksek Otoriteyi (Komisyon) kontrol etme yetkisine sahip olmasına rağmen, Topluluk yasama sürecine katılamıyordu. AET Antlaşması (Roma Antlaşması), Parlamentoyu “danışma ve gözetim” organı olarak tanımlayarak (Arestis, Brown & Sawyer, 2001), Parlamentonun yasama sürecine katılımına yönelik düzenlemeler öngörmüştü. Buna göre, Konsey, Komisyonun tasarılarını onaylamadan önce, Parlamenta danışmasını öngören bir süreç getirilmişti (Corbett, 1998). Ancak, Konseyi, Parlamenta karşı sorumlu tutan bir zorunluluk yoktu. Parlamentonun, teoride, Yüksek Otoriteyi “güvensizlik oyu” (Motion of Censure) ile düşürebilme yetkisi de vardı (Scaling, 1980).

AP’nin sınırlı yetkileri, 1970’ten sonra genişlemeye başlamıştır. AP’nin yetkilerinde ilk önemli genişlemeye giden yol, 21 Nisan 1970 tarihli, AT Bütçesinin üye devletlerin katkıları yerine, Topluluğa özgü kaynaklarla karşılanmasına ilişkin antlaşmayla açılmıştır. Buna göre, 1 Ocak 1971 tarihinden başlayarak üye ülkelerde tarım ürünleri ithalatından alınan ön kesintilerin tamamının Topluluk bütçesine gelir kaydedilmesine ve aynı tarihten başlayarak, gümrük vergilerinin de, giderek artan oranda, Topluluk bütçesine aktarılmasına karar verilmiştir. Topluluğa özgü kaynakların yaratılması, bu kaynakların Avrupa genelinde

denetimini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle, 22 Nisan 1970 tarihli Lüksembourg Antlaşmasıyla AP'ye bütçeyle ilgili bazı yetkiler tanınmış ve 22 Temmuz 1975'te, Parlamentonun bütçeyle ilgili yetkilerini bir daha genişleten Brüksel Antlaşması imzalanmıştır (Bozkurt, 1988).

AP'nin yetkileri, birbirini takip Tek Avrupa Senedi (1987), Maastricht Antlaşması (1993) ve Amsterdam Antlaşması (1999), Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma (2009) (ABİHA) ile önemli ölçüde genişlemiş ve AP, AB'nin yasama ile bütçe sürecinde açık ve artan bir role sahip olmuştur. AP'nin yetkilerinde ve Topluluk hayatında önemli değişiklikler 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren Avrupa Tek Senediyle olmuştur. 1985'de önerilen ortak ve bütünleşmiş gerçek bir ekonomik alan yaratılması projesiyle Topluluğun karar alma mekanizmasının iyileştirilmesi ve Parlamentonun buna katılımının daha etkin hale getirilmesi düşüncesi, Topluluğun kurumsal ve siyasal yapısında önemli değişiklikler yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Avrupa Topluluğunun siyasal ve kurumsal alanda bir sıçrama yapabilmesi amacıyla, Avrupa bütünleşmesi sürecini hızlandırıcı nitelikte yeni düzenlemeler öngören Avrupa Tek Senediyle yapılan (Canbolat, 2002) en önemli yenilik, Parlamentonun, Konseyle birlikte karar sürecine katılımını artıran yeni yasama usulüydü.

Tek Avrupa Senediyle getirilen onay usulü, Parlamentonun, Konseyle birlikte AB karar sürecindeki etkinliğini artırmıştır. Buna paralel bir gelişme Maastricht Antlaşmasında olmuştur. AET Antlaşmasıyla müzakere ve denetim yetkilerine sahip olan Parlamentonun, Maastricht Antlaşmasıyla, Konseyle işbirliği içinde, düzenleyeceği alanlar genişlemiştir. Bununla birlikte, Maastricht Antlaşmasıyla getirilen, AB karar mekanizması için dördüncü tür

yaşama usulü olan, “ortak karar usulü” (co-decision procedure), Roma Antlaşmasının 251 inci maddesinde düzenlenmiştir. Böylece, AP’nin, AB’nin ortak politikalarıyla ilgili yasama sürecine katılımı önemli ölçüde genişletilmiştir. Buna göre, AP, kural koymaya katılma, mevzuatın yaratılmasına ve yasamaya katılma şeklinde kurucu Antlaşmanın kendine verdiği yetkileri kullanacaktır. Topluluk kurallarının yaratılmasında Parlamentonun, Konseyle işbirliği içinde düzenleme yapacağı alanlar genişlemekte, bir yandan da, bazı konularda, Konseye, Parlamentoyla birlikte karar alma usulü ihdas edilmektedir. Ayrıca, Parlamento, Komisyondan, bu Antlaşmanın tatbik edilebilmesi için bir Topluluk mevzuatının yaratılmasını gerekli gördüğü konularda teklif hazırlamasını isteme yetkisine sahip olmuştur. Bununla, Parlamento, yasama sürecine katılmanın yanında, bir de girişim talebinde bulunma yetkisi almıştır (Bozkurt, 1993).

Parlamentonun yetkileriyle ilgili önemli düzenlemeler 1997 tarihli Amsterdam, 2003 tarihli Nice ve 2009 tarihli Lizbon Antlaşmalarıyla yapılmıştır. Bu Antlaşmalarla, ATA’nın 251 inci ve 252 nci maddelerinde düzenlenen ortak karar ve onay usullerine (Parlamentonun yasama yetkilerine) açıklık getirilmiş ve Parlamento’ya, belli uluslararası antlaşmalara, yeni üye devletlerin katılımına, yapısal ve iç bütünleştirme fonlarına onay verme ya da vermeme konularında onay hakkı tanınmıştır. Onay usulüyle, Parlamento, AB’nin dış politikasının tanımlanmasında, uygulanmasında ve izlenmesinde müşterek karar oluşturma sürecine etkili bir katılım hakkı (Moussis, 2004) elde etmiştir. 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Antlaşmasıyla ortak karar usulünün kapsamı genişletilmiştir. Nice Antlaşmasıyla yapılan değişiklikten sonra, çevre politikası, sağlık ve sosyal politika gibi tek pazar

içindeki birçok konu ortak karar usulü (Hix, 2004b) kapsamına girmiştir.

Son olarak AP'nin yetkileri, 2009 yılında Avrupa Topluluğunu Anlaşmasını (ATA) yeniden düzenle Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşmayla (ABİHA) Konsey ile birlikte, hemen hemen her politika alanında ortak kararlara katılabilir bir konuma gelmiştir (Kotanidis, S. & diğerleri 2024). Bunun yanında, temsili demokrasilerdeki bir yasama organı gibi ABA (TEU) ile Avrupa Parlamentosu, AB'nin yürütme organını oluşturan Konsey ile birlikte, yasama ve bütçe işlevlerini yerine getireceği açıkça belirtilmiştir (European Parliament, 2024). Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Parlamentosuna karar alma sürecinde gerçek anlamda temsili demokrasideki yasama organlarının sahip olduğu benzer bir yetki tanımıştır. Buna göre Avrupa Parlamentosu, Konsey ile ortaklaşa karar verme ve bazı alanlarda veto yetkisi kazanmıştır. Bu kapsamda üç prosedür kullanılır, en yaygın olanı ve olağan yasama usulü olarak tanımlanan “ortak karar” (co-decision) usulü ile özel yasama usulleri arasında sayılan “onay” (Consent) ve “danışma” (Consultation) usulleridir (European Parliament, 2024b).

Roma Antlaşmasında, Topluluğun yasama sürecine katılımı konusunda ikincil bir rol verilen AP'nin yasama yetkileri, kurucu antlaşmalarda yapılan değişikliklerle, her geçen gün artmaktadır. Yasama süreciyle ilgili yetkilerindeki gelişmeye paralel olarak, AP'nin, bütçe ve Komisyonun denetimiyle ilgili yetkilerinde de artış olmuştur. AP, kurucu antlaşmalarla, Komisyona sözlü ya da yazılı soru sorma, Komisyonun aktivitelerini görüşme konusu yapabilme ve Komisyonun gensoruyla görevinin sona erdirilmesi dahil pek çok konuda bir denetlemeci gibi yetkilendirilmiştir (Corbett, 1998). Örneğin, seçilmiş Parlamentonun, ilk önemi kararlarından biri,

seçildiği yılı izleyen 1980 yılı bütçesini reddetmek olmuştur. Bu olay, Avrupa halkının doğrudan seçtikleri temsilcilerden oluşan Parlamentonun, “sorumsuz bürokratlardan” oluşan Komisyonun, yetkisiz bir denetçisi konumunda kalamayacağını bir göstergesi olarak değerlendirilmiş ve meşruiyetini doğrudan halktan alan bir Parlamento karşısında Konseyin yetkilerini tartışmalı bir duruma getirmiştir (Bozkurt, 1993).

Yaklaşık yarım asrı geçen tarihsel gelişim sonucu, AP’nin yapısı ve işlevleri önemli ölçüde değişmiştir. AP, bu değişim süreci sonucu, yapısı ve işlevleri yönünden ulusal parlamentolara denk olmasa da, bugün için birçok çok uluslu bütünleşmede görülen parlamentolarla karşılaştırılmayacak yetkilere sahip bir yasama organı konumuna gelmiştir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız tarihsel süreç içinde bugünkü şeklini alan AP’nin yetkilerini üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar;

a) Avrupa Birliğinin yasama sürecinde Konsey ile birlikte eşit görev almak,

b) AB bütçesini görüşmek ve kabul etmek,

c) Komisyon ve Konseyi denetlemek,

şeklinde sınıflandırılabilir.

4.2. AB’nin Yönetim Süreci ve Karar Alma Usulleri

AB’nin yönetim sürecinde; yürütme ve yasama fonksiyonlarına sahip Bakanlar Konseyi, AB’nin yasama sürecinde danışma, düzeltme ve veto etme gücüne sahip Avrupa Parlamentosu, yasa önerilerini hazırlama yetkisine sahip ve alınan kararların uygulanmasını gözeten AB’nin temel yürütme organı olan Avrupa Komisyonu, AB’nin en yüksek yargı organı olan Avrupa

Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) ve para politikasının yürütülmesinden sorumlu bağımsız para otoritesi Avrupa Merkez Bankası (AMB) yer almaktadır. Ayrıca, bu organların yanında, danışma organı niteliğindeki Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi, AB'nin yönetim sistemi içinde karar alma mekanizmasına katılmaktadırlar.

AB'nin yönetim sistemini oluşturan beş temel kurum, aşağıda belirtilen alanlarda politika oluşturmaktadırlar.

1- Düzenleyici Politikalar: Malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin ortak pazar içinde serbest dolaşımıyla ilgili kurallar ile bu kurallar doğrultusunda üye ülkelerin çevre politikası, sosyal politika ve rekabet politikası gibi alanlarda ulusal üretim standartlarının uyumlaştırılmasına yönelik Topluluk tasarruflarını kapsar.

2- Harcama Politikaları: AB bütçesi aracılığıyla ortak tarım politikası, sosyal ve bölgesel dayanışmaya yönelik politikalar ile araştırma ve geliştirme politikalarına kaynak aktarmayı kapsayan harcamalarla ilgili işlemleri kapsar.

3- Vatandaşlık Politikaları: AB'ye üye ülkelerin vatandaşlarının sosyal, ekonomik ve siyasal haklarını korumaya yönelik kuralları ve AB vatandaşlığını sağlamaya yönelik olarak üye ülkeler arasında adalet ve içişleri, mülteciler ve göç politikaları ile güvenlik ve yargısal alanlarda işbirliği sürecini kapsar.

4- Makroekonomik Politikalar: EPB içinde AMB tarafından yürütülen para politikası ile faiz politikasını ve ayrıca, Konsey tarafından yürüten döviz kuru politikası ile ulusal vergi ve istihdam politikalarının gözetimi ve koordinasyonunu kapsar.

5- Dış Politika: dış ekonomik ve ticari ilişkiler ile dış politika ve güvenlik politikası konularında AB'nin dünya meselelerinde tek ses olarak hareket edebilmesine yönelik Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasını (AGSB) kapsar (Hix, 2004a).

Avrupa Devlet ve Hükûmet Başkanları Konseyi, Avrupa Birliği Liderler Zirvesi ya da kısaca Avrupa Zirvesi (İngilizce: European Council) Avrupa Birliği'nin en yüksek siyasi kurumudur.[1] İngilizcede European Council olarak anılan ve yalnızca Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile ilgili olan bu kurum, kırk yedi üyeli Avrupa Konseyi (İngilizce: Council of Europe) ile karıştırılmamalıdır.

Diğer yandan, bu yönetim sistemi içinde yer almamakla birlikte, 1974 yılında resmi bir AB kurumu niteliği kazanan ve Avrupa Birliği Zirvesi olarak adlandırılan Avrupa Devlet ve Hükûmet Başkanları Konseyi, özellikle Maastricht Antlaşmasına giden yolda harcadığı çabalarla, Avrupa bütünleşmesinin itici gücü olarak kabul edilmektedir (Newman, 1996). Avrupa Birliği Antlaşmasının (Maastricht Antlaşması) 4 üncü maddesiyle AB'nin resmi organı sıfatına sahip olan Avrupa Birliği Zirvesi, (açmaza giren siyasal ve ekonomik işler hakkında) topluluğun gelecekteki eylemi için genel yönergeler ve kılavuzları içeren bildiriler yayınlamakla birlikte, üye devletleri resmi olarak bağlayan yasalar kabul edememektedir. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından alınan kararlar, siyasal açıdan önem arz ederken, hukuksal açıdan bağlayıcı değildir. Bu kararlar, ortak politikalar için gerekli itici gücü sağlarlar (Moussis, 2004).

Topluluk yöntemi, inisiyatif hakkı için bir tek kaynağı, Avrupa Parlamentosuyla ortak kararda genellikle Konseyin nitelikli oy

çoğunluğunu ve ATAD'ın denetimini gerektiren bir karar oluşturma sürecini ima eder. Bu yöntem, aslında tüm üye devletlerden uzmanların teknik tavsiyesi ve Komisyondan çıkan teknokratik öneriler ile üye devletlerin hükümetlerini temsil eden Konseyin, Birlik halklarını temsil eden Avrupa Parlamentosuyla birlikte aldığı siyasal kararların özgün bir birleşimidir (Moussis, 2004). Bu çerçevede şekillenen yapıda, yasa tasarısı hazırlama yetkisi Komisyona verilmiştir. Ancak, Konsey, Komisyonun öngördüğü konularda yasa tasarısı hazırlama yetkisine sahip iken, Parlamentonun böyle bir yetkisi bulunmamaktadır (Corbett, 1998). Bununla birlikte, Topluluk yönteminden, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) konularında karar almayla ilgili birkaç sapma vardır. Topluluk karar alma yönteminde, yalnızca Komisyonunun yasa tasarısı önerisinde bulunma hakkı olduğu halde, ODGP'de tüm üye devletlerin ve Komisyonun öneride bulunma hakkı vardır (Moussis, 2004).

AB'nin yönetim sistemi içinde alınan kararları iki grup altında toplayabiliriz. Birincisi, bir çoğu düzenleyici işlemler olmak üzere, harcama politikalarının büyük bir bölümü, vatandaşlıkla ilgili konuların bir bölümü ve makro ekonomi politikalarının bazılarını uluslarüstü (quasi-federal) süreçte, Komisyon, Konsey ve Avrupa parlamentosunun katılımıyla alınmaktadır. Bu süreçte alınan hukuki metinler, ulusal mevzuatın üstünde olup, doğrudan etkilidir. ATAD'ın, bunlar üzerinde yargısal denetim yetkisine sahiptir. İkincisi, makro ekonomi politikalar ile vatandaşlıkla ilgili konuların bir bölümü ve dış politika konularının tamamı hükümetlerarası süreçte alınmaktadır. Bu süreçte alınan kararların olgunlaşmasında Konsey önemli bir güce sahipken, Komisyon ve Avrupa

Parlamentosunun yetkileri kısıtlıdır. ATAD'ın bu alandaki yargısal denetim yetkisi sınırlıdır (Hix, 2004a).

Çokuluslu bütünleşmenin özü olan ortak politikalar ortak yasa koymaya dayanır. Ortak politikaları; ortak kurumlarca ve/veya üye devletlerce uygulanan ve ortak kurumlarca denetlenen yasal edimler şekillendirmektedir. Antlaşmalar çerçevesinde ortak politikaların yürütülmesi için oluşturulan ve adına Topluluk müktesebatı denilen özel bir hukuk, üye devletlerin ulusal hukukundan, hatta anayasalarından önce gelen bir hukuk sistemine dönüşmüştür. Bu hukuksal sistem, ATA'nın 249 uncu maddesinde sayılan tüzükler (yönetmelik), direktifler (yönerge), kararlar ve görüşler gibi unsurlar yoluyla oluşturulmaktadır (Oder, 2004). Bu şekilde oluşturulan hukuksal normlara ikincil mevzuat denilmektedir. Ayrıca, 249 uncu maddede sayılmayan Topluluk tasarrufları da vardır. Bunlar; Avrupa Konseyi (Zirve), Konsey ve Parlamento tarafından alınabilen ilke kararları (Resolution); Avrupa Birliği'nin ilerlemesine yönelik konular ile Konsey kararlarının yorumuna ilişkin bildiriler (Declarations) ve Konsey veya Komisyonun inisiyatifleriyle hazırlanan eylem programı (Action Programme) (Özdemir, 2001) olmak üzere üç grup altında toplanmaktadır.

AB'nin uluslararası niteliği çerçevesinde şekillenen AB'nin yönetim yapısı, dünyadaki hiçbir siyasal sistemde bulunmayan karmaşık ve formel bir karar alma mekanizması (Hix, , 2004a) yaratmıştır. AB karar alma sürecine ilişkin kurallar ve usuller kurucu antlaşmalarda belirtilmiştir. Her AB yasası “yasal dayanak” olarak adlandırılan belirli bir antlaşma maddesine dayanmaktadır. AB'nin ikincil mevzuatı, kurucu antlaşmalarda belirtilen danışma prosedürü (Consultation Procedure), ortak karar usulü (Co-decision Procedure) ve onay usulü (Assent Procedure) şeklindeki karar oluşturma

süreçleri çerçevesinde oluşturulmaktadır. Ayrıca, Topluluk ikincil mevzuatı yanında, yalnızca Komisyon veya yalnızca Konsey tarafından yapılabilen Topluluk işlemleri de vardır (Oder, 2004). Bu usuller arasındaki farklılıklar, Parlamentonun karar alma sürecinde, Konseyle olan ilişkisine göre oluşmaktadır.

Karar alma usullerinden en önemlisi ortak karar usulüdür. ATA'nın 251 inci maddesinde düzenlenen ortak karar usulü, Maastricht Antlaşmasıyla öngörülen ve Topluluk içi yasama sürecinde AP'nin rolünü güçlendiren bir usuldür. Ortak karar usulünün bütününe bakıldığında, çift meclisli parlamentolarda yasama sürecinde görülen yöntem ve araçlara benzer özellikler gözlemlenebilir. Özellikle işlem önerisine konu olan metnin AP ile Konsey arasında gidip gelmesi ve anlaşmazlık halinde “uzlaşma komitesi” kurulması gibi unsurlar, bu tür benzer özelliklere örnektir (Oder, 2004). Nice Antlaşmasıyla son şeklini alan ortak karar usulü, Maastricht Antlaşmasıyla AB'nin yeni yetki alanına giren; eğitim, kültür, kamu sağlığı ve tüketicinin korunması gibi konularda karar alma sürecinde kullanılmaktadır. Maastricht Anlaşmasından sonra, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımıyla birlikte uyumlaştırma kararlarının alınması ve ulusal mevzuatın karşılıklı tanınmasını kapsayan tek pazarla ilgili kararların, işbirliği yöntemi yerine, ortak karar yöntemiyle alınması sağlanmıştır (Tsebelis,2000).

ATA'nın 252 inci maddesinde düzenlenen işbirliği usulü, Tek Senetin kabulünden Maastricht sürecine değin, ağırlıklı olarak iç pazarın kuruluşu ve işleyişi konusundaki ulusal kuralların uyumlaştırılmasına yönelik Topluluk düzenlemelerinin oluşturulmasında kullanılmıştır. İşbirliği usulü, başlangıçta AET Antlaşmanın 10 uncu maddesi içinde düzenlenmişti. Bu madde,

ağırlıklı olarak ortak pazar süreci, özel araştırma programları, yapısal fonlar, sosyal politikalar ve çevre politikalarıyla ilgiliydi. Bu politikalar, neredeyse, yasama faaliyetlerinin üçte birini teşkil etmekteydi. Ancak, Maastricht Antlaşmasından sonra, işbirliği usulüyle karar alınan alanlarda ortak karar usulünün öngörülmesi sonucu, bu usul, sadece, EPB ile ilgili kısıtlı alanlarda kullanılmaya (Hix, 2004b) başlanmıştır.

Danışma usulü yasama sürecinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Danışma usulü, Konseyin, sonucuyla bağlı olmaksızın, AP'nin danışma nitelikli görüşüne başvurarak işlem tesis etmesini öngörür. Belediye seçimleriyle ilgili usullerin uyumlaştırılması, vatandaşlık haklarının güçlendirilmesi, dolaysız vergilerin uyumlaştırılması, ortak pazarın işleyişine ilişkin mevzuatın uyumlaştırılması, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP) genel idaresi, AMB Tüzüğü hükümleri gibi kurucu antlaşmalarda hükme bağlanan konularda (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002) bu usul uygulanmaktadır. Konsey, AP'nin görüşüne uymak zorunda değildir. Ancak, Konsey, AP'nin görüşünü almak zorundadır. AP'nin görüşü alınmadan yapılan yasama işleminin hükümsüz sayılacağı, ATAD'ın aldığı bir kararda ifade edilmiştir (Nugent,2003). Bu kararda, ATAD, kurucu antlaşmaların gerekli gördüğü hallerde, Konseyin AP'nin görüşünü almadan yasama faaliyetinde bulunamayacağını hükme bağlamıştır.

Onay usulü, ATA'nın çeşitli normlarında “AP'nin onayını aldıktan sonra” ifadesiyle gönderme yapılan usulün adıdır. Bu usul, aslında, AP'ye, Topluluk işlemine ilişkin değişiklik önerme yetkisi tanımaksızın, yalnızca “onay” ya da “ret” yetkisi vermektedir. Onay usulü, çoğunlukla tüzük ve yönergelerin yapımında değil, siyasal nitelikli kararlarda başvuru bir usuldür. (Örneğin ABA'nın 7 nci

maddesi ve 49 uncu maddesi.) Ortaklık ve bazı uluslararası işbirliği antlaşmaları gibi Topluluğun dış politikasını ilgilendiren işlemlere, AP, onay usulü aracılığıyla katılmaktadır (Oder, 2004). İlk kez Tek Avrupa Senediyle Topluluk hukukuna giren bu usule göre, öngörülen mevzuatın çıkarılabilmesi için AP'nin olumlu görüşüne ihtiyaç vardır. AP, bu süreçte veto yetkisine (Nugent,2003) sahiptir.

Topluluğun etki alanı ve sorumluluğu, uluslarüstü kurumlar tarafından, zaman içinde sürekli geliştirilmektedir. Topluluk, bir alanda ya da konuda elde ettiği politika belirleme yetkisini, diğer alanlara ya da konulara doğru yaymaktadır. Bu gelişim çizgisi, Yüksek Otoritenin (High Authority) oluşturulmasından beri takip edilen bir yöntemdir. Yayılma (spill-over) fonksiyonel olarak kullanılmaktadır (Tsoukalis, 1977). Bu nedenle, oluşturulan her ortak politikanın başarısı başka ortak politikaların ortaya çıkmasında itici bir rol oynamaktadır.

Topululukta tek bir yasama sürecinden söz etmek olası değildir. Söz konusu farklı süreçlerde Komisyon, Konsey ve AP farklı ağırlıklarda yer almaktadır. Hangi konuda hangi karar alma usulünün uygulanacağı, genel nitelikli bir normla saptanmamıştır. Genişlemeye paralel olarak, AB'nin etki ve sorumluluk alanındaki karar alma usulleri de çeşitlenmiştir. Ancak, karar alma süreçlerindeki çoğulluk, AB vatandaşlarının bu süreci kavrayabilmelerini (Oder, 2004) ve dolayısıyla, Topluluk politikalarının belirlenmesi sürecine katılımını engelleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Liberal demokratik sistemin temel özelliği, alternatif politikaların üretilmesine dayanan, iktidar ve muhalefet ayrılığının bulunmasıdır. Bu yönüyle bakıldığında, AB'de gerçek anlamda bir hükümet bulunmadığından, buna muhalif olan bir yapılanmadan (Newman, 1996) da söz edilemez.

4.3. Parlamentonun AB'nin Karar Alma Sürecindeki Konumu

AP'nin Avrupa Topluluğu içinde, Komisyon ve Konsey arasında paylaşılmış yasama ve yürütme yetkilerinin kullanılması konusundaki konumu sürekli bir gelişme göstermiştir. Başlangıçta yasama yetkisi bulunmayan ve daha çok bir danışma organı niteliği taşıyan AP'nin, Topluluğun kendi mali kaynaklarının oluşmasıyla, bütçe üzerindeki yetkileri artmıştır. Daha sonra, Avrupa Tek Senedi, Maastricht ve Lizbon Antlaşmalarıyla, yasama alanındaki yetkileri de önemli ölçüde genişlemiştir. Buna paralel olarak, AP'nin, başta Komisyon olmak üzere, AB kurumlarıyla ilgili denetim yetkisinde de genişleme olmuştur. Bütün bu gelişmeler, AP'nin, AB içindeki konumunu güçlendirmiştir. Kurucu antlaşmalarda birbirini takip eden değişiklikler, kurumlararası yapılan sözleşmeler ve ATAD kararlarıyla, AP'nin bugünkü yetkilerinin çerçevesi çizilmiştir. AB'nin karar alma usullerinde yapılan değişiklikler, AP'nin etkinliğini artırmıştır.

Avrupa Parlamentosu'nun çalışmalarının temel bir unsurunu, AB mevzuatını değiştirmek ve onaylamaktır. Bu amaçla üç prosedür kullanılır, en yaygın olanı şu anda sıklıkla “ortak karar” (co-decision) olarak adlandırılan olağan yasama prosedürü'dür. Diğer prosedür onay (Consent) usulüdür. Parlamentonun, Konsey kararlarına onay vermesi (veya vermemesi) söz konusu olmaktadır. Üçüncü yöntem ise danışma (Consultation) yöntemidir. Bu yöntemde, Parlamemtoya yalnızca belirli Komisyon teklifleri hakkında danışılabilmektedir. Ortak karar ve onay kapsamında, AP'nin AB yasal eylemleri üzerinde veto hakkı vardır. Son yıllarda, art arda gelen Antlaşma değişikliklerinden sonra daha fazla AP gücünü yansıtan ortak karar yönteminin kullanımı artmıştır. (European Parliament, 2024b),

AP, Konseyle birlikte, onay ve ortak karar usulüyle, Topluluğun karar oluşturma sürecinde daha fazla belirleyici olmuştur. Son sözün Parlamento'ya ait olduğu ortak karar usulünde, Konsey, nitelikli çoğunlukla ortak tutumları kabul eder. Bu tutumlar AP tarafından kabul edilebilir, reddedilebilir veya AP değişikliklere razı olmaz ise, iki kurumun eşit sayıda temsilcisinden oluşan bir uzlaşma komitesi, farklı görüşleri bir araya getirerek çözüm bulmaya çalışır. Bir ortak çözümün bulunamadığı ender durumlarda ise, Parlamento, kullanılan oyların salt çoğunluğuyla, önerilen yasa'yı reddedebilir (Moussis, 2004). Yani, Parlamento ortak karar usulünde veto yetkisine sahiptir. Bu durum, Parlamentonun istihdam, sosyal politika, iç pazar, müessese hakkı, hizmet sunumu ve çevre politikası gibi pek çok alanda Topluluk tasarrufu oluşturulmasında, Konsey karşısında önemli bir konum kazanmasını sağlamıştır. Çünkü, artık antlaşmalarda ortak karar yöntemi öngörülen konularda, Konseyin, Parlamento'yla uzlaşmadan bir karar alması söz konusu (Steunenberg, Koboldt & Schmidtchen, 2000) olamayacaktır.

Onay usulü, karar alma sürecinde AP'nin Konseye karşı denge rolü üstlenmesine kapı aralayarak, Topluluk içi kurumsal dengeyi sağlayan önemli bir adım olmuştur (Oder, 2004). Onay usulünde, AP, ilk oturumda ve Konseyin ortak tutumunda, değişiklik önerileriyle yasama sürecine katılır. Bu usulde, Komisyon hakem rolü oynar; zira, önerisini değiştirirken Parlamentonun yaptığı değişikliklerden birini ya da birkaçını benimseyebilir. Burada, son söz Konseye aittir; çünkü, Komisyon tarafından değiştirilen öneriyi oybirliğiyle reddedebilir (Moussis, 2004). Uygulamada, Konsey, AP tarafından önerilen değişikliklerin önemli bir bölümünü kabul etmektedir. Örneğin, onay usulünün uygulanmaya başlandığı 1987 ile 1992 arasında, bu usule göre kabul edilen 259 yasal düzenlemeyle

ilgili olarak AP'nin ilk okumada verdiği düzenleme önerilerinin % 44'ü, ikinci okumada verdiklerinin ise % 26'sı Konsey tarafından kabul edilmiştir (Newman, 1996). Bu usul, daha önce danışma organı niteliğindeki AP'nin, mevzuat oluşturma sürecine aktif katılımını sağlamıştır. Böylece, AP'nin, ekonomi politikasıyla ilgili konuları düzenleyen ATA'nın 99 uncu, 102 nci ve 103 üncü maddeleri ile para politikasıyla ilgili ATA'nın 106 ncı maddesi kapsamında öngörülen yasama işlemlerindeki etkinliği artmıştır.

Diğeryandan, Avrupa Merkez Bankasının işleyişı, ekonomik ve sosyal bütünleşme kapsamındaki yapısal fonların düzenlenmesi ve Birliğe yeni üye katılımlarında AP'nin onayına başvurulması, AP'nin Avrupa bütünleşme sürecinde öneklı bir güce sahip olmasının yolunu açmıştır.

Parlamentoların yasama yetkisinin en önemli unsurunu yasa tasarısı hazırlama yetkisine sahip olma teşkil etmektedir. Bu yetki, geleneksel olarak parlamentolarla yakından ilişkilidir. Ancak, pratikte birçok ülkede bu yetki hükümetler tarafından kullanılmaktadır. AB'de ise, antlaşmalar bu yetkiyi Komisyona bırakmıştır (Corbett, 1998). 1979'dan sonra, AP'nin yasama sürecini başlatma inisiyatifi gündeme gelmekle birlikte, bu gerçekleştirilememiştir. AP yasama sürecini başlatmak için, genelde, kendi sahip olduğu rapor hazırlama yöntemini kullanmaktadır. Ancak, rapor yöntemiyle oluşturulmuş Topuluk tasarrufu bulmak oldukça zordur(Corbett, 1998).

AP'nin yetkilerinin çerçevesi, sadece Antlaşmalarla değil, ATAD kararlarıyla da çizilmektedir. Örneğın, AP'nin doğrudan seçimlerle oluşturulmaya başlandığı 1979 yılından sonra, Konseyin, bir direktifi AP'nin görüşünü almadan yürürlüğe koyduğu yönünde

ATAD'a yapılan başvuruda, Mahkeme, kurucu antlaşmaların gerekli gördüğü hallerde, Konseyin, AP'nin görüşünü almadan yasama faaliyetinde bulunamayacağını hükme bağlamıştır (Corbett, 1998). Bu Kararda (Isoglucose); ATAD, danışma usulü çerçevesinde AP'nin görüş sunmasını, bir yetki olarak tanımlamıştır. ATAD kararında, AP'nin danışma usulündeki yetkisi esas biçim kural olarak nitelendirilerek, AP'nin görüşünün alınmaması, işlemin sakatlığına ve dolayısıyla iptaline yol açacak bir unsur olarak kabul edilmiştir (Oder, 2004). ATAD'nın aldığı bu kararlar AP, Konseye karşı önemli bir güç kazanmış ve AP'nin yasama sürecindeki danışma rolü, yetkiye dönüşmüştür (Newman, 1996).

AB'de üye devletlerin hükümetleri, en organize ve kurumsal mekanizma olarak, AB'nin siyasal sisteminde en etkili mercidir. Bu şekliyle, AB, Birleşmiş Milletler ve NATO gibi diğer uluslararası organizasyonlardan farklı değildir. Ancak, AB'de hükümetler siyasal talepte bulunan tek güç değildir; sendikalar, şirketler, iş örgütleri ve siyasi partiler gibi çeşitli sivil toplum örgütlerinin de AB'nin karar alma mekanizmasında etkileri (Hix, 2004a) vardır.

Diğer yandan, Komisyonun ve AP'nin, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile Adalet ve İçişlerinde işbirliği alanlardaki görev ve yetkileri oldukça sınırlıdır. Zira, ODGP'nin hükümetlerarası bir nitelik taşımasından dolayı, tamamen üye ülkelerin siyasal ağırlığı altındadır. Bu süreçte, Konsey, kararlarını oybirliğiyle almaktadır. Bu alanda alınan kararlar Topluluk hukukunun bir parçası değildir (Karluk, 2003). AP'nin, Amsterdam Antlaşmasına kadar, ODGP ile ilgili her hangi bir etkinliği yoktu; Amsterdam Antlaşmasıyla, AP, dış politika ve güvenlik politikasına ilişkin konularda karar mekanizmasına dahil edilmiştir. Buna göre; AB Başkanlığı ve Komisyonun, ortak dış politika ve güvenlik

politikası konularında Avrupa Parlamentosunu düzenli olarak bilgilendirmesine, Parlamentonun görüşlerini değerlendirmesine, Parlamentonun, Konseye sorular yöneltebilmesine, tavsiyelerde bulunabilmesine ve bu konuların yılda en az bir defa Parlamentoda müzakere edilebilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Canbolat, 2002).

AB'nin kurumsal yapısı içinde, AP, Avrupa parlamenter sisteminin aksine, yürütme ve yasama güçleri ayrılığı sistemi açısından ABD Kongresine benzemektedir. Komisyonun, Parlamentonun çoğunluğunun desteğine ihtiyacı bulunmamaktadır. AB'deki güvensizlik (gensoru) sistemi, başkanlık sistemindeki yürütmenin yüce divana (Impeachment of the Executive) sevk edilme sistemine benzemektedir. Yani, AB'de Parlamentonun çoğunluğunun desteğine muhtaç bir hükümet yoktur. AP, Konseyle birlikte Komisyonun yasama tasarılarını, değiştirme konusunda serbesttir. Kıta Avrupası sisteminden farklı olarak, AP üyeleri üzerinde güçlü bir parti disiplini yoktur. AP üyeleri, ulusal parlamentoların üyelerinden daha serbest hareket edebilme özgürlüğüne sahiptirler. Bu nedenle, AP oldukça bağımsız bir yasama organı (Hix, 2004b) olarak nitelendirilmektedir.

4.4. Parlamentonun AB Kurumlarıyla İlgili Yetkileri

Demokrasinin özünü “Parlamento denetimi” oluşturur. Parlamento denetimi, demokratik sorumlulukla birlikte bir anlam kazanır. Demokratik sorumluluk, seçilmiş üyelerden oluşan ve halkın iradesini yansıtan ve bu nedenle de yasa yapma gücünü elinde bulunduran parlamentonun (Savaş, 1999), yürütmenin sorumlu kanadını denetlemesidir. Buna göre, parlamenter rejimlerde yürütmenin sorumlu kanadı, parlamento tarafından, meclis

soruşturması ve gensoru gibi araçlarla demokratik denetime tabi tutulurlar (Oder, 2004). Bu, yürütmenin siyasal sorumluluğunun kaçınılmaz bir sonucudur. Ancak, genelde yürütme organı, parlamento denetiminden kaçınmaya çalışmaktadır. Bu durum, AB içinde geçerlidir. AB'nin yürütme kanadını teşkil eden Komisyon ve Konsey, AP'nin denetimi konusunda istekli değildirler. Son yıllarda, AP'nin çabaları ve Avrupa kamuoyunun baskıları neticesinde, AP, başta Komisyonun denetimi olmak üzere AB'nin kurumları üzerinde bazı denetim ve gözetim yetkisi elde etmiştir.

AP'nin siyasal işlevi, 27 üye devleti kapsayan yaklaşık 500 milyon AB vatandaşı dikkate alındığında, bir Avrupa formu olması açısından önemlidir. AP, Komisyon ve Konseyi, var olan ortak politikaları geliştirmeye yada değiştirmeye, yeni politikalar başlatmaya çağırabilir, Komisyon ve Konseyin, bu yönde harekete geçmemeleri durumunda, ATAD'da, onların aleyhinde dava açabilir. Bunun yanında, AP'nin Komisyondan, bir Topluluk yasasının gerekli olduğunun düşündüğü konularda, önerilerde bulunmasını isteme hakkı vardır. Kurucu Antlaşmalara göre, Komisyon yalnızca, AP'ye karşı sorumludur; ulusal hükümetlerle bir bağlantısı yoktur. AP, Konseyin, hatta Avrupa Konseyinin faaliyetlerini (yada faaliyetizliğini) de denetleyebilir. Bu denetim, Avrupa Konseyinin her oturumdan sonra, eylemleri, tutumları ve kararlarıyla ilgili olarak AP'ye sunduğu bir rapor (Moussis, 2004) çerçevesinde gerçekleştirilir.

AB'de seçilmiş Parlamento, atanmış Parlamentoya nazaran çeşitli denetim ve kontrol mekanizmalarını kullanma konusunda daha dinamik olmuştur (Corbett, 1998). AP, Birliğin gerçek veya tüzel her vatandaşının, ATAD ile İlk Derece Mahkemesi hariç, Topluluk kurumları ya da organlarının faaliyetlerindeki

yanlışıklarla ilgili şikayetleri incelemek üzere görevlendirilen “ombudsman’ı” atama yetkisine sahiptir. Ayrıca, AP, mahkeme safhasındaki davalar ile yargılamayı gerektiren konular dışında, Topluluk hukukunun uygulanmasındaki yanışıkları ya da ihlalleri soruşturmak üzere, ulusal yasama organlarının sahip olduğu soruşturma komisyonları benzeri, bir geçici inceleme komisyonu kurabilir (Moussis, 2004). (ATA’nın 193. maddesi)

1951’den sonra, Parlamentonun yüksek otoriteyi görevden uzaklaştırabilme yetkisi, 1958’de AET’nin kurulmasından sonra, güvensizlik oyuna (motion of censure) dönüşmüştür. Bugün için AP’nin, Komisyonun başkan dahil tüm üyelerinin, parlamenterlerin üçte ikisinin güvensizlik oyuyla görevden çekilmelerini isteme hakkı vardır. Bu yetkilere ek olarak, Parlamento, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarıyla, Komisyon Başkanı ile bütün Komisyon üyelerinin onanması yetkisi kazanmıştır.(ATA’nın 214. maddesi) AP’nin Komisyonu siyasal açıdan denetimi yazılı ve soru önergeleriyle olmaktadır. Parlamentonun Komisyona yönelttiği yazılı ve sözlü soru önergeleri, seçilmiş Parlamentonun göreve başladığı 1979’dan sonra önemli oranda artmıştır. Daha önce, yılda ortalama 1000 adet yazılı, 500 adet sözlü olan soru önergesi sayısı, 1980’lerde yılda ortalama 2250 adet yazılı ve 1000 adet sözlü soruya ulaşmıştır (Corbett, 1998).

Konsey, ulusal parlamentolar içinden ve onlar tarafından yetkilendirilerek gelen seçilmiş bakanlardan oluşmaktadır. Topluluğun yasama ve karar alma kurumu olan Konsey, demokrasilerdeki parlamentonun yetkilerine eşdeğer yetkilere sahiptir. Konseyin AP tarafından demokratik denetime tabi tutulması imkanı sınırlı olup, sadece Parlamentonun görüş ve eleştirilerine saygısı söz konusudur (Karluk, 2003). Konsey Başkanının

(Konseyin başkanı, altı ay süreyle dönüşümlü olarak değişen üye ülke dış işleri bakanıdır.) görevin başlangıcında ve sonunda, AP oturumlarına katılarak parlamenterler tarafından, sorumluluk alanına giren konularla ilgili sorulan soruları cevaplandırması, Konseyin sınırlı denetim yollarından biridir. Ayrıca, AP'nin, faaliyetleriyle ilgili yazılı veya sözlü soru (Nugent, 2003) önergeleriyle Konseyi denetleme yetkisi vardır.

1975 tarihli AB bütçesiyle ilgili yapılan Antlaşmada, Sayıştay üyelerinin Parlamente'ye danışıldıktan sonra atanması yöntemi benimsenmiştir. Bu bir danışma usulü olmakla birlikte, Parlamento, adayların Bütçe Kontrol Komitesinin önünde yapılan oturumda belirlenmesi yöntemini benimsemiştir (Corbett, 1998). AP sürecinden sonra, Sayıştay üyeleri, Konsey tarafından, oybirliğiyle atanmaktadırlar

Ekonomik ve parasal birliğin üçüncü aşamasında, AB para politikasının yürütülmesi amacıyla kurulan AMB'nin siyasal bağımsızlığı ilkesiyle Bankanın demokratik sorumluluğu gündeme getirmiştir. Bu nedenle, AMB'nin demokratik açıdan denetimi için, Parlamente'ye bazı yetkiler tanınmıştır. Bu yetkilerden en önemlisi, AMB'nin Başkanının, her yıl, Bankayla ilgili bir raporu, bizzat Parlamente'ye sunmak zorunda olmasıdır. Parlamento, sınırlı da olsa bu raporu görüşerek (Levitt & Lord, 2000), demokratik kontrol yetkisini kullanmaktadır

Ayrıca, Avrupa Parlamentosunun, AMB Başkanının, Başkan Yardımcısının ve Yönetim Kurulu üyelerinin atanmasında da yetkisi vardır. Bu süreçte, Konsey, AP'nin görüşünü alır, (danışma usulü) ancak, Konsey, konuyu istediği gibi yürütmekte serbesttir. Bununla birlikte, AMB'nin statüsünde ve yetkilerinde bir değişiklik

yapılacağı zaman uzlaşma usulü içinde, Parlamentonun onayına ihtiyaç vardır (Levitt & Lord, 2000). Bu durum, AMB'nin siyasal bağımsızlık statüsünü güçlendirmektedir.

5. Parlamentonun AB Düzeyinde Maliye Politikasının Belirlenmesindeki Etkinliği

AB'nin mevcut sistemi içinde, maliye politikasıyla ilgili, Birlik genelinde geçerli tek bir politika oluşturulmamıştır. Para politikasının aksine, maliye politikasının nihai sorumluluğu, üye devletlere aittir (Moussis, 2004). Para politikasının yönetimi AMB'nin sorumluluğunda olduğu halde, ekonomiyle ve bütçeyle ilgili politikalar ulusal hükümetlerin yetki alanında kalmıştır. Para politikası ile maliye politikasının birbirinden ayrılması nedeniyle, üye ülke maliye politikalarının koordinasyon sorunu gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda, EPB'nin ikinci aşamasında ekonomik ve mali yakınlaşma kriterleri belirlenmiş, üçüncü aşamasında ise mali yakınlaşma kriterlerinin izlenmesi amacıyla İstikrar ve Büyüme Paketi (İBP) oluşturulmuştur (Hix, 2004e).

İBP çerçevesinde maliye politikası alanında öngörülen yükümlülükler, ciddi olarak ulusal mali bağımsızlığı azaltarak, bağımsız ulusal maliye politikasının kullanılmasına meydan vermemektedir (Arestis, Brown & Sawyer, 2001). Ayrıca, Maastricht Antlaşmasından sonra, ekonomik ve parasal birliğin gerçekleştirilme sürecinde, üye devletler mali egemenliklerini önemli ölçüde AB kurumlarına devretmek zorunda kalmışlardır (Çağan, 1996). Bu çerçevede, üye ülkeler, maliye politikası alanındaki egemenlikleri yanında, maliye politikasının istikrar sağlamaya yönelik temel araçları olan mali düzenleyiciler (fiscal stabilisers) ile konjonktürel (business cycle) politikaları uygulama olanaklarını da kaybetmişlerdir (Savaş, 1999).

Para ve maliye politikasıyla ilgili olarak AB kurumlarına devredilen yetkilerin önemli bir bölümü, ulusal parlamentoların yetki alanına giren temel konuları kapsamaktadır. Ancak, devredilen bu yetkiler, toplu olarak, bir temsil organına karşı sorumlu olmayan bakanlardan oluşan Konseye (Soydan, 2002), atanmış komiserlerden oluşan Komisyona ve siyasi açıdan bağımsız AMB'ye verilmiştir. Bu noktada, AB halklarının temsilcilerinden oluşan AP'nin, Konseyin, Komisyonun ve AMB'nin yetki alanına bırakılan para ve maliye politikasıyla ilgili konularda Topluluk tasarruflarının oluşturulmasındaki konumu önem kazanmaktadır. Zira, AB'nin düzenleme yapma alanına bırakılan konularda ulusal parlamentoların hukuki olarak değişiklik yapma yetkileri bulunmadığından (Newman, 1996), bu konularda alınan kararların demokratik meşruiyetini sağlayacak tek kurum AP'dir.

5.1. Üye Ülkelerin Maliye Politikalarının Koordinasyonunda Parlamentonun Rolü

Maasthricht Antlaşmasında, üye ülkelerin ulusal bütçe politikalarındaki otonomlukları da dikkate alınarak, bütçe politikalarında gerekli oranda koordinasyonu sağlamak üzere bir yapı öngörülmüştür (Buti & Sapir, 1998). Bu çerçevede, üye ülke ekonomileri arasındaki farklılıkların giderilmesi amacıyla, ulusal bütçe politikalarını da kapsayan, bazı makro büyüklükler açısından Maasthricht Kriterleri denilen yakınlaşma kriterleri belirlenmiştir. Bu yakınlaşma kriterleri, ATA'nın 121 inci maddesinde ve Maasthricht Antlaşmasına ekli 5 Nolu Protokolde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kriterler içinde yer alan üye ülke kamu açıkları ve kamu borçlarıyla ilgili mali kriterlerin izlenmesi için ise, ATA'nın 104 üncü maddesinde ve Maasthricht Antlaşmasına ekli bir Protokolle Aşırı Kamu Açığı Süreci tanımlanmıştır.

Güçlü bir bütçe disiplinine (mali kriterler) dayanan kurallar üzerine inşa edilen EPB'ye dahil olmak isteyen üye devletlerin, öncelikle kamu mali disipliniyi sağlamaları bir zorunluluk (Buti & Sapir, 1998) olarak öngörülmüştür. EPB'ye üye olan ülkeler, sözkonusu mali kriterlere üyeliklerinden sonra da uymak zorundadırlar. Bu Antlaşmada öngörülen mali kriterlerin kuvvetlendirilmesi amacıyla, Haziran 1997'deki Avrupa Konseyi zirvesinde İstikrar ve Büyüme Paketi (İBP) oluşturulmasına karar verilmiştir. İBP'nin temel görevleri; Aşırı Bütçe Açığı Sürecine (Excessive Deficit Procedure) ilişkin çeşitli adımlarla ilgili şartları tanımlamak ve bu süreçte uygulanacak yaptırımların şartları ile kapsamının belirlenmesi olarak kısaca açıklanabilir (Buti & Sapir, 1998).

İBP çerçevesinde yürütülen maliye politikasının koordinasyonu ile ilgili alanda AP'nin rolü;

- Çok taraflı gözetim (ATA madde 99) ve aşırı kamu açığıyla (ATA madde 104) ilgili Topluluk mevzuatının değiştirilmesine ya da bu konularda yeni düzenlemelerin yapılmasına,

- İBP'yi de kapsayan aşırı kamu açığı prosedürünün uygulanmasına ilişkin ikincil mevzuatın oluşturulmasına,

katılma şeklindedir (European Parliament Fact Sheets, 2005a). Bu süreçte, Parlamento, İBP'yle ilgili konularda Komisyonun ve Konseyin çalışmalarını inceleme yetkisine sahiptir. Bu yetki, Komisyonun İBP konusunda aldığı tavsiyeler ve bu tavsiyelerle ilgili Konseyin onay safhası da dahil, bilgi alma hakkını içermektedir. Örneğin, bir üye devlete ekonomi politikasını değiştirme konusunda yapılan açık önerilerle ilgili olarak, Konsey Başkanı, Konsey tarafından yapılan önerilerin gerekçesini açıklamak üzere,

Parlamentonun ilgili komitesi davet edilerek (Levitt & Lord, 2000), bilgi istenebilir.

Diğer yandan, bir üye devletin kamu açığının GSYİH'ye oranının %3'ü aşması ya da devlet borcunun GSYİH'ye oranının % 60'ı aşması hallerinde, kamu açığının azaltılmasına yönelik bir süreç başlamaktadır. Bu, içinde uyarı ve tavsiyeleri de içeren bir dizi önlemleri kapsamaktadır. Bu öneri ve tavsiyeler neticesinde bütçe açığının azalmaması durumunda ise, üye ülkeye yaptırım gündeme gelmektedir (Levitt & Lord, 2000). ATA'nın 104 üncü maddesinin 6 ncı fıkrasına göre, kurucu antlaşmada belirtilen referans değerlerden biri yada her ikisinin koşullarının üye ülke tarafından yerine getirilip getirilmediğinin tespit edilmesi sürecinde, AP herhangi bir role sahip değildir. 104 üncü maddenin onüçüncü fıkrasındaki Aşırı Kamu Açığı Prosedürüyle ilgili hükümlerin (104 üncü maddenin 7, 8, 9, 11 ve 12 inci fıkraları kapsamındakiler) uygulanması sürecinde, Konsey, aldığı kararlar konusunda, AP'ye, sadece bilgi verir. Ayrıca, Aşırı Kamu Açığı Prosedürünü düzenleyen Protokolün uygulanmasına ilişkin ayrıntılı tanım ve kurallar ya da bu Protokolün yerini alacak yeni hükümler, ancak AP'ye danışılarak oluşturulabilir.

İBP'nin oluşturulmasından sonra, ekonomi ve maliye çevrelerince İBP'nin işlevleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu görüşlerden bazıları, İBP'nin, hükümetlerin ekonomik durgunluğa karşı parasal birlik içinde en fazla ihtiyaç duyacakları ulusal maliye politikasını kullanabilme yetkilerini kısıtladığı yönündedir (Eijffinger & De Haan,2000). Esasında, üye ülkelerin maliye politikasıyla ilgili bu yetkileri henüz tamamıyla alınmamakta birlikte, önemli oranda kısıtlanmıştır. İBP tarafından öngörülen yükümlülükler, ciddi olarak ulusal mali bağımsızlığı azaltarak

(Arestis, Brown & Sawyer, 2001), ulusal maliye politikasının kullanılmasına meydan vermemektedir.

Bilindiği gibi, evrensel bir mali hukuk ilkesi olan bütçe hakkı, önce vergi alma hakkının, daha sonra da harcama yapma ve yıllık bütçeyi onama yetkisinin parlamentolara devredilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Uluatam, 1991). Bu tanım çerçevesinde AB maliye politikasının koordinasyonu sürecine baktığımızda, üye ülke parlamentolarının, bütçe hakkı kapsamındaki bütçe ve kamu borçlanması gibi maliye politikası alanına giren konulardaki son karar verici konumunun sınırlandığını görmekteyiz. Daha önce ulusal parlamentoların yetki alanında olan bu konular üzerinde, tam olarak gerçekleşme de, AB kurumlarının yönlendirici yetkisi artmıştır. Ancak, bu artış daha çok Komisyon ve Konseyin yetkilerinde gerçekleşirken, AP'nin yetkilerine aynı oranda yansımamış ve AB kurumlarına bırakılan maliye politikasıyla ilgili ikincil mevzuatın oluşturulması sürecinde AP minimal bir role sahip (European Parliament, 1996) olmuştur. Bu, AB'nin karar alma sürecindeki “demokratik açık” sorununun en önemli nedeni olarak değerlendirilmektedir.

5.2. AB Bütçesi

AB genel bütçesi, Komisyon, AP ve Konseyi de içine alan bir süreçte hazırlanmaktadır. 1970 tarihli Lüksemburg Antlaşmasıyla, Parlamento, Konsey tarafından onaylanan Avrupa Topluluğu Bütçe Tasarısı hakkında değişiklik teklif edebilme hakkını kazanmıştır. Konsey, Parlamantonun değişiklik teklifini, toplam harcamalarda artışa neden olup olmamasına göre, nitelikli çoğunlukla kabul veya reddedebilme yetkisine sahipti (Corbett, 1998). 1975 tarihinde, AB'nin mali sisteminde yapılan temel değişikliklerden sonra,

AB'nin bütçe harcamaları üzerinde, Konseyle birlikte AP'de yetki sahibi olmuştur. Buna göre, AP, Konseyin onayı olmaksızın, belli limitler oranında Topluluk harcamalarını artırma, tüm bütçeyi reddetme, Komisyonun harcamalarını onaylanmaması ya da onaylanması anlamına gelen bütçe kesin hesabının ibra edilmesi yetkilerini elde etmiştir (Newman, 1996). 1975 yılında yapılan bu düzenlemelerle AP, Konseyle beraber, Birliğin bütçesiyle ilgili en yetkili organ durumuna gelmiştir.

Bütçeyle ilgili ikinci önemli gelişme, 1976'dan sonra, bütçenin zorunlu harcamalar veya zorunlu olmayan harcamalar konusunda AP'nin önemli yetkiler kazanmasıdır. Bütçe üzerinde kazandığı bu yetkiler sayesinde, AP, yeni harcama kalemlerine ödenek aktararak, yeni topluluk politikaları başlatma imkanına sahip olmuştur (Corbett, 1998). AP'nin bütçenin harcama kalemleriyle ilgili elde ettiği yetkiler, ulusal parlamentolarla eşdüzeyde (Moussis, 2004) değerlendirilebilir. AB Anayasa Taslağında bütçedeki zorunlu ve zorunlu olmayan harcama ayrımının kaldırılması öngörülmüştür. Eğer Taslak kabul edilirse, AP'nin bütçe harcamaları üzerindeki yetkileri daha da artacaktır (Hix, 2004d).

Topluluk bütçesi, ancak Konsey ile Parlamentonun işbirliği durumunda kesinleşmektedir. Parlamento, bütçenin Topluluk organlarının işleyişi, Avrupa Sosyal Fonu, araştırma, enerji, sanayi politikası gibi alanlarındaki harcamalarından oluşan serbest harcamalar bölümünün üzerinde söz sahibidir; tarım desteklemeleri gibi zorunlu harcamalar bölümü üzerinde ise ancak değişiklik önerileri getirebilmektedir (Karluk, 2003). AP'nin bütçe üzerinde güç kazanması, AB'nin öncelikli harcama alanlarını etkilemesi ve kendi kurumsal statüsünün yükseltilmesi açısından (Newman, 1996)

önemlidir. Bugün için, AP, zorunlu olmayan harcamalar kategorisine giren harcamaların miktarını artırma çabası içindedir.

Diğer yandan, 1975 tarihli Brüksel Antlaşmasıyla, Topluluk harcamalarını denetlemek ve kesinhesap sürecinde (discharge procedure) Parlamentoya yardımcı olmak üzere (Court of Auditors) Sayıştay kurulmuş ve Parlamento, kesinhesap üzerinde tek yetkili organ haline gelmiştir (Corbett, 1998). Parlamentonun, bütçe harcamalarını ibra (discharge) etmemesi, Komisyon yönünden siyasi açıdan önemli bir kınama anlamına gelmektedir. Parlamentonun, bütçe harcamalarını ibra etmemesi, Komisyonun görevden alınması kadar ciddi sonuç doğuracak bir siyasal yaptırımdır. Bugüne kadar Parlamento, 1982 yılına ait bütçe kesin hesaplarını 1984 yılında ibra etmemesi dışında, bu mekanizmayı tam anlamıyla kullanmamıştır. Bu yöntemi, Parlamento, daha çok, Komisyondan bilgi almak ya da bazı taleplerinin karşılanması için bir yaptırım aracı olarak kullanmaktadır (Corbett, 1998).

Mali egemenliğin elde edilmesi, her alandaki egemenliğin elde edilmesi açısından gerekli bir koşul niteliğindedir. AB'nin üye devletlerden bağımsız olarak var olabilmesi, bütçe konusunda karar verme yetkisine tam olarak sahip olmasına bağlıdır. Ancak, bugünkü yapısına bakıldığında, AB bütçenin özkaynaklarının belirlenmesi konusunda bir yetkiye sahip değildir. Bütçe harcamaları konusunda ise, AB belirleyici yetkiye sahiptir (Tokatlıoğlu, 2004). Komisyon, Konsey ve AP'nin yer aldığı bir süreçte belirlenen bütçenin harcama kalemleri üzerinde, Konsey, AB'nin diğer uluslararası kurumlarına nazaran daha belirleyici konumdadır. AP'nin harcamalarla ilgili yetkileri ise, yıllar süren mücadeleden sonra, bütçenin hazırlık aşamasında karar alma yetkisiyle sınırlıdır.

AP'nin yetkileri tarihsel süreç içinde önemli gelişmeler göstermiştir. Bu süreç içinde en önemli gelişme; Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Antlaşmasıyla, tek pazarın ile parasal birliğin kurulmasında Topluluk tasarruflarının oluşturulması sürecinde AP'nin yetkilerindeki artıştır. Bu gelişmeler, AP'nin uluslararası karakterinin belirginleşmesine önemli katkı sağlamıştır.

5.3. Vergi Politikası

AB'nin izlediği veya izlemesi gereken temel politikaların hemen tümünün vergilendirmeye ilgili belli yönleri ya da sonuçları vardır. Bu çerçevede, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının, tarım, ulaştırma ve rekabet politikaları ile bölgesel politikanın vergilendirmeye ilişkisi bulunmaktadır (Çağan, 1996). AB'nin bütünleşme sürecinde, ilke olarak, vergilendirme yetkisi üye devletlerin egemenlik alanında görülmüştür (Soydan, 2002); ancak, vergi, AKÇT'nin kurulmasından beri AB'nin öncelikli politika alanlarından biri olmuştur. Son yıllarda, tek pazarın gerçekleştirilmesi ve akabinde tek paraya geçilmesinden sonra, haksız rekabetin önlenmesi ve vergi uyumlaştırması AB'nin öncelikli konusu haline gelmiştir (European Parliament, 2002). AB'de vergi uyumlaştırması tek başına bir amaç olarak değil, aynı zamanda ekonomik ve siyasal bütünleşme sürecini geliştirmeye yönelik bir araç olarak da görülmektedir (Çağan, 1996). Bu nedenle, vergi, kurucu antlaşmalarda ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir.

Roma Antlaşmasında öngörülen vergi uyumlaştırılmasına yönelik kararlar Komisyonun önerisi ve Konseyin onayıyla alınırken, Maastricht Antlaşmasıyla Roma Antlaşmasının 99 uncu (ATA madde 93) ve 100 üncü (ATA madde 94) maddelerinde yapılan değişiklikle, Konseyin, Komisyonun önerisini, AP'ye ve

Ekonomik ve Sosyal Komiteye danıştıktan sonra kararlaştırması hükme bağlanmıştır. Böylece, AB’de vergilemeye ilişkin kararlarda daha geniş bir uzlaşma sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak, bu kararlar, ulusal devletlerin egemenlikleriyle ilgili olduğundan, alınması en güç kararlar arasında yer almaktadır (Tokatlıoğlu, 2004).

AB’nin vergi politikasını iki çerçevede ele almak daha yararlı olacaktır. Birinci çerçeve dolaylı vergileri kapsamaktadır. Bu alan ATA’nın 93 üncü maddesinde düzenlenmiştir. AB kurumları, dolaylı vergiler alanına giren ciro vergisi (turnover taxes), özel tüketim vergisi (excise duties), katma değer vergisi (value added taxes) ve ortak pazarın yararına diğer dolaylı vergiler konusunda uyumlaştırmaya yönelik mevzuatın oluşturulması konusunda yetkilendirilmiştir (European Parliament, 2002). Bugünkü şekliyle, dolaylı vergiler alanında, Konsey, Komisyonun önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu ile Ekonomik ve Sosyal Komiteye de danıştıktan sonra, üye devletlerin ortak pazarın kuruluşu ve işleyişi üzerinde doğrudan etkili olabilecek yasa, tüzük veya yönetmelik hükümlerinin yakınlaştırılması için oybirliğiyle karar alabilir (Soydan, 2002). Dolaylı vergiler konusundaki açık yetkilendirmeye rağmen, kurucu antlaşmada dolaysız vergiler alanında AB kurumlarını açık bir şekilde yetkilendiren bir düzenleme yer almamaktadır. Bununla beraber, mevzuatın uyumlaştırılmasına yönelik ATA’nın 94 üncü maddesindeki genel düzenleme, AB kurumlarının dolaysız vergiler alanında uyumlaştırmaya yönelik mevzuat oluşturabilmesine hukuki dayanak teşkil etmektedir. Kurucu antlaşmada açık bir yetkilendirme olmaması nedeniyle, dolaysız vergiler alanındaki uyumlaştırma mevzuatı devletlerarası antlaşmalarla oluşturulmaktadır (European Parliament Fact Sheets, 2005b).

AB’de vergilendirme konusundaki temel sorun, Avrupa Parlamentosunun vergilendirme alanındaki karar süreçlerinde belirleyici bir role sahip olmamasıdır. Mevcut antlaşma düzenine göre, söz konusu 93 ve 94 üncü maddelerdeki uyumlaştırma yönergesi çıkarma yetkisi Konsey’e ait bir yetkidir. Karar alma sürecinde, AP’nin rolü, danışma organı niteliğindedir. AP’nin klasik parlamento yetkileriyle donatılmaması, hep ulusal egemenliğin korunması argümanı ile açıklanmıştır. AP’nin bu argümanın dışına taşarak, yasama ve denetim fonksiyonlarıyla donatılması, AB’nin federasyon aşamasına yaklaşan bir oluşum olarak nitelenmesini sağlayacaktır. Ancak, fiiliyatta, AP’nin konumu, bir demokrasi açığı yaratacak şekilde, ulusal parlamentodan esasen devredilen bir kısım egemenlik yetkilerinin, toplu olarak bir temsil organına karşı sorumlu olmayan bakanlara verilmiş olmasıdır. Konseyde uygulanan oybirliği usulünün, “temsilsiz vergileme olmaz” ilkesine aykırı olduğu ifade edilmektedir (Vanistendael, 2003). Vergilendirme konusunda yegane ilke, verginin yasallığı ilkesidir. Bu, aynı zamanda bir demokrasi ilkesidir (Soydan, 2002). Bu doğrultuda, Avrupalı vergi yükümlülerinin AP’nin vergi politikası alanındaki etkinliğine daha fazla önem vermesi gerekmektedir.

Vergi yasaları bütün gelişmiş ülkelerin ulusal yasal sistemlerinde, katı ve biçimsel bir esasa, demokratik şekilde seçilmiş bir parlamento tarafından onaylanması üzerine tesis edilmiştir. Bu, sadece vergilemenin meşruluğu anlamında bile daima özel bir konuma sahip olmuştur. “Temsilsiz vergileme olmaz” ilkesi, tarihsel olarak ilk kez Magna Carta’da (1215) ortaya konulmuş ve sonra tüm parlamentoların ana unsuru olmuştur. AB’ye üye tüm devletler, anayasal sistemlerinde vergilemeyle ilgili bu demokratik garantiye bir şekilde sahiptirler. AB Parlamentosunun, vergileme

alanındaki bu tarihsel birikimden yararlanması gerekmektedir. AB'nin vergi yasamasıyla ilgili herhangi bir karar alma süreci ile “temsilsiz vergileme olmaz” ilkesi birleştirilmelidir. Bu, AP'ye vergi yasalarının onaylanmasıyla ilgili daha büyük bir söz hakkı ya da Konseye daha demokratik temsil verilerek sağlanabilir. AB kurumlarına karşı yöneltilen “demokratik açık” olarak bilinen eleştiri (Vanistendael, 2003), AP'nin vergi yasasına katılımının artırılmasıyla önemli oranda azaltılabilecektir.

5.4. Parlamentonun Ortak Mali Politikalar Alanındaki Yetkileri

Ortak mali politikalar kapsamına AB genelinde uygulanan istihdam, ekonomik ve sosyal uyum ve gelirin yeniden dağıtımı politikalar girmektedir.

5.4.1. İstihdam Politikası

EPB'nin gerçekleştirilmesinden sonra, değişen sosyo-ekonomik politikalar sonucu AB'de artan işsizlik, azalan rekabet gücü gibi sorunlardan dolayı, Amsterdam Antlaşmasıyla, kurucu antlaşmaya istihdam konusunda ayrı bir bölüm eklenmiş ve istihdam politikasının ortak bir konu olduğu ilk defa ilan edilmiştir (European Commission, 2002). 1997 yılında kabul edilerek 1999 yılında yürürlüğe giren bu Antlaşma, Avrupa istihdam politikası için bir dönüm noktası olmuştur. Kasım 1997'de Lüksemburg'da yapılan özel Avrupa Konseyi zirvesinde, sonradan “Lüksemburg süreci” olarak adlandırılan, Avrupa İstihdam Stratejisi kabul edilmiştir (European Parliament Fact Sheets, 2005c).

Avrupa İstihdam Stratejisi çerçevesinde oluşturulan ilk İstihdam Kılavuz İlkeleri (Employment Guidelines) 1998'de benimsenmiştir. İstihdam Kılavuz İlkelerinin üye devletler

tarafından uygulanışına ilişkin izleme usulleri de, Konsey tarafından ayrıca tanımlanmıştır (Moussis, 2004). Bununla birlikte, Avrupa Konseyinin 3-4 Haziran 1999 tarihinde yaptığı Köln Zirvesinde işsizliği sürdürebilir bir şekilde azaltmak amacıyla Avrupa İstihdam Paktının (AİP) oluşturulması uygun görülmüştür.

AB'nin istihdam konusundaki temel düzenlemeleri, ATA'nın "İstihdam" başlıklı 125 inci ila 130 uncu maddeleri arasında yapılmıştır. Antlaşmanın 125 inci, 126 ncı ve 127 nci maddelerinde, istihdam konusunda izlenecek stratejilerin ve koordineli politikaların geliştirilmesine yönelik hükümler düzenlenmiştir. 128 inci maddede, istihdama ilişkin yıllık ortak izleme prosedürlerinin oluşturmasına yönelik düzenlemeler yer almaktadır. 129 uncu madde, istihdamın teşvik edilmesine yönelik olarak AB düzeyinde alınacak tedbirlere yasal temel oluşturmaktadır. 130 uncu madde ise, tüm bu süreçte Avrupa düzeyinde etkin rol oynayacak ve istihdam konularının tartışılacağı bir forum olarak öngörülen İstihdam Komitesiyle ilgili hükümleri ihtiva etmektedir.

128 inci maddenin ikinci fıkrasına göre, İstihdam Kılavuz İlkeleri, her yıl, Avrupa Konseyinin Birliğin istihdam durumunu değerlendiren görüşleri temelinde, Konsey tarafından AP'ye, Ekonomik ve Sosyal Komiteye, Bölgeler Komitesine ve İstihdam Komitesine danışıldıktan sonra (danışma usulü) belirlenir. Bu çerçevede, üye ülkeler, Konseye her yıl üç belgenin sunulması söz konusudur. Bunlar; İstihdam Rehberleri, Ulusal Eylem Planları ve Ortak İstihdam Raporudur. Ayrıca, Konsey, Komisyonun önerisi üzerine, her bir üye ülke için acil eylem içeren özel tavsiyeler yayınlayabilir. İstihdam politikalarının koordinasyon sürecinin merkezinde yer alan İstihdam Kılavuz İlkeleri, Genel Ekonomi Politikası Kılavuz İlkeleriyle uyumlu olmak zorundadır. İstihdamla

ilgili bu belge, üye devletlerin istihdam politikalarında hesaba katacakları kılavuz ilkelerini kapsamaktadır (European Parliament Fact Sheets, 2005c).

Kurucu Antlaşmanın 129 uncu maddesine göre, Konsey, AP'yle ortak karar usulüne göre bilgi ve deneyim alışverişini geliştirmeyi amaçlayan inisiyatiflerle, üye devletler arasında işbirliğini cesaretlendirmek ve istihdam alanındaki eylemlerini desteklemek için tasarlanan teşvik önlemlerini, Ekonomik ve Sosyal Komiteye, Bölgeler Komitesine danıştıktan sonra benimseyebilir (Moussis, 2004). İstihdam Kılavuz İlkelerinin belirlenmesi sürecinde yer alan İstihdam Komitesi, Konsey tarafından, AP'ye danışılarak, ATA'nın 130 uncu maddesi çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu Komite, bir danışma organı niteliğinde, istihdam ve emek piyasasında üye ülkeler arasında ortak politikaların oluşturulması amacıyla faaliyet yürütmektedir.

AP, istihdam meselesinin AB'nin en öncelikli konusu olduğunu düşünerek, 1983'den bu yana işsizlikle mücadeleyle ilgili özel oturumlar düzenlemektedir. Bu çerçevede, AP, 1994 yılında, istihdam konusunu incelemek üzere geçici bir komisyon oluşturmuştur. Bu Komisyon tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda, AP, üye ülkelere yönelik tavsiyelerde bulunmuştur. İstihdam konusunun Amsterdam Antlaşmasında öncelikli bir konu olarak ele alınması, AP'nin yoğun çalışmaları sonucu ulaşılan bir başarı olmuştur. Bunun yanında, AP, İstihdam Kılavuz İlkelerinin belirlenmesi sürecine, danışma usulü ile katılma yanında, etkili bir kamuoyu desteği sağlayarak önerilerinin büyük oranda, İstihdam Kılavuz İlkelerine (European Parliament Fact Sheets, 2005c) yansımaları sağlamaktadır.

5.4.2. Ekonomik ve Sosyal Uyum

AB'nin sosyal politikasının kapsamı, işçi sağlığından göçmenlere, sosyal dayanışmanın artırılmasından mesleki eğitime kadar pekçok alanı kapsamaktadır. Ancak, çalışma, konumuz çerçevesinde, sadece ATA'nın 148 inci maddesi ve 158 ila 162 maddeleri arasında düzenlenen Avrupa Sosyal Fonu ile ekonomik ve sosyal uyum politikalarıyla ilgili konuları inceleyeceğiz.

Ekonomik bütünleşmenin derinleşmesiyle birlikte hükümetlerin, ellerindeki ekonomik ve parasal araçların önemli bir bölümünü AB kurumlarına devretmelerinden dolayı, sosyal sorunlarla tek başlarına mücadele etme yetenekleri (Moussis, 2004) zayıflamıştır. Bu çerçevede, Avrupa Tek Senediyle ekonomik ve sosyal dayanışmaya yönelik önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yapısal Fonların organizasyonu ve faaliyetleri konusunda reform yapılmış ve uygulamaya yönelik karar alma süreci yeniden belirlenmiştir. Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarıyla, Avrupa Tek Senediyle önem kazanan ekonomik ve sosyal dayanışma alanında önemli değişiklikler yapılmıştır (European Parliament Fact Sheets, 2005d). Bu değişiklikler sonucu, AP'nin karar alma sürecindeki rolü güçlenmiş ve ekonomik ve sosyal dayanışmaya yönelik yapısal fonların etkinliği artmıştır.

ATA'nın 2 nci ve 3 üncü maddelerinde, ekonomik ve sosyal uyum, Topluluğun ana hedeflerinden biri olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında, ATA'nın 136 ncı maddesinde; üye devletlerin ortak sosyal politika hedefleri, istihdamın geliştirilmesi, iyileştirilmiş yaşam ve çalışma koşullarının yaratılması ve uygun sosyal korumanın sağlanması şeklinde tanımlanmıştır (Moussis, 2004). Bu maddeye eklenen Avrupa Sosyal Şartı (1961) AB'nin birincil hukuk

normlarından biri haline gelmiştir. 1980 sonunda, Avrupa Sosyal Fonu, özellikle Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in Topluluğu üye olması ve Tek Avrupa Senediyle birlikte, Topluluk genelinde sosyal uyumu güçlendirmenin temel araçlarından biri haline gelmiştir.

Avrupa Sosyal Fonunun (ASF) çalışma esas ve usulleri ATA'nın 148 inci maddesinde düzenlenmiştir. ASF Komisyon tarafından idare edilmektedir. Bu görevinde Komisyon, ATA'nın 146 inci maddesinde belirtilen, başta işsizlikle mücadele olmak üzere, ekonomik ve sosyal bütünleşmeye yardımcı olmak şeklinde özetlenebilecek ASF'nin amaçlarını gerçekleştirmek için, 147 nci maddede tanımlanan ve hükümetlerin, sendikaların ve işveren örgütlerinin temsilcilerinden oluşan bir komiteden yardım alır (Bozkurt,2001)..

Roma Antlaşmasına göre, AP'nin sosyal politika alanındaki rolü danışma ile sınırlı olmasına rağmen, AP 1960'lar, 1970'ler ve 1980'ler boyunca sosyal politikayla ilgili sayısız ilke kararı almıştır. Komisyonun farklı öneriler hazırlamasını destekleyen ve Topluluğun daha aktif bir sosyal politika uygulamasını isteyen AP, özellikle doğrudan seçimlerle oluşturulmaya başlandığı 1979 yılından sonra, AB'nin sosyal politika ve işgücü piyasasında daha fazla yetki sahibi olmasını talep etmiştir (European Parliament Fact Sheets, 2005e). Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında yapılan düzenlemelerden sonra, ASF'nin yönetimi ve çalışma esaslarıyla ilgili kararların alınmasında, AP belirleyici bir rol üstlenmiştir. Maastricht Antlaşmasıyla Fonun yönetimiyle ilgili genel kararların, AP'nin onayı ile alınması sağlanmıştır.(ATA madde 161, 2007'den itibaren) Amsterdam Antlaşmasından sonra ise, AP, Fonun çalışma esaslarının belirlenmesiyle ilgili kararların alınması sürecine, ortak karar usulüyle katılmaya başlamıştır. (ATA madde 148). AP, ASF'yi

işsizlikle mücadelede en önemli araç olarak görmektedir (European Parliament Fact Sheets, 2005f). Bu nedenle, Fonun verimli ve etkili bir şekilde çalışması için, bütçeden daha fazla kaynak aktarılması amacıyla Konseyle mücadeleye girmektedir.

ATA'nın 158 ila 162 inci maddeleri arasında düzenlenen ekonomik ve sosyal uyum faaliyetlerinin yürütülmesinde AP'nin rolü, Tek Avrupa Senedi ile Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarıyla önemli oranda artmıştır. AP, ekonomik ve sosyal uyuma yönelik politikaları, farklı bölgelerden ve sosyal gruplardan oluşan Avrupa halkları arasında AB'ye bağlılık konusundaki fikir birliğinin (Consensus) sürdürülmesi için, dayanışmayı sağlamada birincil şart olarak görmektedir. Bu çerçevede, AP, tek pazar ve para birliğinin gerçekleştirilmesi için yapılan çalışmalar ile, sosyal uyum amaçlı faaliyetleri aynı önemde görmüş ve yapısal fonlara ayrılan kaynağın artırılması için gayret göstermiştir (European Parliament Fact Sheets, 2005d).

Gelecekte Topluluk içinde emek mobilitesinin artmasına bağlı olarak, bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi konusunda AB çapında bir politik baskı doğabilecektir (Savaş, 1999). Bu gelişme, AP'nin Avrupa sosyal politikasının belirlenmesi sürecindeki etkinliğini artırarak, tek para politikası benzeri, tek Avrupa sosyal politikasının oluşturulması konusunda AB düzeyinde bir uzlaşmanın ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır.

5.4.3. Gelirin Yeniden Dağıtım Politikaları

Ekonomik bütünleşme, üye ülkelerin bazılarında faaliyetlerin daha fazla yoğunlaşmasına, hatta aynı ülke içinde ekonomik faaliyet yoğunluğu farklı bölgelerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bunun yanı sıra, parasal bütünleşmenin gerçekleşmesiyle döviz kuru

politikası gibi bir konjonktürel ayarlama aracını yitiren zayıf ülkeler daha güçsüz duruma düşebilirler. Bu durum da, parasal birlik içinde bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi veya azaltılması için sosyal ve ekonomik ortak politikalara daha fazla ihtiyaç duyulacaktır (Tokathoğlu, 2004).

AB Antlaşmasına göre; AB'nin temel amacı ekonomik ve sosyal uyumu sağlamak ve AB içindeki bölgeler ve sosyal gruplar arasındaki eşitsizliği azaltmak olarak belirtilmiştir. Bu klasik anlamdaki normatif yeniden dağıtım hedefi olarak değerlendirilmekle birlikte (Hix,2004d) uygulamada AB düzeyinde gelirin normatif yeniden dağıtım hedefine yönelik bir ortak politika mevcut değildir. Ancak, yapısal fonlar aracılığıyla yürütülen politikalarla ortak tarım politikasını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür (Akgün,1994). Bilindiği gibi, AB bütçesinin önemli bir oranı daha az gelişmiş bölgelere ve ortak tarım politikasına aktarılmaktadır. Ancak, bunun, sosyal ve ekonomik farklılıkları azaltmaya etkisi tartışmaya açık bir sorudur.

Avrupa da yakın gelecekte, yeniden dağıtım ve istikrar güncüne sahip bir merkezi hükümet otoritesinin kurulması mümkün görünmediğinden (Wyplosz,1997), ortak tarım politikası ve bölgesel politikalar Avrupa düzeyinde gelirin yeniden dağıtım fonksiyonunu üstlenen araçlar olarak değerlendirilmektedir.

AET kurulduktan sonra Ortak Tarım Politikası (OTP), Topluluğun en önemli politikası olarak gündeme gelmiştir. Tarımsal kesimde gelir dalgalanmalarını önlemek ve bu kesimde çalışanların refah seviyelerini yükseltmek amacıyla, ortak bir tarım politikasının gerekliliği 30 Haziran 1960'da Komisyonda görüşülmesinden sonra bu konuda müzakereler başlamıştır. Hukuki temelleri ATA'nın 39

uncu maddesinde yatan OTP için ilk ciddi adımlar 1960-1964 yılları arasında atılmıştır. OTP, üye devletlerin ulusal mevzuatlarında uyumla gerçekleştirilen bir tarımsal üretim ve yapı politikasını, bir tarımsal pazar ve fiyat politikasını ve aynı zamanda üyelerin az gelişmiş bölgelerine ek yardım sistemini de kapsayan bir ortak finansman politikasını birlikte uygulamayı öngörmüştür (Karluk,2003).

AB, OTP'ye ilişkin kararların alınmasında üye devlet üzerinde, diğer politikalara göre daha fazla yetkiye sahiptir. OTP'nin yürütülmesinden Komisyon sorumludur. OTP ile ilgili düzenlemeler, Komisyonun Konseye önerisi, Konseyin, AP'ye, çok sık olarak da Ekonomik ve Sosyal Konseye ve Bölgeler Komitesine danıştıktan sonra belirlenir. (ATA madde 37/2). Ancak, tarımsal pazar mekanizmalarının yada temel ölçütlerin ayarlanması gibi uygulamaya yönelik mevzuat, Komisyonun Konseye önerileri ve Konseyin tek başına alacağı kararlarla oluşturulmaktadır (Moussis, 2004). (ATA madde 37/3)

OTP'nin ana karar organı Tarım bakanlarından oluşan konseydir. Bu Konsey, en az ayda bir defa toplanır. OTP yasama sürecinde kararlar genelde danışma usulüne göre alındığından AP'nin rolü sınırlıdır. Bu süreçte Konsey belirleyici bir role sahiptir. Yasama sürecinde Konseye, daimi temsilcilerden oluşan COREPER yerine, üye ülkelerin tarım bakanlıklarının memurlarından oluşur özel Tarım Komitesi destek sağlar (Hix, 2004d). OTP, üye devletlerin ulusal mevzuatlarında sağlanan uyumla gerçekleştirilen bir tarımsal üretim ve yapı politikasını, bir tarımsal pazar ve fiyat politikasını, üyelerin az gelişmiş bölgelerine ek yardım sistemini de kapsayan bir ortak finansman politikası ile birlikte uygulanmaktadır (Karluk, 2003).

OTP'nin yürütülmesine yönelik finansman Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF) tarafından karşılanır. Bu Fonun garanti bölümü toplam OTP harcamalarının %90'nını oluşturmakta (Tekelioğlu ,2003) ve bu miktar AB üyesi ülkelerin toplam GSYİH'nin % 0.5'ne tekabül etmektedir. I. ve II. Delors Raporlarından sonra OTP'nin finansmanını sağlayan Fonun giderleri, 1988 bütçesinin % 67'sinden, 2000'li yıllarda bütçenin % 45'ine gerilemiştir (European Parliament Fact Sheets, 2005g). Bunun temel etkenlerden biri, AP'nin, tarım dışında bölgesel politikalara daha fazla kaynak ayrılması isteği olarak gösterilebilir. ATA'nın 34 üncü maddesine göre faaliyet gösteren ATYGF'nin yönetiminden Komisyon sorumludur. Üye devletlerin temsilcilerinden oluşan ve Komisyonun başkanlık ettiği ATYGF Komitesi de Komisyona bu görevinde yardımcı olur (Moussis, 2004).

1993'te kurumlar arasında yapılan anlaşma sonucu zorunlu harcamalar alanında AP'nin etkinliğinin belirginleşmesine paralel olarak, ATYGF'nin toplam ödenekleri üzerinde AP'nin yönlendirme gücü artmıştır. Buna paralel olarak, ATYGF'nin faaliyetleriyle ilgi konularda, üye ülkelerin merkezi tarımsal kurumlarıyla bölgesel idareler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların giderilmesi amacıyla AP'nin ilgili komisyonu bir diyalog mekanizması oluşturulmasını önermiştir. AP'nin Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Komitesi her bir üye ülkede bölgeler ile merkezi yönetimler arasında diyalog sağlamak üzere, ilgili tarafların temsilcilerinden oluşan bir uzlaştırma organının (European Parliament Fact Sheets, 2005g) faaliyete geçmesini sağlamıştır.

AP'nin Tarım ve Kırsal Kalkınma Komitesinin Haziran 1998'de yayınladığı bir raporda, OTP çerçevesinde oluşturulan

Avrupa tarımsal modelinin tarımın ekonomik yönü yanında, sosyal, çevresel, toprağın kullanımı ve korunması gibi konuları da kapsaması gerektiği ifade edilmiştir. AP, bu rapor doğrultusunda OTP’de reform yapılması için yoğun çaba harcamış ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın (European Parliament Fact Sheets, 2005j) OTP’nin hedefleri arasına girmesini sağlamıştır. Yapılan reformlardan sonra, OTP’nin yeni hedeflerinden biri sürdürülebilir kırsal kalkınma olmuştur. Bugün için OTP, kalkınmada öncelikli yörelere yönelik önlemleri, genç çiftçilerle ilgili yardımları, eğitim ve ormancılık çalışmaları gibi kırsal kalkınma (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002) fonksiyonlarına da sahiptir.

Roma Antlaşmasının giriş bölümünde ekonomik birliğin ve bu birlik içinde uyumlu bir gelişmenin sağlanması için bölgeler arası gelişme farklarının giderilmesi (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002), 2 inci maddesinde ise iktisadi aktivitelerin Birlik genelinde uyumlu gelişimi amaçları ortaya konmuştur. Esasında AB sürecinin ilk dönemlerinde bölgesel politikalar öncelikli bir alan olmamıştır. Aşağı yukarı homojen bir yapıya sahip 6 üyenin, İtalyanın güneyi dışında, bariz bir bölgesel gelişmişlik farkı mevcut değildi. Ancak, Avrupa bütünleşmesi derinleştikçe, daha önce ülke içinde merkez konumundaki bölgeler, çevre konumuna düşmeye başlamış ve bunun neticesinde ekonomik anlamda bölgeler arası gelişmişlik farkları ortaya çıkmıştır (Okumuş,2003).

Yeni üyelerin AB’ye katılması ve 1970’lerdeki iktisadi konjonktürün etkisiyle AB genelinde bir bölgesel gelişme alanında çözüme yönelik arayışlar artmıştır. Bu çerçevede, 1975 yılında yürürlüğe giren ve bölgesel kalkınma politikasının temelini oluşturan Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur. Başlangıçta bu Fona önemli bir kaynak aktarılmadı, ancak, 1979 yılında yaşanan

ikinci petrol krizi nedeniyle artan ekonomik sıkıntılar ve durgunluk nedeniyle bölgeler arası gelişmişlik farkları artmaya devam etmesi (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002), Fona yeni görevler yüklenmesine neden olmuştur. Bu gelişme doğrultusunda, Fonun 1988’de AB bütçesinden aldığı pay % 7 iken, 1993’de % 14’e yükselmiştir (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2002). Fonun AB bütçesinden aldığı pay, Avrupa bütünleşmesindeki derinleşmeye ve genişlemeye paralel olarak artmaya başlamıştır.

1987’de yürürlüğe giren Avrupa tek Senedinde de ekonomik ve sosyal uyum başlığı altında bölgesel gelişme farklarının giderileceği ifade edilmiştir (Okumuş, 2003). Ayrıca, Maastricht Antlaşmasının getirdiği para ve maliye politikası ölçütlerinin, bazı üye ülkelerde bölgesel kalkınmanın finansmanını güçleştireceği yönündeki düşünceden (Okumuş, 2003) hareketle, ABA’nın 2 inci maddesinde “ekonomik ve sosyal uyumu güçlendirmek” Birliğin temel hedefi olduğu ifade edilmiş ve bu hedef ATA’nın “Ekonomik ve Sosyal Uyum” başlığı altında yer alan 158 ila 161 inci maddeleri arası yapılan düzenlemelerle desteklenmiştir (Moussis, 2004).

Ortak bölgesel politika, üye devletler arasında bölgesel yardım için rekabeti önlemek amacıyla kılavuzları formüle ederek ve belli ilkeleri saptayarak ulusal bölgesel politikaları koordine etmek amacıyla oluşturulmuştur. Yapısal fonlar; Birliğin daha yoksul bölgelerinin, tek pazar ve ekonomik ve parasal birliğin zorunlu bir sonucu olarak, daha gelişmiş bölgelerin artan ticaret ve rekabetiyle mücadele edebilmesine yardım etmeyi amaçlar (Moussis, 2004). Bu politikanın ana eksenini dört adet yapısal fon teşkil etmektedir.

Bu fonları:

a) 1975’ de oluşturulan ve Bölgesel Politika Genel Müdürlüğünce yönetilen Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, (The European Regional Development Fund)

b) 1960’da kurulan ve İstihdam ve Sosyal İşler Genel Müdürlüğünce yönetilen Avrupa Sosyal Fonu, (The European Social Fund)

c) 1962’da OTP bir parçası olarak kurulan ve Tarım Genel müdürlüğüne yönetilen Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonunun Garanti Bölümü, (The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund, Guarantee Section)

d) 1994’de oluşturulan ve Balıkçılık Genel Müdürlüğünce yönetilen Balıkçılık Balıkçılık Yönverme Mali Aracı, (The Financial Instrument for Fisheries Guidance) (Hix, 2004d).

şeklinde sıralanabilir. Ayrıca, bu temel Fonların yanında Uyum Fonu (cohesion fund) ile Avrupa Yatırım Bankasını da bölgesel politikalar kapsamında değerlendirebiliriz.

Bölgesel politikaların daha etkili yürütülmesi için Maastricht Antlaşmasıyla oluşturulan Bölgeler Komitesi, AB’de yapısal politikaların yürütülmesinde önemli görevler üstlenmektedir (Moussis, 2004). Ancak, Bölgeler Komitesinin etkinliği danışma organı statüsüyle sınırlıdır. AB’de, Avrupa halklarının vergileriyle oluşturulan bütçeden kaynak transferi yapılarak yürütülen Bölgesel Politikalar, Avrupa vatandaşları arasında dayanışma ve uzlaşma zemini oluşturulması açısından önemli bir role sahiptir. Bu zemini ise, ancak Avrupa halklarının seçilmiş temsilcilerinden oluşan AP sağlamaktadır (European Parliament Fact Sheets,2005d). Bu nedenle, AP’nin maliye politikasının önemli bir unsurunu teşkil eden

gelirin yeniden dağıtımı politikalarındaki etkinliği önem kazanmaktadır.

Tek Avrupa Senediyle başlayan ve Maastricht Antlaşmasıyla devam eden süreçte AP, bölgesel politikalar alanındaki yetkileri artırmıştır. Maastricht Antlaşmasıyla tanımlanan ve Toplulukla bölgeler arasında ilişkileri düzenlemek anlamına gelen (Abromeit, 1998) subsidiarite ilkesi, bölgesel politikalara verilen önemi artırarak AB’de yerleşmenin ana ilkesi haline gelmiştir. AB’de yerleşme yani, ademi merkeziyetçiliğin katılımcı demokrasinin ön koşullarından biri olarak görülmesi AB’de bölgesel politikaların önemini ve gücünü daha da artırmıştır (Okumuş, 2003).

Maastricht Antlaşmasıyla Komisyon tarafından AB’deki bölgesel gelişmeler hakkında düzenli raporlar hazırlanarak, AP’ye, Konseye Ekonomik ve Sosyal Komiteye ve Bölgeler Komitesine sunulması hükme bağlanmıştır (Bozkurt, 1993). (ATA madde 159/2) Ayrıca, AP’nin bölgesel politikalarla ilgili karar alma sürecine katılım usulleri değişerek, danışma yönteminden, onay ve ortak karar yöntemlerine dönüşmüştür.

Yapısal Fonların görevleriyle amaçlarının yeniden tanımlanması ve bu Fonların teşkilat yapılarının değiştirilmesine yönelik genel kararlar AP’nin onayı alındıktan sonra yasalaşabilmektedir. (ATA madde 161/1) Bunun yanında, aynı usulle, Konsey, AP’nin onayıyla Yapısal Fonların etkinliğinin artırılmasına ve koordinasyonunun sağlanmasına yönelik kararlar alabilir. (ATA madde 161/1) AP, bölgesel politikalar alanında sahip olduğu yetkiler sayesinde, Yapısal Fonlarla ilgili mevzuatın oluşturulmasında belirleyici bir konum kazanmış ve bütçeden daha fazla kaynağın bölgesel politikalara ayrılmasına yönelik çabalarına

öncelik vermiştir. Ayrıca, Yapısal Fonlar dışında, AB'nin ortak bölgesel politikaları çerçevesinde yürütülen faaliyetlerle ilgili programlar, Konsey ve AP'nin katılımıyla, Ekonomik ve Sosyal Komiteyle Bölgeler Komitesine danışılarak ortak karar yöntemiyle belirlenmektedir.(ATA madde 159/3)

AP'nin ekonomik ve sosyal uyum alanındaki temel pozisyonu, farklı bölgeler ve çeşitli sosyal gruplar arasında uzlaşmanın sağlanmasına ve sürdürülmesine yönelik dayanışmanın ilk şartlarını oluşturmaktır (European Parliament Fact Sheets,2005d). AP, Avrupa vatandaşları arasında ekonomik ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi amacıyla Yapısal Fonlara, daha fazla ödenek verilmesiyle ilgili tekliflere büyük önem vermiştir. AP, bölgesel politikaları AB vatandaşları arasında dayanışmanın ve vatandaşlık bilincinin oluşturulmasında bir araç olarak görmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Parlamentolar ulusal kanun yapma sürecinin en temel ve ayrılmaz bir parçasıdır. Parlamentolar, ayrıca, siyasal sisteme vatandaşların bağlılığının devam etmesine hizmet eden en önemli aygıt olarak kabul edilmektedir. Avrupa bütünleşmesinin başlangıcından itibaren Avrupa Parlamentosu (AP), Birliğin genel çıkarının oluşturulmasında ve Birliğin yetki alanına bırakılan konularda, karar alma sürecinde, gittikçe artan bir role sahip olmuştur. AP'nin yetkilerinde en önemli gelişme Tek Avrupa Senediyle gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, Maastricht Antlaşmasıyla AP'nin karar alma sürecine katılımı artmış ve AB kurumları arasındaki konumu güçlenmiştir. Ekonomik ve parasal birlik aşamasında tam bir siyasi birliğe doğru ilerleyen Avrupa bütünleşmesinde, AP, ortak politikaların oluşturulmasında ve

politika araçlarının tespitinde bir demokratik meşruiyet zemini olarak kabul edilmektedir. AP'nin yetkilerinde ve konumunda meydana gelen gelişme, Avrupa bütünleşmesinin derinleşmesine paralel bir seyir izlemiştir.

Avrupa Birliği, parasal bütünleşmeden yola çıkarak ekonomik bütünleşmede ilerlemeyi tercih etmiş ve 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren üye ülkelerin para politikalarında bağımsızlıklarını kaybetmeleri anlamına gelen, tek para politikasını uygulamaya koymuştur. Ancak, maliye politikasında, para politikasına benzer bir merkezileşmeye gidilmemiştir.

Maastricht Antlaşmasına kadar maliye politikası alanında üye ülkeleri yükümlülük altına alan, mali kurallar ile maliye politikalarının koordinasyonunu öngören bir mekanizma mevcut değildi. AB'de maliye politikası alanında temel düzenleme ve politikalar Maastricht Antlaşmasıyla tespit edilmiştir. Bu Antlaşmada hem parasal birliğe girmek için üye ülkelerin yerine getirmeleri gereken maliye politikasıyla ilgili kriter ve yükümlülükler, hem de parasal birliğe üye olduktan sonra, bu mali kriter ve yükümlülüklere uymalarını sağlayacak mekanizmalar ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır.

Maastricht Antlaşmasında, AB'nin maliye politikası ekonomi politikası içinde değerlendirilmiş ve AB maliye politikasının temel amacı, üye ülkelerin maliye politikalarının, EPB ile daha da derinleşen ekonomik bütünleşme içinde, Avrupa Topluluğu Antlaşmasında belirtilen dengeli kamu maliyesi hedefi doğrultusunda yürütülmesini temin etmek olarak tanımlanmıştır. Maliye politikası alanında ulusal egemenlik devam etmektedir. Ancak, üye devletlerin otonomisi Maastricht Antlaşmasında

belirtilen “Yakınlaşma Kriterleri” ile sınırlandırılmıştır. Bu mali kriterlere uyulmasını izlemek amacıyla oluşturulan İstikrar ve Büyüme Paktında sorumsuz maliye politikasını sınırlayan hükümler yanında; üye ülkeler, maliye politikasının istikrar sağlamaya yönelik temel araçları olan; mali düzenleyiciler (Fiscal Stabilisers) ile Konjonkür (Business Cycle) politikaları uygulama olanaklarını kaybetmişlerdir. İstikrar ve Büyüme Paktı, vergi politikası dışında; bütçe açığı veya fazlası ile devlet borçları konusunda üyelere çok sıkı kısıtlamalar getirmiştir. Yani, üye ülkeler ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi amacıyla istikrarın sağlanmasına, kaynak ve gelir dağılımı işlevlerinin yerine getirilmesine yönelik para politikası araçlarını kullanamayacakları gibi, maliye politikası alanında da devlet olmanın gereği olan ekonomik kararları alıp, uygulama serbestliğine sahip olamayacaklardır.

EPB ile birlikte, para politikası üzerindeki tüm yetkilerin AB kurumlarına devredilmesi, maliye politikası alanında ise kamu harcamalarını sınırlayıcı mali kurallar öngörülmesi, ulusal parlamentoların para ve maliye politikası üzerindeki yasama yetkilerinin azalmasına yol açmıştır. Üye ülkeler, başta tek para politikası olma üzere, vergi ve bütçe politikalarıyla ilgili maliye ve ekonomi politikası alanına giren konularda ulusal parlamentolar tarafından kullanılan yetkilerinin önemli bir kısmını, AB’nin düzenleme yapma alanına bırakmışlardır. AB’nin düzenleme alanına bırakılan bu yetkiler, AP yerine, büyük ölçüde Konsey, Komisyon ve AMB tarafından kullanılmaktadır. AP’nin, Avrupa halklarının yaşamlarını doğrudan etkileyen maliye politikası alanındaki yetkileri, ulusal parlamentolardan Birlik düzeyine aktarılan yetkiler oranında artmamıştır. Parla mentonun, EPB’nin gerçekleştirilmesinden sonra karar alma sürecindeki etkinliği önemli

ölçüde artmış, ancak, bu gelişme AB'nin ekonomi politikasının demokratik meşruiyetini sağlayacak yeterlilikte olmamıştır.

Üye devletlerden devir aldığı egemenlik yetkileriyle egemen yetki alanı yaratan AB, bu yetkilerini kullanarak üye devletleri doğrudan yada dolaylı olarak bağlayan hukuk normları yaratmaktadır. Bu, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak, Avrupa geneline hükmeden bir uluslarüstü (Subnational) kurumlar sistemini yaratmıştır. Uluslarüstü kurumlar sistemi içinde Parlamento, Topluluk kurallarının yaratılması sürecinde Konsey ile birlikte rol üstlenmektedir. Ancak, AB'nin para ve maliye politikası alanında düzenleme yapmaya yetkili olduğu, tek para politikasının belirlenmesi, OTP'nin yürütülmesi, genel ekonomi politikası ilkelerinin tespit edilmesi ve İstikrar ve Büyüme Pakti çerçevesinde yürütülen üye ülkelerin maliye politikalarının eşgüdümü sürecinde, AP belirleyici bir konuma gelememiştir. Bu alanda, AP, daha çok bir danışma organı niteliğinde görev üstlenmektedir.

Uygulandığı devlet yapısına göre incelenmesi gereken bir konu olan maliye politikası, günümüz federal devletlerinde güçlü bir merkezi yönetim tarafından yürütülmektedir. Federal devletlerde, merkezi hükümet, maliye politikasının üç temel unsuru olan, kaynakların etkin dağılımı, gelirin yeniden dağıtımı ve istikrarın sağlanması ve korunması fonksiyonlarını güçlü bir merkezi bütçe ile yerine getirmektedir. Özellikle, bu federal devletlerde federal hükümet bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğini, vergi ve diğer mali araçları kullanarak bütçe aracılığıyla dengele bir şekilde giderilmesine yönelik etkili politikalar yürütür. Tek para bölgesi oluşturan modern federal devletler, maliye politikasının temel amaçlarını gerçekleştirmek için en azından GSYİH'nın %40 oranında bir federal bütçeye sahip olması gerekmektedir. Bu

büyükölükte bir bütçe, sadece zengin bölgelerden alınan kaynakların fakir bölgelere aktarılması fonksiyonu yanında, dönemsel dalgalanmalara karşı, otomatik dengeleyiciler olan federal gelir vergisi ve sosyal güvenlik sistemi aracılığıyla bir etkiye sahip olmaktadır.

AB'ye parasal birlik yönünden bakıldığında, parasal birliğe üye devletlerin bir federasyon oluşturduğu söylenebilir. Çünkü, ortak para birimi kullanılmakta, bütün üye devletlerde geçerli para ve döviz kuru politikası merkezi bir otorite tarafından belirlenmekte, üye devletlerin bütçe açıkları ve devlet borçları yine bir merkezi otorite tarafından kontrol edilmektedir. Ancak, bu yapı saf anlamda bir federasyon olarak değerlendirilemez. Çünkü, AB'de para ve maliye politikasını yürüten, Avrupa halkları tarafından seçilen parlamentodan güvenoyu alarak hükümet olan bir merkezi otorite bulunmamaktadır.

Ekonomik bütünleşme, üye ölkelerin bazılarında faaliyetlerin daha fazla yoğunlaşmasına, hatta aynı ölkede faaliyet yoğunluğu farklı bölgelerin ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bunun yanı sıra, parasal bütünleşmenin gerçekleşmesiyle döviz kuru politikası gibi, dönemsel dalgalanmalara karşı ayarlama aracını yitiren zayıf ölkeler daha güçsüz duruma düşebilirler. Bu durumda, federal bir siyasal yapıya sahip olunmasa da, ekonomik birlik genelinde bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi veya azaltılması için ortak bir maliye politikasına ve güçlü bir bütçeye ihtiyaç olacaktır. AB düzeyinde etkili bir maliye politikası yürütecek merkezi bir bütçe fikri, 1958'de AET'nin kurulmasından sonra üzerinde durulan bir konu olmuştur.

1957 tarihinde Jean Monnet başkanlığında toplanan Avrupa Birleşik Devletleri İçin Eylem Komitesi, Avrupa maliye politikası

oluşturulmasını gündeme getirmiştir. 1971 yılında kabul edilen Werner Raporunda, parasal birliği sağlayacak kurumsal yapı yanında, maliye politikasını da kapsayan ekonomi politikasının yürütölmesi için bir karar merkezi oluşturulması da önerilmişti. Maliye politikası konusunda en kapsamlı çalışma olan MacDougall Raporunda ise, istikrarın sağlanması ve gelirin yeniden dağıtımı işlevlerini yerine getirecek ölçeekte bir bütçenin oluşturulması yönünde önemli görüşler belirtilmişti. Ancak, bu çalışmaların aksine, Maastricht Antlaşmasında, maliye politikası ulusal iktisat politikalarının genel çerçevesi içinde ele alınarak, bu alanda üye ölkeler arasında zorlayıcı olmayan, yönlendirici bir eşgüdüm ve uyum mekanizması öngörölmüştür.

Üye ölkeler bütçeleriyle karşılaştırıldığında oldukça küçük bir bütçe olan AB bütçesinin % 90'ından fazlası, çeşitli ortak politikaları finanse etmek için, üye devletlere yeniden dağıtılır. Bu yönüyle bütçe harcamalarının baskın yönünü gelirin yeniden dağıtım fonksiyonu teşkil ediyor denilebilir. Ancak, ulusal bütçelerle karşılaştırıldığında, bütçenin vatandaşlar ve devletler arasında, kaynakları, harcamalar yoluyla yeniden dağıtım kapasitesi oldukça sınırlıdır. AB'nin toplam GSYİH'nin yaklaşık yüzde 2'si civarında bir büyüklüğe sahip bütçenin EPB içinde, hem bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasında, hem de bölgesel asimetrik ekonomik şokların atlatılmasında yeterli kaynağa sahip değildir. Bu nedenle, ekonomik bütünleşme nedeniyle fakirleşen veya vergi gelirlerinde azalma görölen bölgelere, Birlik bütçesinden yapılan kaynak transferi yetersiz düzeyde kalmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, Avrupa bütünleşmesi derinleştikçe, kişilerin serbest dolaşımının sağlanmasına bağlı olarak, sosyal güvenliği de kapsayan, merkezi bir yeniden dağıtım fonksiyonuna sahip AB bütçesine talep artacaktır.

Maastricht Antlaşmasında, maliye politikasının güçlü bir merkezi bütçeyle birlikte bir merkezi otorite tarafından yürütülmesi öngörülmemiştir. Bu Antlaşmayla uygulanabilir çözüm olarak, üye ülke maliye politikalarının koordinasyonuna yönelik bir yapılanmaya gidilmiştir. Ancak, bu yapılanma içinde, üye ülkelerin karşılaşacakları ekonomik durgunluk ve asimetrik şoklara karşı mücadele edilmesine yönelik mali araçlar tanımlanmamıştır. AB düzeyinde etkili maliye politikası araçları öngörülmemesi, bölgeler arası gelir eşitsizliğinin ve gelişmişlik farklarının giderilememesi, tek pazarda vergi oranlarında ve kamu harcamalarındaki farklı uygulamalar sonucu oluşacak haksız rekabet şartları ile mücadele edilememesi sonucunu doğurmuştur. Bu, AB'nin parasal birlikten, tam bir ekonomik ve siyasal birliğe dönüşmesindeki en büyük sorunlardan birini teşkil etmektedir. Çünkü, EPB'nin gerçekleştirilmesinden sonra, AB genelinde ekonomik durgunluk ve buna bağlı olarak işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunların çözümlenmesi için çeşitli politikalar uygulanmış, ancak, AB bütçesinin yeterli büyüklüğe sahip olmaması nedeniyle, bu politikalar etkili bir şekilde yürütülememiştir. EPB'nin olumsuz sonuçlarının giderilememesi, 1951'den sonra oluşturulan çıkar birlikteliğinin sarsılmasına ve Avrupa kamuoyunda parasal birlikle ilgili soru işaretleri oluşmasına neden olmuştur.

Gelecekte, EPB'nin iyi bir şekilde işleyebilmesi için hem ulusal maliye politikaları arasında, hem de merkezi para politikası ile ulusal maliye politikaları arasında eşgüdüm gerekecektir. Bu nedenle, EPB için en etkili çözüm, tek para politikasına karşılık; gelirin yeniden dağıtımı ve istikrar işlevlerini üstlenecek tek maliye politikasının oluşturulmasıdır. Bu ise, söz konusu işlevleri yerine getirecek ölçekte bir "Birlik bütçesinin" oluşturulmasını zorunlu

kılacaktır. AB’de yakın gelecekte, gelirin yeniden dağıtımı ve istikrar gücüne sahip bir merkezi hükümet otoritesinin kurulması mümkün görülmediğinden, Birlik genelinde uygulanmak üzere, tek para politikası benzeri, tek maliye politikasına ve bu politikayı yürütecek ölçekte bir bütçe ve merkezi otoriteye ihtiyaç olacaktır.

1951’den sonra kömür ve çelik üretiminin bir bütün olarak ortak bir yüksek merci altında bir araya getirilmesiyle tüm üye ülkelerin sınai üretiminin temel unsurlarını aynı şartlarda almaları sağlamıştır. Böylece, üye ülkeler arasında iktisadi birleşmesinin temelleri atılmış oldu. Kömür ve çelik üretiminde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi, ekonomik kalkınmayla birlikte Avrupa halklarının yaşam standartlarını yükseltmiştir. Bu gelişme, bir ekonomik sistemin yaşaması için elzem olan ortak çıkar duygusunun oluşmasını sağlamıştır. Ortak çıkar duygusu, otorite ve rejim için en az meşruiyet kadar destek kaynağıdır. Rejimin ve otoritenin meşruiyeti ortak çıkarlara ve buna inanan siyasal topluluğun varlığına bağlıdır. Siyasal sistemin sürekliliğini koruyabilmesi ise, toplumun kabul edebileceği bağlayıcı çıktıları üretebilmesi, dönüşüm sürecini işler biçimde tutmasına bağlıdır. Siyasal sistem içinde bu dönüşüm sürecini işler tutan yegane kurum parlamentolardır.

Parlamentar modelin esas olan demokrasi anlayışında, parlamentolar demokratik meşruiyeti sağlayan en önemli araç olarak görülmektedir. Klasik egemenlik anlayışına göre, doğrudan seçimlerin ve temsil organının amacı, ulusal iradenin, kamu politikasına dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, kamu gücü kullanmanın meşruiyeti için demokratik yönden yetkilendirme ve denetimin kaçınılmaz olduğu demokratik bir siyasal sistemde, meşruiyetin kaynağını, halk tarafından seçilmiş

temsilcilerden oluşan yasama organı teşkil etmektedir. AB'nin sui generis yapısı içinde, Birlik düzeyinde demokratik meşruiyeti sağlayacak tek kurum AP olarak kabul edilmektedir.

Ortak pazarın ve parasal birliğin gerçekleştirilmesinden sonra, AB'nin yetki alanına bırakılan konuların gerek kapsamı, gerekse etkinliği artmıştır. 1990'dan sonra meydana gelen bu gelişmeler, AB yasama sürecinde demokrasi açığı bulunduğu yönündeki tartışmaları alevlendirmiştir. AB'de demokrasi açığı konusunun AB'nin demokratik meşruiyetini, bir bütün olarak tehlikeye atar bir şekilde değerlendirilmesi, Birliğin karar alma sürecinde demokratik katılımın yeterli olmadığı ve demokratik denetim imkanlarının bulunmadığına dair yaygın kanıdan kaynaklanmaktadır.

1990'dan sonra para politikası üzerindeki tüm yetkilerin AB kurumlarına devredilmesi, maliye politikası alanında ise kamu harcamalarını sınırlayıcı mali kurallar öngörülmesi, ulusal parlamentoların para ve maliye politikası üzerindeki yasama yetkilerinin azalmasına yol açmıştır. Daha önce ulusal parlamentolar tarafından kullanılan bu yetkiler, AP yerine, AB'nin başka organları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Ulusal parlamentoların, AB'nin faaliyet alanlarına ilişkin yasama yetkileri azalırken, bu yetkilerin AP tarafından kullanılmayışı, demokrasi açığı ve dolayısıyla AB karar alma sürecinin demokratik meşruiyeti sorunun en temel nedenidir.

Avrupa geleneğinde, parlamentolar siyasal meşruiyetim en temel kurumudur. Bu gelenekten hareketle, AB'de demokrasi açığı ve dolayısıyla demokratik meşruiyet sorunun çözülmesi için en uygun çözüm, Konseyin ve diğer AB kurumlarının, Avrupa halklarının temsilcilerinden oluşan AP'ye karşı sorumluluklarının

artırılması olacaktır. Konsey, formal olarak yasama organı olarak tanımlanmakla birlikte, daha çok bir yürütme organı gibi değerlendirilmektedir. Konsey, daha az saydam ve hesap verebilir konumdadır. Bu nedenle, Komisyondan önce Konseyin, AP'nin demokratik kontrolü altına alınması gerekmektedir.

AB'nin uluslarüstü karakterinin gelişimine paralel olarak artan yetki devrinin demokratik sorumluluğunu taşıyacak yegâne kurum AP'dir. Başta para ve maliye politikası olmak üzere, AB'nin ortak politika ve eylem alanlarına giren konularda, ulusal parlamentolar yasama ve denetim yetkilerini ellerinden çıkarırken, bu yetkilerin AP tarafından kullanılması, demokrasi anlayışına uygun olacaktır. AP'nin yetkileri Avrupa bütünleştiği oranda, bütünleşme süreciyle birlikte artmıştır. Avrupa bütünleşmesi, gerek yatay olarak gittikçe daha fazla alana yayılarak, gerekse dikey olarak bu alanlardaki yetkiler daha büyük ölçüde üye devletlerden Topluluğa devredilerek, geliştikçe, AP'nin, AB'nin demokratik meşruiyetinin kaynağı olma rolü belirginleşecektir.

Diğer yandan, AB siyasal sistemi içinde iktidar ve muhalefet ayrılığının bulunmaması, çıkar gruplarının, sivil toplum kuruluşlarının ve 27 üye devletin uluslarından oluşan AB vatandaşlarının Topluluk tasarruflarının belirlenmesi sürecine ilgilerini ve bu sürece katılımlarını azaltmaktadır. Bu durum, AB halklarının izlenen entegrasyon modeline güvensizlik duymasına neden olmaktadır. Karar alıcılar ile AB halkları arasındaki belirgin açıklığın, Birlik içinde demokrasi ve meşruiyet üzerine önemli sorunlara yol açtığı ileri sürülmektedir. Ayrıca, bir yasama organı olarak tanımlanmakla birlikte, daha çok bir yürütme organı gibi değerlendirilen Konseyin daha az saydam ve hesap verebilir konumda olması, demokratik meşruiyet sorununu

güçlendirmektedir. Bu nedenle, Komisyonla birlikte Konseyin de demokratik bir şekilde kontrol altına alınması gerekmektedir. Ayrıca, AB karar alma sistemindeki “hesap sorulabilirlik” konusunda tam bir netliğin bulunmaması, Birliğin parçalanmış ve açık olmayan karar alma süreçleri siyasal açıdan hesap sormayı zorlaştırmaktadır. Birliğin politika üreten üç kurumu (Konsey, Komisyon, Parlamento) arasında kapalı kapılar ardında sağlanan anlaşmalar yoluyla yasama faaliyetlerinin yürütülmesi, “demokratik açık” sorununu (Ertuğrul, 2001) güçlendirmektedir.

Kaynakça

Abromeit, H. (1998), Democracy in Europe; Legitimising Politics in a Non-State Polity, Berghahn Books,

Akgün, Y. (1994), “Avrupa Birliğinin Maliye Politikası”, Süreç (İki Aylık Gümrük Birliği Dergisi) Sayı; 17-18, 206-218,

Allsopp, C. (2002) “The Co-ordination of Monetary, Fiscal and Labour Market Policies in The Euro Area”, (ed), Iain Begg, Europe: Government and Money, Running EMU: The Challenges of Policy Co-Ordination, Federal Trust for Education and Research, London,

Arestis P., Brown A. & Sawyer M., (2001), The Euro; Evolution and Prospects, Edward Elgar Publishing Limited, UK,

Arsava F. (2003), Nice Anlaşması Sonrasında Avrupa Birliğinin Geleceği, Ankara,

Baykal S. (2004), “Avrupa Birliğinin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasalaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1, Bahar ,

Bozkurt Ö. (1993), “Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi”, AİD, C. 26 S. 1, Mart,

Bozkurt Ö. (1988), Avrupa Parlamentosu; Yetkileri ve Usulleri, TODAİE Yayın No. 225, Ankara,

Burgess M. (2003), “Federalism and Federation”, (ed) Michelle Cini, European Union Politics, Oxford University Press,

Buti M. & Sapir A. (1998), Economic Policy in EMU, Oxford University Press, New York,

Buti M. & Giudice G. (2002), Maastricht's Fiscal Rules at Ten: An Assessment, 25 March 2002, http://www.econ.upf.edu/crei/activities/sc_conferences/14/buti2.pdf, (15.7.2005),

Canbolat S. İ. (2002), Avrupa Birliği; Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi, 3. Baskı, İstanbul,

Cangiano M. & Mottu E., (1998), Will Fiscal Policy Be Effective Under EMU?, IMF Working Paper, WP/98/176, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98176.pdf>, (15/01/2005)

Cini M. (2003), "Intergovernmentalism", (ed), Michelle Cini, European Union Politics, Oxford University Press,

Cohen E. (2001), "Monetary Sovereignty, Domestic Policies, And Intergovernmental Accord", (ed), Anand Menon and Vincent Wright, From The Nation State To Europe?, Oxford University Press,

Corbett R., (1998), The European Parliament's Role in Closer EU Integration, Mcmillan Press Lmt. London,

Crawford M., (1996), One Money For Europe? The Economics and Politics of EMU, Macmillan Pres Ltd. London,

Çağan N. (1996), "Avrupa Birliği Vergi Politikası ve Türkiye Üzerindeki Etkileri", Avrupa Birliği El Kitabı, T.C. Merkez Bankası Yayını, Ankara,

Çelen M. & Bali B. B. (2002), "Parasal Kısıt Altında Maliye Politikalarının Etkinliği: Avrupa Para Birliği Örneği", 17. Türkiye Maliye Sempozyumu, 22-25 Mayıs, TÜRMOB Yayınları, No:185,

Darvas Z. Welslau L. & Zettelmeyer J. (2024), The implications of the European Union's new fiscal rules, Policy Brief 10/2024, Bruegel.

De Grauwe P. (2003), Economics of Monetary Union, Fifth Edition, Oxford University Press,

Dış Ticaret Müsteşarlığı, (2002), Avrupa Birliği ve Türkiye, 5. Baskı, Ankara,

Eijffinger S. C.W.&De Haan J. (2000), European Monetary and Fiscal Policy, Oxford University Press,

Ertuğrul K. (2001), “AB ve Avrupalılık”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, sayı; 14, Şubat- Mart, Nisan 2001, ss.144-155,

Eurodiaconia, (2017) ,European Economic Policies, https://www.eurodiaconia.org/wordpress/wp-content/uploads/2019/01/Briefing-for-members-EU-economic-policies_201812.pdf. 1-9.

European Commission, (2005), Preliminary Draft General Budget Of The European Commission For The Financial Year 2006, General Overview, Brussels, Luxembourg, May 2005, http://europa.eu.int/comm/budget/pdf/infos/APB_2006_Apercu_EN.pdf, (15.9.2005),

European Commission,(2002) Euro Papers, Directorate-General For Economic and Financial Affairs, No:45, July, <http://europa.eu.int/comm/economy-finance>, (15.10.2004)

European Commission,(2002), European Union Public Finance, Directorate-General for the Budget,

http://europa.eu.int/comm/budget/pdf/infos/pubfin/2002/2001_1608_en_bat.pdf (15.07.2005)

European Parliament, (2024a), Examples of Parliament's impact:2019 to 2024, European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/760359/EPRS_IDA\(2024\)760359_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/760359/EPRS_IDA(2024)760359_EN.pdf).

European Parliament, (2024b), European Parliament: Facts and figures, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760403/EPRS_BRI\(2024\)760403_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760403/EPRS_BRI(2024)760403_EN.pdf).

European Parliament, (1996), “The Coordination of National Fiscal Policies in the Context of Monetary Union”, Directorate-General for Research, Working Papers, ECON-E6 En, 10/1996, http://www.europarl.eu.int/workingpapers/econ/pdf/e6en_en.pdf, (15.01.2005)

European Parliament Fact Sheets, (2005d), 4.4.1. Economic and social cohesion, http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_4_1_en.htm

European Parliament Fact Sheets, (2005b) 3.4.9. Fiscal Policy and Taxation, http://www.europarl.eu.int/factsheets/3_4_9_en.htm, (15.8.2005)

European Parliament Fact Sheets, (2005a), 5.5.0. Framework for Fiscal Policies http://www.europarl.eu.int/facts/5_5_0_en.htm, (15.8.2005)

European Parliament Fact Sheets, (2005c), 4.8.3. Employment policy, http://www.europarl.eu.int/facts/4_8_3_en.htm, (15.10.2005)

European Parliament Fact Sheets, (2005f), 4.8.2. The European Social Fund, http://www.europarl.eu.int/facts/4_8_2_en.htm (15.10.2005)

European Parliament Fact Sheets , (2005g), 4.1.4. EAGGF - Guarantee section, http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_1_4_en.htm

European Parliament Fact Sheets , (2005j), 4.1.5. Socio-structural agricultural policy, http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_1_5_en.htm

European Parliament Fact Sheets, (2005e), 4.8.1. Social and employment policy - General principles, http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_8_1_en.htm

European Parliament, (2002), Tax co-ordination in the EU – the latest position http://www4.europarl.eu.int/internet/workingpapers/econ/pdf/128_en.pdf, (15.8.2005),

European Parliament (2002), Background to the Euro , Economic Affairs Series ECON 130 EN, 10/2002, Directorate General Economic and Financial Affairs, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/europapers_en.htm (15.07.2005)

Fact Sheets on the European Union, (2024) The EU Framework For Fiscal Policies, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/89/the-eu-framework-for-fiscal-policies>.

Güngör K. (2016), “2008 Küresel Krizi Sonrası Yeniden Gündeme Gelen Mali Kural: Avrupa Birliği ve OECD Ülkeleri İçin

Bir Değerlendirme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt:18, Sayı:1, pp. 173-198.

Hix S. (1999), The Political System of The European Union, First edn., Macmillan Press LTD. London,

Hix S. (2004a), “Introduction: Explaining the EU Political System” , The Political System of the European Union, 2nd edn, London: Palgrave (due out in January 2005) , <http://personal.lse.ac.uk/HIX/Working%20Papers/01-Introduction.pdf> (15.01.2005)

Hix S. (2004b), “Legislative Politics”, The Political System of the European Union, 2nd edn, London: Palgrave (due out in January 2005)

Hix S. (2004d), “Expenditure Policies”, The Political System of the European Union, 2nd edn, London: Palgrave (due out in January 2005), <http://personal.lse.ac.uk/HIX/Working%20Papers/09-Expenditure.pdf> (15.01.2005)

Hix S. (2004e), “Economic and Monetary Union”, The Political System of the European Union, 2nd edn, London: Palgrave (due out in January 2005) <http://personal.lse.ac.uk/HIX/Working%20Papers/10-EMU.pdf> (15.01.2005)

Kosterna, U. (2021) The European Union fiscal policy framework and fiscal sustainability challenges for the post-crisis environment, Central European Review of Economics & Finance, 33 (2), 67-82,

Karlık S. R. (2003), Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Yayınevi, İstanbul,

Kotaniğis, S. & diğerleri, (2024) The evolving powers of the European Parliament, European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762399/EPRS_IDA\(2024\)762399_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762399/EPRS_IDA(2024)762399_EN.pdf).

Levitt M. & Lord C. (2000), The Political Economy of Monetary Union, St. Martin's Press, New York,

Lynch P. Neuwahl N. & Rees G. E.W. (2000), Reforming the European Union- From Maastricht to Amsterdam, London,

Moussis N. (2004), Avrupa Birliğinin Politikalarına Giriş Rehberi, (Çev: Ahmet Fethi), Mega Press, İstanbul,

Newman M., (1996), Democracy, Sovereignty and the European Union, St. Martin's Press, New York,

Nugent N., (2003), The Government and Politics of European Union, Fifth Edition, Duke University Press, Durham, UK,

Oder E. B. (2004), Avrupa Birliğinde Anayasa ve Anayasacılık, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul,

Okumuş Ö., (2003), "AB Bölgesel Gelişme Politikaları", (ed), M. Şükrü Erdem ve Sibel Mehter Aykın, Avrupa Birliği ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya,

Özdemir Sahir, (2001), Avrupa Topluluğunda İkincil Mevzuat ve Karar Alma Usulleri, DPT, Ankara,

Parasız İ. (2003), "Avrupa Merkez Bankaları Sistemi (ESCB yada AMBS) ve Para Politikaları Stratejileri", (ed) M.Şükrü Erdem

ve Sibel Mehter Aykın, Avrupa Birliği ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya

Rosamond, B. (2003), New Theories of European Integration, (ed) Michelle Cini, European Union Politics, Oxford University Press,

Savaş V. F. (1999), Çağımızın Deneyi EURO, Siyasal Kitabevi, Ankara,

Scaling P. (1980), The European Parliament; The Three – Decade Search For a United Europe, Greenwood Press, USA,

Scully R., (2003), The European Parliament (ed) Michelle Cini, European Union Politics, Oxford University Press,

Soydan B. Y. (2002), “Avrupa Birliğinde Dolaysız Vergiler; Uyumlaştırmak yada Uyumlaştırmamak”, 17. Türkiye Maliye Sempozyumu, 22-25 Mayıs 2002, TÜRMOB Yayınları, No:185, ss.111-179

Steunenberg B., Koboldt C. & Schmidtchen D. (2000), “Beyond Comitology; A Comparative Analysis of Implementation Procedures with Parliament Involvement” (ed.), Moser Peter, Schneider Gerald&Kirchgassner Gebhard, Decision Rules in the European Union: A Rational Choice Perspective, Mcmillan Press Lmt. London,

Tekelioğlu Yç, (2003), “Avrupa Birliğinin Ortak Tarım Politikası”, (ed), M. Şükrü Erdem ve Sibel Mehter Aykın, Avrupa Birliği ve Türkiye, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya,

Tokatlıoğlu Y. M., (2004), Avrupa Birliğinde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, Alfa yayınları, Bursa,

Tsebelis G., (2000), “Maastricht and The Democratic Deficit, Decision Rules in the European Union: A Rational Choice Perspective”, (ed) Moser Peter, Schneider Gerald&Kirchgassner Gebhard, Decision Rules in the European Union: A Rational Choice Perspective, Mcmillan Press Lmt. London,

Tsoukalis L., (1977), The Politics and Economics of European Monetary Integration, George Allen&Unwin Ltd. London,

Uluatam Ö. (1991), Kamu Maliyesi, Savaş Yayınları, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara,

Vanistendael F., (2003), “Avrupa Birliğinin Vergileme Yetkisi Üzerine Bir Not”, (Çev: Savaş Çevik), Vergi Dünyası, Sayı:173, Şubat, ss. 127-144

Yıldız M., (1999), “Ekonomik ve Parasal Bütünleşmede Maliye Politikası; Devletin Ekonomik İşlevleri Açısından Bir İnceleme”, AİD, Cilt 32, Aralık ,

Wichks N., (2002), “The Co-ordination of Economic Policies In The European Union”, (ed) Iain Begg, Europe: Government and Money, Running EMU: The Challenges of Policy Co-Ordination, Federal Trust for Education and Research, London,

Wyplosz C.,(1999) Economic Policy Coordination in EMU: Strategies and Institutions, Graduate Institute of International Studies, Geneva and CEPR, London, March,

Wyplosz Cç, (1997), “EMU: Why and How It Might Happen”,
Journal Of Economic Perspectives, Vol. 11, No.4, Fall, ss.3-22

BÖLÜM V

Trump ve Biden Yönetimlerinin Milli Güvenlik Strateji Belgeleri Açısından Mukayeseli Analizi

Mehmet ALKANALKA⁷
Gökhan EŞEL⁸

Giriş

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu Amerikan dış politikasında ve askeri gücün kullanılmasında Cumhuriyetçiler ile Demokratlar arasında farklılık olup olmadığıdır. Son iki dönemin başkanları olan Demokrat Partili Başkan Biden ile Cumhuriyetçi Başkan Trump dönemlerinin milli güvenlik strateji belgeleri karşılaştırmalı vaka çalışması yöntemiyle bu makalede analiz edilmektedir.

⁷ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Rumeli Üniversitesi / İktisadi, İdari ve Sosyal Bil. Fak./ Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/Türkiye Orcid: 0000-0002-2311-935X, mehmetalkanalka@yahoo.com

⁸ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Ziya Eren Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, Kayseri/Türkiye Orcid: 0000-0001-7050-7884, gesel@erciyes.edu.tr

Soğuk Savaş boyunca başta BM olmak üzere NATO, IMF gibi uluslararası kuruluşlarla insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularında örnek teşkil ettiğini iddia eden ABD Soğuk Savaş sonrası en büyük rakibinin çözülmesiyle tek kutuplu bir uluslararası yapıda 9/11 terör saldırısına maruz kalmış ve dış politikasını *Global War on Terror* (GWOT) adıyla uzun süre terörle mücadele eksenli yürütmüştür. Bu kapsamda Afganistan’a askerî harekâtı uluslararası kamuoyu tarafından meşruiyet çerçevesinde desteklenmiş, ancak 2003’deki Irak’a askerî harekâtı NATO müttefiki bazı devletler tarafından bile desteklenmemiştir. Amerikalı bazı uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından bu harekât ‘gereksiz savaş’ olarak adlandırılmıştır (Mearsheimer & Walt, 2003). Savaşları yapılması zorunlu olan ve zorunluluk olmadan tercih nedeniyle yapılan olmak üzere iki ana kategoride ele alabiliriz (Freedman, 2010: 9). ABD’nin Irak’ı işgali tercih nedeniyle yapılan gereksiz savaşlara örnek gösterilmektedir (Haass, 2023:).

ABD’nin dış politikasında çok taraflı diplomasi (*multilateral diplomacy*) ABD tarafından zorunlu olunmadığı hâlde bir tercih politikası olarak uzun yıllar yönetimde cumhuriyetçilerin veya demokratlarından bulunmasından bağımsız olarak uygulanmıştır. Özellikle Obama döneminde aktif bir şekilde uygulanması nedeniyle de Obama Doktrini (Dueck, 2015: 171) olarak adlandırılan bu politika, Trump’ın ABD Başkanı olarak seçilmesiyle birlikte ABD bu politikasından 4 yıl süre ile vazgeçmiştir (Hannon & Dudden, 2018: 207-215). Ancak, Biden’ın ABD Başkanı olarak seçilmesi ile birlikte tekrar geleneksel çok taraflı dış politikaya dönüş yapılmıştır (Seeden, 2023: 251). Bunda bir tercih mi yoksa zorunluluk mu olduğu, ABD’nin değişen tehdit algısı parametreleri uluslararası yapının çok kutuplu bir yapıya evrilmesinin etkilerinin ABD’nin en

önemli stratejik belgesi olan milli güvenlik strateji belgeleri (*National Security Strategy-NSS*) üzerinden araştırılmasının alan yazınına akademik katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

ABD tarihi boyunca başka partiler ve bağımsız adaylar çıkmış olsada, hiçbirisinin iki temel parti olan demokrat ve cumhuriyetçi partiler ile rekabet gücüne erişememesi nedeniyle, ABD’deki siyasi yapının iki partili olduğunu ifade edebiliriz. Demokratlar, refah politikalarının hümanist ve evrensel kaygılarını temsil ederken, cumhuriyetçiler bu politikalara saygı duymakla birlikte ABD yönetiminin “önce Amerika” argümanı ile dış politikada Amerikan menfaatlerinin korunmasında daha agresif uygulamaları da desteklemektedirler (Dwivedi & Mishra, 2021: 84:99). Trump’ın yayımlanmış olduğu 2017 NSS’deki “Önce Amerika” söyleminin uygulamaya geçirilmiş hâli, ABD’nin 70 yıldır uyguladığı uluslararası mutabakatı da sonlandırmakla kalmayıp, dış politika bürokrasisini de olumsuz yönde etkilemiştir (Ettinger, 2018: 474-483). Aynı zamanda Trump yönetiminin *Trans-Pacific Partnership*-TPP’den çekilmesi ve Güneydoğu Asya’da en çok benimsenen dengeleme politikasının ekonomik ve çok taraflı yönlerini bir kenara atması, Vietnam ve Malezya gibi ülkelerdeki ekonomik reformculara büyük bir darbe indirdi; zira bu ülkeler, söz konusu yasanın kendi ülkelerinde kabul edilmesi için yoğun çaba göstermişlerdi (Murphy, 2021: 66-76).

Geleneksel olarak dış politikada; demokratlar daha aktif ve yoğun bir stratejinin çoğunlukla uluslararası organizasyonlar, müttefikler ve ortaklar ile güçlü ilişkiler üzerinden meşruiyet üzerinden yürütülmesini, barışın öncelikle milli güç unsurlarından diplomatik güç ile korunmasını savunmaktadırlar. Cumhuriyetçiler ise geleneksel olarak daha izolasyoncudur. Bu kapsamda ABD’nin

uluslararası çatışmalardan uzak durması ve yalnızca milli güvenliğine yönelik doğrudan bir tehdit olması durumunda askeri müdahalede bulunması gerektiğini bunun da güçlü bir silahlı kuvvetler ile sağlanabileceğini iddia etmektedirler.

21. yüzyılda birçok devlette görülen iç politikadaki kutuplaşma Amerikan kamuoyunu da etkisine almıştır. Trump'ın başkan seçildikten sonra Obama tarafından müzakere edilen bazı önemli anlaşmalardan çekilmesinden de anlaşıldığı gibi, iki parti çok taraflı diplomasi konusunda da keskin bir şekilde ikiye ayrılmıştır (Tama, 2024). New York Times analisti Ezra Klein ABD'de herkesin uzlaştığı konunun partiler arasındaki kutuplaşma olduğunu ve bunun nedenlerini kitabında açıklamıştır (Klein, 2020: 258). Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasındaki kutuplaşma günümüzde iklim değişikliği ve göç başta olmak üzere Amerikan siyasetinin tüm yönlerini etkilese de, Tama yeni kitabında Rusya-Ukrayna savaşı ve İsrail politikası konusunda artan kutuplaşmaya rağmen, demokratlar ve cumhuriyetçilerin Çin, NATO ve ticaret gibi konularda hâlâ işbirliği yapabildiklerini savunmaktadır. Çin konusunda her iki partinin üyelerinin çoğu, ABD'nin Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'ne yönelik politikasını hatırlatan şahin bir duruşu savundukları için Kongre'deki Demokratlar ve Cumhuriyetçiler, Çin'in Asya'daki etkisini sınırlamak ve Amerika'nın Çin karşısında rekabet gücünü artırmak için tasarlanmış bir dizi yasayı yürürlüğe koymak için işbirliği yaptılar. Trump'tan Biden'ın başkanlığına kadar Çin politikasında değişimden çok süreklilik söz konusu olmasına rağmen, iki yönetim arasındaki farklılıkların, politikanın özünden çok vurgu ve üslupla ilgili olduğu iddia edilmektedir (Tama,2024). Her ne kadar eski Başkan Trump NATO'nun değerini sorgulamış ve ittifaktan ayrılmayı düşünmüş olsa da, Demokratların

ve Cumhuriyetçilerin çoğu ortak mutabakat kapsamında NATO'yu desteklemektedirler; öyle ki 2022'de ABD Senatosu İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya kabul edilmesini 95'e karşı 1 oyla onayladı. Geçtiğimiz yılın Aralık ayında, Trump'ın yeniden başkan seçilmesi durumunda NATO'dan çıkmasını engellemek amacıyla ABD Kongresi, Demokrat Senatör Tim Kaine ve Cumhuriyetçi Senatör Marco Rubio tarafından ABD'nin kongre onayı olmadan ittifaktan çekilmesini yasaklayan bir tasarımı kabul etti (Tama, 2024). Bu noktada 2024 başkanlık seçimlerini kazanan Trump'ın Dışişleri Bakanlığı için Rubio'yu işaret etmesi de dikkat çekici bir durum teşkil ediyor (AA, 2024).

Diğer konulara yönelik farklılıklara ilişkin örnekler vermek gerekirse; Demokratlar küresel iklim değişikliği ile mücadelede cumhuriyetçilere göre daha destekleyici bir politikayı tercih ederken, cumhuriyetçiler ise göçmenlere karşı daha sert önlemlerin alınmasını savunmaktadırlar. 27 Ocak 2024'de, 25 Cumhuriyetçi eyalet valisi, Texas eyaleti ile Federal Hükümet arasındaki sınırdaki tel engellerin kaldırılması kararı ile ABD Başkanı Biden'ın yasa dışı göçe karşı ülkeyi savunmasız bıraktığını iddia ederek ortak bir bildirge metni yayımladılar.

İsrail konusunda da iki parti arasında mutabakat bulunmaktadır. Bununla birlikte, Hamas'ın 07 Ekim'de İsrail'e yönelik saldırısının ardından Biden yönetimi ve her iki partideki Kongre üyelerinin çoğu, İsrail'in Hamas'a karşı askeri güç kullanma hakkını onaylamasına ve ABD'nin İsrail'e artan yardımına destek vermesine rağmen, Demokratlardan oluşan bir grup, İsrail'i aşırı güç kullandığı için güçlü bir şekilde eleştirip hem ateşkes hem de ABD'nin İsrail'e askeri yardımına son verilmesi çağrısında bulundu (Tama, 2024).

Kupchan ve Trubowitz, bu kutuplaşmanın ABD dış politikasını da etkilediğini ve iki parti arasında uzun süredir uzlaşmayla yürütülen liberal enternasyonalizm politikasını bu kutuplaşmanın sonladırıldığını iddia etmektedirler (Kupchan & Trubowitz, 2021). 2021’de Amerikalıların genel olarak yüzde 50’si iç sorunlara odaklanmak ve yüzde 49’u dünya meselelerinde aktif olması gerektiğini desteklerken, Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesinden sonra %55’i ABD’nin yurtdışındaki sorunlara daha fazla dikkat etmesi ile dünya meselelerinde daha aktif olmanın ülkenin geleceği için en iyi dış politika olduğunu, %43’ü ise ülke içindeki sorunlara yoğunlaşması gerektiğini belirtmiştir (Poushter & ark., 2023).

Demokratlar için ABD’nin hayati çıkarlarına yönelik başlıca beş tehdit, sırasıyla, koronavirüs salgını, iklim değişikliği, ABD’deki ırksal eşitsizlik, ABD seçimlerine yabancı müdahale ve ülkedeki ekonomik eşitsizliktir. Cumhuriyetçiler için ABD’nin hayati çıkarlarına yönelik en büyük beş tehdit ise, Çin’in bir dünya gücü olarak gelişmesi, uluslararası terörizm, ülkeye gelen çok sayıda göçmen ve mülteci, ülke içindeki şiddet içeren aşırıçılık ve İran’ın nükleer programıdır (Balz & Clement, 2020). Tehditleri birlikte incelendiğinde cumhuriyetçilerin milli güvenlik kapsamındaki geleneksel tehditleri ve özellikle Çin’i, göçmen ve mültecileri, İslami kaynaklı olduğu iddia edilen terörizm ile İran’ı tehdit olarak belirtmelerine karşın, demokratların iklim değişikliği ile eşitsizlikleri belirtmeleri oldukça önemli farklılıktır. Pew Araştırma Merkezi’nin anketlerine göre Amerikalıların ortalama %62’si NATO hakkında olumlu görüşe sahipken, %35’i olumsuz görüş belirtirmiş, 2022’de, Rusya’nın Ukrayna’yı işgalinden kısa bir süre sonra yapılan ankette ise araştırma merkezinin her yıl yapmış olduğu

ölçümlerdeki NATO hakkında olumlu görüşe sahip olanlarda en yüksek oran olan %67 seviyesi tespit edilmiştir (Poushter & ark., 2023). Bu ölçümlerden Trump'ın NATO karşıtı söylemlerinin Amerikan kamuoyu tarafından satın alınmadığı ve bunun üzerine Trump'ın geri adım attığı sonucuna varılabilir. Ayrıca, Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin NATO'nun Avrupa'nın güvenliği açısından vazgeçilmez bir aktör olduğunu ortaya koyması ve Amerikan kamuoyunun da buna destek verdiğini de ifade edebiliriz.

Biden, kendi liderliği altında “Amerika'nın geri döndüğünü” ve bir kez daha “dünyaya liderlik etmeye hazır olduğunu”, ülkeyi uluslararası işbirliğini kolaylaştırma ve yurtdışında liberal değerleri kararlılıkla savunma şeklindeki geleneksel rolüne döndürmek istediğini açıklasa da, onun enternasyonalist vizyonu Amerikan kamuoyunun derin şüpheleriyle karşı karşıya olduğu için öncelikle Amerikan kamuoyunun dış politika konusunda fikir birliğinde olması gerekmektedir (Kupchan & Trubowitz, 2021). Geçmişte cumhuriyetçiler ile demokratlar arasındaki dış politika farklılıkları çoğu zaman aynı olmasına karşın, Trump ve Biden seçim kampanyalarında bu fark tarihteki en yüksek seviyeye çıkmıştır. Trump, dış politikaya yaklaşımında önceki başkanlarla patika bağımlılığını ortadan kaldırmış, geleneksel müttefikleriyle yakın işbirliğinden kaçınmış, otoriter figürlere karşı daha yumuşak bir politika benimsemiş, küreselleşmenin faydalarını sorgulamanın da ötesine geçerek, ABD'yi uluslararası örgütlerden ve anlaşmalardan çekmiştir (Balz & Clement, 2020). ABD, Trump'ın başkanlığı döneminde; UNESCO, *Intermediate-Range Nuclear Forces*-INF Anlaşması, İran Nükleer Anlaşması, TPP, Paris İklim Anlaşması gibi bazı kurum ve anlaşmalardan vazgeçerken, savunma harcamalarını da artırmıştır. Aralık 2017'de yayınlanan Trump'ın

onayladığı NSS’de, ABD hem Çin’i hem de Rusya’yı otokratik rakipler olarak ilan etti.

Biden, uzun yıllar ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi üyesi ve Başkanı olarak görev yaptı ve bu süre zarfında 60 farklı ülkeden 150’ye yakın yabancı liderle görüştü (Haar, 2021: 20). Başkan Joe Biden, başkan seçildikten sonra ABD’yi çok taraflı diplomasiye, Avrupalı müttefiklerle iş birliğine ve küresel ittifaklara yeniden adayacağını açıkladı. Biden’ın dış politikada Trump’tan farklı olarak ABD’nin müttefikleri arasındaki ittifakları onarma ve güven ve inancı yeniden tesis etme sözü verdikten sonra çok taraflı düzeyde (BM, NATO, DTÖ) ile iş birliğini ve diplomasiyi tercih etti. Biden, Dışişleri Bakanlığı’nda yaptığı konuşmada söylediği gibi; “ülkelerimiz arasında nükleer istikrarı koruyan tek anlaşmayı korumanın” daha önemli olduğunu vurgu yaparak Trump’ın uzatmayı imzalama konusunda tereddüt ettiği Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması’nın (*New START*) beş yıllık uzatılmasını resmen onayladı (Sulk, 2021). Bununla birlikte, Biden Yönetimi Trump’ın Çin’e yönelik rekabetçi politikasını devam ettirdi ve Biden Hint-Pasifik Bölgesinin ABD’nin bir numaralı önceliği olacağını işaretlerini verdi (Murphy, 2021). Tüm bu hususlar birlikte ele alındığında, Biden ve Trump’ın Çin’e ve NATO’ya yönelik politikalarda Amerikan kamuoyunun çoğunluğunun da bu konulara uzlaşa ile destek vermesinin de etkisiyle benzer bir tutum izlediği sonucuna varılmıştır. Ancak, çok taraflı diplomasi konusunda ise tam aksi hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

1. Milli Güvenlik Strateji Belgesi 2017:

Donald Trump yönetimi, 18 Aralık 2017 günü ABD’nin yeni Milli Güvenlik Strateji Belgesi’ni kamuoyuna duyurdu. Metnin

ortaya çıkması ile birlikte Amerikan ve dünya kamuoyu; metnin siyasi, ekonomik, askeri, ticari, sosyokültürel, teknolojik ve çevresel konularda ortaya koyduğu anlayış ve yaklaşımları mercek altına almaya ve derinlemesine tartışmaya başladı. Belge, Amerika'nın toplumsal refahının veya i güvenliğinin nasıl tesis edileceğinden daha ziyade; ABD'nin bir uluslararası aktör olarak uluslararası düzendeki yeni rol ve misyonunun dış politika, güvenlik ve savunma eksenlerinde nasıl tanımlandığı açısından dikkat çekmiştir (Seren, 2018: 3).

Trump, Milli Güvenlik Strateji Belgesi'ni en erken yayınlayan başkan oldu. Üstelik diğer başkanlardan farklı olarak bunu kameralar karşısında adeta bir şova dönüştürdü (Yalçın, 2017: 5). Esasen içeriğinden ziyade sunumu nedeniyle eleştirilere hedef oldu zira içerik beklentilerin altında kalmış idi. Nitekim, 2017 Milli Güvenlik Strateji Belgesi'nde Trump'ın temel hedefleri dört ana bölümde ifade edilmiş idi. Bu doğrultuda ilk bölümde: Amerikan milleti ve ülkesi ile Amerikan yaşam tarzının korunması için yapılması gerekenler ifade edilmiştir. Bu bölüm dört alt başlıkta ele alınmıştır. Birincisi: Amerika'nın sınırlarını ve toprak güvenliğini, İkincisi: Tehditlerin kaynaklarına göre izlenmesini, ncs: Siber dönemde Amerika'nın korunmasını ve Dördüncüsü ise: Amerika'nın direncinin artırılmasını temel almaktadır (Seren, 2018: 7).

Trump yönetiminin hazırlamış olduğu Milli Güvenlik Strateji Belgesi'nin ikinci bölümde ise: Amerikan halkının refahının artırılması amaçlanmıştır ve bu doğrultuda yapılması gereken ikili antlaşmalar, ekonomik ilişkiler, enerji sektöründeki gelişmeler, teknolojik yatırımlar ve inovatif gelişmeler ele alınmaktadır (NSS, 2017). ABD tarihinde bir Milli Güvenlik Strateji Belgesi'nde

“ekonomik güvenliğin” ilk defa bir ulusal güvenlik meselesi olarak yer aldığı görülmektedir (Karslı, 2023: 10). Ayrıca Milli Güvenlik Strateji Belgesi, göç politikasında uygulanan kısıtlamaların artırılarak daha da katılaştırılması ve Milli Güvenlik harcamalarının artırılmasını elzem olarak ifade ederken aynı zamanda siber saldırılar karşısında ulusal altyapının dayanıklılığının geliştirilmesini öngörmektedir. Diğer taraftan “adil ticaret uygulamaları” ile “fikri mülkiyetin korunması”na ise özel bir önem atfedilmektedir. Bununla ilgili olarak bazı yetkililer yeni belgeyi, Washington’ın uluslararası arenadaki “competitive engagement” (rekabetçi angajman) yaklaşımının bir ifadesi olarak yorumlamışlardır. Trump’ın “America First” (Evvela Amerika) sloganının “America Alone” (Yalnız Amerika) şeklinde yorumlanması gerektiğini öne süren ABD’li eleştirmenler de olmuştur (Seren, 2018: 9). Zira Obama’nın aksine çok taraflılık değil aksine tek taraflılık ilkesine yönelik adımlar atılacağı anlaşılmaktadır ki: bu doğrultudaki faaliyetleri de buna uygun gerçekleştirmiştir. Bu noktada gerçekleştirdiği ilk faaliyetlerden biri olarak iklim değişikliğiyle küresel mücadeleyi hedefleyen Paris Anlaşması’ndan çekme kararı aldığını açıklayan Trump, Beyaz Saray’da düzenlediği basın açıklamasıyla ABD’yi 190’ı aşkın ülkenin imzaladığı Paris Anlaşması’ndan çekeceğini duyurdu. “Anlaşmanın iklim değişikliğiyle mücadeleyi değil, diğer ülkelere ABD’ye karşı ekonomik avantaj kazandırmayı amaçladığını” kaydeden Trump, *“ABD, ülkemi ve Amerikan vatandaşlarını korumaya yönelik ulvi görevimimi yerine getirebilmem için Paris İklim Anlaşması’ndan çekilecek. Onun yerine Amerikalı şirketlere, çalışanlara ve vergi mükelleflerine daha adil şartlar sunan bir Paris Anlaşmasının ya da tamamen yeni bir sözleşmenin müzakerelerine*

başlayacağız” dedi (AA, 2017). Trump’ın bu kararı başta en yakın komşusu ve müttefiki olan Kanada olmak üzere dünyanın ileri gelen pek çok ülkenin liderlerini oldukça şaşırtmıştı. Kanada Başbakanı Justin Trudeau, ABD Başkanı Donald Trump’ın Paris İklim Değişikliği Anlaşması’ndan çekilme kararı için “büyük bir hayal kırıklığı” değerlendirmesinde bulunurken (Evrensel, 2017), İtalya Başbakanlığı resmi internet sitesinden yapılan, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, İtalya Başbakanı Paolo Gentiloni ve Almanya Başbakanı Angela Merkel imzalı açıklamada, şu ifadeler kullanılmış idi:

“Biz, Fransa, Almanya ve İtalya’nın hükümet ve devlet başkanları olarak, ABD’nin iklim değişikliğine ilişkin evrensel anlaşmadan çekilme kararını esefle karşılıyoruz. Paris Anlaşması, iklim değişikliğiyle etkin ve zamanında mücadele etmek ve 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerini uygulamak için ülkelerimiz arasındaki iş birliğinde temel olmayı sürdürüyor” (NTV, 2017).

Trump yönetiminin hazırlamış olduğu Milli Güvenlik Strateji Belgesi’nin üçüncü bölümde ise: güç aracılığıyla barışın muhafazası konusunu incelemektedir. Burada Amerika’nın rekabet üstünlüğünü pekiştirecek imkân ve kabiliyetler sıralanmaktadır. Bu bağlamda silahlı kuvvetler, savunma sanayi, nükleer güçler, uzay, siber uzay ve istihbaratın yanı sıra rekabet diplomasisi, ekonomik diplomasi, enformasyon yönetimi gibi konular ele alınmaktadır. Bu kısımda yine ABD’nin rakiplerinin ve haydut rejimlerin meydana getirdiği risk ve tehditlere dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda Çin, Rusya ve Kuzey Kore, ABD’nin değer ve çıkarlarının tam aksi yönünde hareket ederek etik dışı bir dünya şekillendirmekle itham edilmektedir. Belgede, dünyanın gittikçe daha tehlikeli bir hale

dönüşmesinin diğer faili olarak ise İran gösterilmektedir (Seren, 2018: 10).

Milli Güvenlik Strateji Belgesi'nin dördüncü bölümüne gelindiğinde ise: Bu kısımda Amerikan hegemonyasının geliştirilmesi meselesi ifade edilmektedir. Bu hususta müttefiklerin cesaretlendirilmesi, çok taraflı forumlardan daha iyi neticeler alınması ve Amerikan değerlerinin desteklenmesi konularına vurgu yapılmaktadır. Bu bölümün temelini “American exceptionalism” (Amerikan müstesnalığı) ilkesinin teşkil ettiğini ifade etmek yerinde olacaktır zira Trump tıpkı George Walter Bush gibi Amerikanın müstesnalığına atıflar yapmaktadır (Çapar, 2020: 125-126).

Belgede bu dört bölümün dışında ise: Bölgesel stratejilere dair bilgi ve değerlendirmelerin yer aldığı “Bölgesel Bağlamda Strateji” başlıklı bir de son bölüm yer almaktadır. Bu son bölüm makro bir perspektiften Hint Pasifiği, Avrupa, Ortadoğu, Güney ve Orta Asya, Batı Yarımküre ve Afrika'ya ilişkin ABD stratejisini ortaya koymaktadır. Anahatlarıyla bu kısımda ABD'nin, ulusal çıkarlarını küresel ölçekte korumak adına dünyanın farklı coğrafyalarında amaç ve hedeflerine uygun yaklaşımlar benimsediği, bu anlamda birbirine entegre bölgesel stratejiler geliştirdiği ifade edilmektedir. Yine bu kısımda, milli güvenlik meselesinin özellikle ekonomik boyutuna ilişkin olarak NATO müttefiklerine özel bir gönderme yapılarak ABD'nin kendi savunma sorumluluklarını yerine getirdiği ancak müttefik ve ortaklarından da aynı şekilde davranmalarını beklediği dile getirilmektedir (Seren, 2018: 10). Trump yönetiminin 2017 sonunda ilan ettiği bu Milli Güvenlik Strateji belgesinin bu kısmında esasen Trump'ın 2015 yılında yayımlanan “Crippled America: How to Make America Great Again” (Sakat Amerika: Amerika'yı Tekrar Harika Yapmanın Yolları) isimli kitabından esintiler yer almaktadır.

Kitapta yer alan bir bölümde Trump: *“Mike Tyson, felsefesini: ‘Yumruğu ağzına yiyene kadar herkesin bir planı vardır.’ diyerek özetlemişti. Yapmamız gereken ilk şey o yumruğu atabilme yeteneğimizi geliştirebilmek. Ordumuza gereken maddi kaynakları sağlamak için elimizden geleni yapmak zorundayız. Askeri gücünüzü kullanmak zorunda kalmamanızın en iyi yolu o gücü görünür kılmaktır. İnsanlar gerektiğinde o gücü kullanacağımızı ve bunda ciddi olduğumuzu bilirlerse bize farklı davranırlar. Saygıyla.”* (Trump, 2015: 32-33).

Şeklinde ifade ettiği felsefesini yeni Milli Güvenlik Strateji Belgesi’ne de yansıtmış görünmektedir. Bu doğrultuda şimdi ‘X’ ismini alan o dönemdeki ‘Tweeter’ uygulaması üzerinden yaptığı paylaşımlarda da buna yönelik ifadeler kullanmaktadır:

“Silahlı kuvvetlerimizin modernizasyonunun bedelini karşılamamanın bir başka yolu daha var. Diğer ülkeler onları korumamız için bize bağımlıysa, bunu yapma gücüne sahip olmamızı güvenceye almak istemeleri gerekmez mi?”

Petrol fiyatına bağlı olarak Suudi Arabistan günde yarım milyar dolar ile bir milyar dolar arasında bir gelir elde ediyor. Bizim korumamız olmasa bu zenginlik bir yana var bile olamazlardı. Onlardan hiçbir şey almıyoruz. Hiçbir şey.”

“Almanya’yı koruyoruz. Japonya’yı koruyoruz. Güney Kore’yı koruyoruz. Bunlar güçlü ve zengin ülkeler. Onlardan hiçbir şey almıyoruz. Artık bunların hepsini değiştirme zamanı. Tekrar kazanma zamanı. Mesele şu ki: Başka ülkeleri savunmak için trilyonlarca harcıyoruz. Onlar adına savaşma yetkisi için para ödülüyor. Bu bana mantıklı gelmiyor. “Artık gerçekten de dünyanın üzerine düşeni ödeme zamanı ve ben bunu onlara ödeteceğim!”

Trump, NATO içinde aynı çağrışı yaptı:

“Orantısız ödemeye artık yeter. NATO üyeleri ABD’nin sırtından inmeli ve ellerini ceplerine atmalılar. Müttefiklerimiz ABD’yi zayıf ve affedici olarak görmeye başladı. ABD dışında, 28 NATO ülkesinin sadece 4’ü, gayri safi yurtiçi hasılanın savunması için en az yüzde 2’lik harcama taahhüdünde bulunuyor, diğer 24 ülkenin üzerine düşen payı ödemesi gerekir.”

Milli Güvenlik Strateji Belgesi’nde Trump’ın bu ve benzeri tweetlerinde de vurguladığı gibi, Avrupalı müttefiklerin 2024 yılına kadar, gayri safi yıllık milli hasıllarının yüzde 2’sini savunma harcamalarına ayırmaları ve bu meblağın yüzde 20’sinin de askeri yeteneklerin artırılmasına harcanması talep edilmektedir. ABD’nin bugüne kadar NATO için gereğinden fazla elini taşın altına koyarken müttefiklerin ise savunmayla ilgili sorumluluklarını yerine getirmekte istenilen düzeyde katılımcı olmadıkları ifade edilmektedir (Seren, 2018: 11).

Trump her ne kadar NATO’nun ABD için oldukça ağır maliyetler içeren bir uluslararası örgüt olduğunu ifade etmiş (Önsay, 2017: 48) ise de Milli Güvenlik Strateji Belgesi’nde aynı zamanda ABD’nin Karadeniz bölgesine yönelik stratejisinin ana bileşenlerinin başında bölgede NATO’nun genişlemesinin amaçlandığı ifade edilmektedir (Çelik & Erol, 2018: 110).

Trump ilk döneminde Milli Güvenlik Strateji Belgesi doğrultusunda hareket etmeye çalışmış ve bu yönde zaman zaman tepki çeken aksiyonlar ve uygulamalar yapmıştır. Biden döneminde ise yapılan bu uygulamaların bir kısmı düzeltilmiş ise de genel olarak Obama dönemine yakın bir strateji izlenmeye çalışılmıştır.

2. Çok Taraflılık (Multilateralism)

Çok taraflılık, devletler ile birlikte uluslararası organizasyonlardan, uluslararası hukuktan ve uluslararası rejimlerden oluşmaktadır. Krasner uluslararası rejimleri; “uluslararası ilişkilerin belirli bir alanında aktörlerin beklentilerinin etrafında birleştiği örtülü veya açık ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürleri” olarak tanımlamaktadır (Krasner, 983: 199). Çok taraflılık liberal enternasyonalizme dayanmaktadır. Ikenberry, liberal enternasyonalizmin; ticaret ve değişim açısından açıklık, kurallara dayalı ilişkilere bağlılık, güvenlik ve iş birliği, kazan-kazan kapsamında istikrarlı ilişkiler kurarak güç politikalarının ‘ehlileştirilebileceği’ fikri ve son olarak liberal demokrasinin yayılmasını teşvik edeceği hususları olmak üzere beş önemli ayağı olduğunu iddia etmektedir (De Wijk, Thompson, J. & Chavannes, 2020:17). *The Strategic Monitor*’de yer alan bir çalışmada dünyanın artık sorumluluk sahibi liderler, etkili diplomasi ve dayanıklı kurumlar tarafından yönetilmediği, bu nedenle popülizme, milliyetçiliğe ve küresellik karşıtlığına yol açtığı ve bunların çok taraflı sistemi riske attığı iddia edilmektedir (De Wijk, Thompson, J. & Chavannes, 2020:21). Biden başkan seçildikten sonra BM ABD Büyükelçisi olarak atadığı Linda Thomas-Greenfield, ABD’nin geri döndüğünü, çok taraflılığın geri döndüğünü ve diplomasinin geri döndüğünü ifade etti (Manson & Weaver, 2020). Biden’ın milli güvenlik danışmanı Jake Sullivan da ABD’nin geri döndüğünü, Amerikan dünyaya örnek olmasının temelinde çok taraflı sistemin bulunduğunu açıkladı (Sullivan, 2018: 15). Sullivan başka bir makalesinde ise son on yıldır giderek artan sayıda dış politika uzmanı tarafından, uluslararası düzenin parçalanmakta olduğu iddialarına karşın, liberal uluslararası düzenin felaket tellallarından daha dayanıklı olduğunu savunmuştur (Sullivan, 2018: 16). Prensip

olarak Biden’ın gündemi, Trump’ın “Önce Amerika” mirasının reddedilmesi ve çok taraflı düzenin yeniden sağlanmasına dayanmasına rağmen uygulamada Biden’ın bazı öncelikleri Trump’ın gündemiyle yakın benzerlik taşıdığı iddia edilmektedir. Örneğin Biden, Trump’ın Afganistan’dan çekilme anlaşmasını NATO müttefiklerine danışmadan veya onlarla koordinasyon kurmadan uygulayarak çok taraflılık ilkesini ihmal etmiştir (WPR, 2023).

ABD’nin uluslararası yapıdaki güç bakımından nispi gerilemesi nedeniyle statükocu güç dinamiklerinin başat unsur olarak öne çıktıkları iddia edilmektedir (Layne, 2009: 158). Walt ise ABD’nin güç bakımından gerilediğini savunmaktadır (Walt, 2019: 285). Bu durum tespitleri ABD’yi özellikle Çin’e karşı dengeleme stratejisi kapsamında çok taraflı politikalara ve ortaklar ile iş birliğine yöneltmektedir. ABD ve Çin’in nüfus, gayri safi milli hasıla (GSMH) ve askeri harcamalarını gösteren aşağıdaki tablodaki somut verilerin konuyu daha iyi irdelememize yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 1: ABD-Çin Mukayesesi (2022 Yılı)

Ülke	Nüfus	GSMH (USD)	Askeri Harcamalar (USD)
ABD	333.3 milyon	25.44 trilyon	877 milyar
Çin	1.41 milyar	17.96 trilyon	292 milyar

Kaynak: World Bank Data

Tablo-1’deki rakamlar incelendiğinde Çin’in ekonomik olarak dünyanın ikinci büyük gücü olarak ABD’nin ekonomik gücüne yaklaşmasına rağmen, askeri harcamalarının yaklaşık ABD’nin üçte birine denk gelmesi nedeniyle askeri olarak şimdilik ABD açısından

varoluşsal bir tehdit olmayacağı ifade edilebilir. Bununla birlikte Çin'in çevrenin kapsamında Hint-Pasifik Bölgesinde ABD'nin ortaklara ve çok taraflı bir dış politikaya ihtiyacının geçmişe göre arttığı ifade edilebilir.

3. Geçici Milli Güvenlik Stratejisi Rehberi-2021

ABD'deki yasal mevzuatına göre; ABD Başkanları tarafından kendi dönemlerine yönelik muhteviyatında ABD'nin dış politikası ile dünya çapındaki taahhütlerini de içeren NSS belgesi yayımlaması zorunluluğu bulunmaktadır. (Lucas, 2015:1). Biden döneminde Milli Güvenlik Strateji Belgesi önce geçici olarak 2021 yılında yayımlanmış, sonrasında ise 2023 yılında gecikmeli de olsa asıl belge kamuoyu ile paylaşılmıştır. Geçici Milli Güvenlik Stratejisi Rehberi Belgesindeki çok taraflılık ve tehditler ile ilgili bulgular aşağıda belirtilmiştir.

Biden belgenin önsözündeki: *“Kesin olan bir şey var: Amerika'nın çıkarlarını ilerletmeyi ve evrensel değerlerimizi korumayı ancak en yakın müttefiklerimiz ve ortaklarımızla ortak amaç doğrultusunda çalışarak başarabiliriz... Eğer demokratik ortaklarımızla birlikte, güç ve güvenle çalışırsak, her zorluğun üstesinden geliriz... Biden-Harris Yönetimi altında Amerika geri döndü. Diplomasi geri döndü. İttifaklar geri döndü.”* ifadelerinden ittifaklar üzerinden en yakın müttefikleri ve ortakları ile çok taraflı dış politika izleyeceğini vurgulamıştır (INSSG, 2021: 4).

ABD tarafından algılanan tehditler arasında hem insanlığın ortak sorunları olan küresel iklim krizi, salgın hastalıklar, ekonomik kriz hem de Çin, Rusya ve diğer otoriter devletler artan rekabet konuları belirtilmiştir (INSSG, 2021: 6). Bu karışık durum bir taraftan ABD'yi sistemik rakip olarak görürken, diğer taraftan da

ortak sorunlara karşı birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. Bu karışık durumun çözümünde ise çok taraflılık ve uluslararası organizasyonlar ile uluslararası rejimlerin oldukça önemli roller ve katkılar sağlayabileceği ifade edilebilir. Milli güç unsurları arasında, hem dünyanın en büyük askeri gücü olan Amerikan Silahlı Kuvvetleri hem de müttefikleri ve ortakları ile geniş ve derin ilişkilerin bulunduğu ifade edilmiştir (INSSG, 2021: 6). Belgede dış politikada ve milli güvenlik konularında yeni bir rota çizilmesi gerektiği, en büyük tehditlerin milli sınırlara veya duvarlara saygı göstermediği ve kolektif eylemle karşılanması gerektiği, söz konusu tehditlerin tek başına hiçbir devlet tarafından etkili bir şekilde ele alınamayacağı belirtilmiştir (INSSG, 2021: 7).

Bu rota değişikliğinin ivedilikle uygulanması gerektiği, çünkü ABD'nin kurulmasına liderlik ettiği uluslararası düzenin temelini oluşturan ittifaklar, kurumlar, anlaşmalar ve normların büyük bir testten geçtiği vurgulanmıştır (INSSG, 2021: 8). Bu ifadelerdeki terimler, çok taraflı diplomasinin unsurlarını oluşturması nedeniyle, bu makalenin kapsamında oldukça önemli bulgulardır. ABD milli güvenliğinin sağlanmasının kökleri arasında; “güçlü demokratik ittifaklar, ortaklıklar, çok taraflı kurumlar ve kurallarla güvence altına alınan istikrarlı ve açık bir uluslararası sisteme liderlik etmek ve sürdürmek” bulunmaktadır. Belgede Çin gibi devletlere karşı, ortak bir vizyon kapsamında demokratik ittifak güçlerinin kaynaklarının biraraya getirilmesi gerektiği, bu kapsamda NATO, Avustralya, Japonya ve Güney Kore ile ittifakların ve küresel ittifaklarının ve ortaklarının ABD'nin en büyük stratejik vasıtası olduğu açıklanmıştır. ABD'nin uluslararası organizasyonlardaki liderliğini geri alması için süratle bu kuruluşlara katılacağı, iklim

krizi ve diğer ortak sorunların çok taraflı politikalarla çözülmesine katkı sağlayacağı da ifade edilmiştir (INSSG, 2021: 11).

4. Milli Güvenlik Strateji Belgesi-2022

ABD'nin 2022 NSS'inde iki zıt husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi küresel iklim krizi veya pandemik hastalıklar gibi ortak ve sınır aşan sorunların ancak ortak eylemlerle çözülmesi gerçeğine karşın, diğer taraftan ikinci husus olarak yeniden dirilen jeopolitik rekabetin bu iş birliğini engellemesidir (Patrick, 2023: 1). ABD en büyük rakibi Çin ile rekabet edebilmek için uluslararası kurumlar ve ittifaklarla birlikte çok taraflı diplomasiyi benimsemesi gerektiğinden, önümüzdeki yıllarda milli güvenlik menfaatlerini tek başına hareket ederek veya yalnızca yakın müttefikleriyle iş birliği yaparak ilerletemez (Brill, 2023).

Belgede, Rusya ve Çin'in çeşitli zorluklar yarattığı, Rusya'nın, uluslararası düzenin temel ilkelerini göz ardı ederek Ukrayna'ya yönelik acımasız saldırılarının da gösterdiği gibi, uluslararası sistem için acil bir tehdit oluşturduğu, buna karşın Çin'in uluslararası düzende reform yapma niyeti ve bir rakip olarak bu hedefe ulaşmak için büyüyen ekonomik, diplomatik, askeri ve teknolojik kapasitesinin benzersiz konumu vurgulanmıştır (The White House, 2022, 8). Rusya'nın acil bir tehdit oluşturması Avrupa'daki bölgesel güvenliği etkilemekle sınırlı iken, Çin'in kâbiliyetleri küresel ölçekte istikrarsızlığa neden olabilir (The White House, 2022:11). Bu nedenle Çin'in sürekli rekabeti sağlayacak gücü nedeniyle ABD için öncelikli tehdit olduğu açıkça ifade edilmiştir (The White House, 2022: 23).

İsrail'in güvenliğine olan ABD'nin kesin bağlılığımızı sürdürülürken, İbrahim Anlaşmaları da dahil olmak üzere, İsrail'in

komşularıyla ve diğer Arap devletleriyle büyüyen bağlarını genişletmeye ve derinleştirmeye çalışılacağı, aynı zamanda Filistinlilerin kendilerine ait güvenli ve yaşayabilir bir devlete yönelik isteklerini karşılayan uygulanabilir iki devletli çözümü desteklemeye devam edileceği belgede önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır (The White House, 2022: 42).

Biden belgenin önsözünde NATO'nun tarihte görülmediği kadar güçlü ve birleşmiş olduğu, iki yetenekli üye olan Finlandiya ve İsveç'in NATO'ya katılmalarının memnuniyetle karşılanacağını ifade etmiştir (The White House, 2022: 11). NATO'nun Avrupa'da Rusya'nın saldırganlığına karşı gereken cevabı birlik içinde verdiği, 2022 NATO Madrid Zirvesi'nde belirtilen Çin'den gelen sistemsel meydan okumalar başta olmak üzere siber ve iklim krizi risklerine karşı da ortak harekete edeceği ifadeleri (The White House, 2022:17) NATO'nun Avrupa üyeleri açısından oldukça stratejik bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir.

Katılımcı dünya başlığı altında, katılımcı bir koalisyon için BM'nin kurucu ilkeleri doğrultusunda çok taraflı bir sistemin gerekliliğine vurgu yapılmıştır (The White House, 2022: 18). Rusya'nın çok taraflı kuruluşların etkisini azaltma çabalarına karşı tedbirler alınmaya devam edileceği de belgede yer almıştır (The White House, 2022: 26). Uzun vadede küresel gıda güvenliği kapsamında bütün devletlerin katılımıyla çok taraflı organizasyonlar ve sivil toplum örgütleri ile birlikte ortak hareket etmenin önemi belirtilmiştir (The White House, 2022: 29). Yolun kurallarını şekillendirme başlığı altında, ABD'nin 1945'den beri uluslararası ticaret ve yatırım, ekonomi politikaları ve teknoloji alanlarını yönetmek için uluslararası kurumları, normları ve standartları belirleyerek dünyayı Amerikan değerleri ve menfaatleri

doğrultusunda şekillendirdiği, güncel ekonomik ve teknolojik gelişmelerin gerisinde kalan bu çok taraflı sistemin özellikle Çin tarafından istismar edildiği, bu nedenle BM sistemi ve çok tarafşlı kurumların yenilenmesi ve güçlendirilmesi gerektiği hususları da belgede belirtilmiştir (The White House, 2022: 32).

Sonuç

ABD dış politikasında demokratlar da cumhuriyetçiler de ABD'nin milli menfaatlerinin korunması için aktif bir politika izlenmesi konusunda 1945'den beri çoğunluk olarak hemfikir olmalarına rağmen, izlenecek yöntem konusunda ayrışmaktadırlar. Trump seçim kampanyasından uyguladığı popülizm nedeniyle Amerikan kamuoyunu “Evvela Amerika” söylemiyle kutuplaştırmış ve daha milliyetçi bir strateji izlemiştir. Trump başkan olduktan sonra BM UNESCO, INF Anlaşması, İran Nükleer Anlaşması, TPP, Paris İklim Anlaşması gibi bazı kurum ve anlaşmalardan çekilmiş, 2017 NSS'de hem Çin'i hem de Rusya'yı otokratik rakipler şeklinde nitelendirerek savunma harcamalarını da artırmıştır. Bu nedenle ABD'nin dış politikasındaki patika bağımlılığını Trump'ın geçici bir süre de olsa da sonladırıldığı, ancak iç kamuoyuna yönelik söylemlerin dış politikadaki ve uluslararası yapıdaki değışiklikler ile örtüşmediği sonucuna varılmıştır. Bu nedenle Biden, başkan seçildikten sonra Trump'ın çekildiği anlaşmalara geri dönmüş, Çin'in yükselen ve küresel sistemik bir rakip olmasının da etkisiyle, Çin'i dengeleme adına da çok taraflı diplomasiye geri dönmüştür. Uluslararası yapının çok kutuplu bir yapıya dönüşmesi, Çin'in Soğuk Savaş'daki eski Sovyetler Birliği'nden hem nüfus hem askeri güç olarak kıyaslanamayacak ölçüde güçlü olması nedeniyle ABD'nin Çin'i dengelemek için çok taraflı dış politika izlemesi tercihten ziyade bir zorunluluk hâline gelmiştir. Çin'in hem yükselen

bir güç olarak ABD'ye küresel anlamda ve rol model anlamda tehdit olması ile birlikte küresel iklim krizi başta olmak üzere birçok konuda ortak hareket etme zorunluluğu ilişkileri daha karmaşılaştırmakta, bu da başta Türkiye olmak üzere kilit öneme sahip devletlerin pazarlık gücünü artırmaktadır.

ABD'nin dış politikasında her ne kadar Trump ve Biden arasında büyük farklılıklar bulunmuş olsada Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası hem NATO'nun öneminin artması hem de Çin'e karşı ortak arama ihtiyacı demokratlar ve cumhuriyetçiler arasındaki Çin'e ve NATO' ya yönelik dış politikadaki farkı azaltmıştır. Bu kapsamda dış politikanın iç politika ile uyumlu olduğu ve iç kamuoyunun destek vermesi durumunda dış politikada da daha etkin bir strateji izlenebileceği varılan diğer sonuçlar arasında gösterilebilir. Nitekim Ocak 2024'ün sonundaki göçmenlere ve sınırların korunmasına yönelik federal hükümet ile başta Texas olmak üzere cumhuriyetçi eyaletler arasındaki anlaşmazlık bu sonucu kuvvetlendiren bulgulara örnek gösterilebilir.

Netice itibariyle ilk başkanlık döneminde yaptıkları yeni dönemde yapacaklarına dair ipuçları oluştursa da Trump'ın yeni dönemde çalışacağını açıkladığı kabinede yer alan isimler nedeniyle daha farklı ama Amerika için daha yapıcı bir dış politika izlemesi olası görülüyor. Her ne kadar kabinenin büyük bir kısmı İsrail yanlılarından oluşsa da Trump her konuşmasında dünyada barışın hüküm sürmesi için elinden geleni yapacağını ifade etmektedir. Yeni dönemde yeni bir Milli Güvenlik Strateji Belgesi oluşturulması muhtemeldir ve bu bağlamda geliştirilecek dış politikanın yeni bir 'Trump Doktrini'ne' evrilip evrilmeyeceğini de zaman gösterecektir. Trump'lı yeni dünya yeni olaylara ve krizlere gebe durumdadır demek uluslararası ilişkiler uzmanları için şaşırtıcı

olmasa gerekir zira henüz göreve gelmeden atama yapacağını duyurduğu büyükelçiler ile diplomatik krizlerin çıkması da olası görülmektedir.

Kaynakça

Balz, D. ve Clement, S. (2020), “Poll: Sharp partisan differences now exist on foreign policy, views of American exceptionalism”, *The Washington Post*. (Erişim Tarihi: 18.11.2024) https://www.washingtonpost.com/politics/poll-foreign-policy-trump-democrats/2020/09/16/8e2d903e-f836-11ea-be57-d00bb9bc632d_story.html

Brill, K.C. (2023), To compete with China, the US must embrace multilateral diplomacy. *The Hill*. <https://thehill.com/opinion/international/3978238-to-compete-with-china-the-us-must-embrace-multilateral-diplomacy/> (Erişim Tarihi 7.11.2024)

Crowe, A. (2016), İmparatorluktan Başkanlığa Trump, *Tutku Yayınevi*, Ankara.

Çapar, G. ed. (2020), *Biz ve Ötekiler Amerikan İstisnacılığı'nın Kimliksel Boyutu ve Hegemonya Sonrası ABD Dış Politikasındaki Rolü*, Siyasal Kitabevi.

De Wijk, R., Thompson, J. ve Chavannes, E. (2020), *What is multilateralism? In Adjusting the Multilateral System to Safeguard Dutch Interests*, Hague Centre for Strategic Studies, 17-33.

Dueck, C. (2015), *The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today*, Oxford University Press.

Dwivedi, M. ve Mishra, V. K. (2021), Democrats Vs Republicans: Contrasts Between the Two Presidencies in The United States. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 25(3), 84–99.

Ettinger, A. (2018), Trump’s National Security Strategy: “America First” meets the establishment, *International Journal*, 73(3), 474–483.

Freedman, L. (2010), On War and Choice. *The National Interest*, 107, 9–16.

Haar, R. (2021), The Biden administration’s incompatible views on multilateralism. *Atlantisch Perspectief*, 45(5), 20–24.

Haass, R. (2023), Revisiting America’s War of Choice in Iraq, *Council of Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/article/revisiting-america-s-war-choice-iraq> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Hannon, J ve Dudden, K.L. (2018), *Trump’ın Bir Yılı*, Seta Kitapları.

INSSG (2021), Interim National Security Strategic Guidance, *The White House*, Washington, D.C. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Karslı, ř. (2023), Ulusal Güvenlik Stratejileri Çerçevesinde ABD’nin Güvenlik Algısı: Obama ve Trump Dönemlerine Bakış, *BANÜSAD*, 6 (1), 1-22.

Klein, E. (2020), *Why we’re polarized*, First Avid Reader Press hardcover edition, New York, Avid Reader Press.

Krasner, S.D. ed. (1983), Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables in International Regimes, Cornell University Press, New York.

Kupchan, C.A. ve Trubowitz, P.L. (2021), *The Home Front, Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-20/foreign-policy-home-front>

Kuzu, A. (2017), *Yeni Bir Dünya Düzenine Doğru Donald Trump, Kariyer Yayıncılık*, İstanbul.

Layne, C. (2009), *The Waning of U.S. Hegemony-Myth or Reality? A Review Essay*, *International Security*, 34(1), 147–172. <https://doi.org/10.1162/isec.2009.34.1.147> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Lucas, N. J. (2015), *The 2015 National Security Strategy: Authorities, Changes, Issues for Congress*, Washington D.C., Congressional Research Service.

Manson, K. ve Weaver, C. (2020). “America is back and ready to lead world, says Joe Biden”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/e9f7fc88-7f08-43af-976c-9b164cf32ed8> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Mearsheimer, J.J. ve Walt, S. (2003), *An unnecessary War, Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2009/11/03/an-unnecessary-war-2/> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Murphy, A. M. (2021), *America Is Back? Opportunities and Obstacles to Restoring U.S. Credibility in Southeast Asia*, *Asia Policy*, 16(4), 66–76.

Önsay, M. (2017), *Trump ve Yeni Dünya Düzeni, Taş Mektep Yayın Atolyesi*, İstanbul.

Patrick, S. (2023), *Four Contending U.S. Approaches to Multilateralism. Carnegie*.

<https://carnegieendowment.org/2023/01/23/four-contending-u.s.-approaches-to-multilateralism-pub-88852>

Poushter, J., Fagan, M., Gubbala, S. ve Lippert, J. (2023), Americans Hold Positive Feelings Toward NATO and Ukraine, See Russia as an Enemy, *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/global/2023/05/10/americans-hold-positive-feelings-toward-nato-and-ukraine-see-russia-as-an-enemy/> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Seedeen, R. (2023), *The United States' Residual Hegemony: A Complex-Gramscian Examination*, Birleşik Krallık: Taylor & Francis.

Seren, M. (2018), Abd Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi: Amerikan Savunması ve Caydırıcılığı, *STM Teknolojik Dşnce Merkezi Trend Analizi*.

Seyrek, A. (2018), Donald Trump, *Maviçatı Yayınları*, İstanbul.

Sulk, E. (2021), What's next for the United States? Part 1: Foreign and Security Policy. *Konrad Adenauer Stiftung*. S.1.

Sullivan, J. (2019), What Donald Trump and Dick Cheney Got Wrong About America, *The Atlantic* (January-February 2019) <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2019/01/yes-america-can-still-lead-the-world/576427/> Erişim Tarihi (5.11.2024)

Tama, J. (2024), Democrats and Republicans can still work together in some important areas of foreign policy, but don't expect unity. <https://blogs.lse.ac.uk/usappblog/2024/01/10/democrats-and-republicans-can-still-work-together-in-some-important-areas-of-foreign-policy-but-dont-expect-unity/> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

The White House (2022), National Security Strategy, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/10/12/fact-sheet-the-biden-harris-administrations-national-security-strategy/> (Erişim Tarihi: 20.11.2024)

Trump, D.J. (2015), *Crippled America: How to Make Our Country Great Again*, Birleşik Krallık: Threshold Editions.

Trump, D.J. (2017), Yeniden Büyük Amerika, *Pegasus Yayınları*, İstanbul.

Yalçın, B.H. (2017), Trump'ın Güvenlik Stratejisi, *Takvim Gazetesi*, 20 Aralık 2017.

Walt, S. M. (2019), *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy* (Reprint ed.), Picador.

Wolff, M. (2018), Ateş ve Öfke, *Doğın Kitap*, İstanbul.

WorldBankData.

<https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=US-CN> (Erişim Tarihi: 16.11.2024)

World Politics Review, (2023). U.S. Foreign Policy Under Biden. <https://www.worldpoliticsreview.com/biden-us-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 16.11.2024)

<https://www.aa.com.tr/tr/abd-baskanlik-secimleri-2024/abdnin-47-baskani-secilen-trump-yeni-donemdeki-ekibini-sekillendirmeyi-surduruyor/3393738> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trump-ulkesini-paris-iklim-anlasmasindan-cekti/832866> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

<https://www.evrensel.net/haber/321962/iklim-degisikligi-anlasmasindan-cekilen-abdye-tepki-yagiyor> (Erişim Tarihi: 14.11.2024)

<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-20/foreign-policy-home-front> (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/paris-iklim-degisikligi-anlasmasindan-cekilen-trumpa-dunyadan-tepki,LabiUjux7E-SRgt_xPahOw/ql8STg3Ao02ctBBKns8-mQ (Erişim Tarihi: 14.11.2024)

<https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2024)

BÖLÜM VI

Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Perspektifinden Kanada'nın Arktik Bölgesindeki Stratejik Rolü

Gül Nazik ÜNVER¹

Giriş

Kanada, Arktik bölgesindeki konumu ile küresel güvenlik, çevresel sürdürülebilirlik ve doğal kaynak yönetimi bağlamında önemli bir aktör konumundadır. Küresel ısınma, doğal kaynakların keşfi ve deniz yollarının açılması gibi faktörler, Arktik'in jeopolitik önemini artırmıştır (Arctic Council; Nilsson and Christensen, 2019, ss. 2-5).

Kanada'nın Arktik bölgesindeki stratejik rolü, 20. yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası ilişkilerde giderek daha fazla önem kazanmıştır. 1950'lerden sonra, özellikle Soğuk Savaş dönemi sırasında Kanada, Arktik bölgesindeki askeri güvenliği artırmaya yönelik adımlar atmış, bu dönemde ABD ile yapılan savunma

¹ Öğr. Gör. Dr., Batman Üniversitesi, Kariyer Geliştirme Uygulama ve Araştırma Merkezi, Batman/Türkiye, ORCID: 0009-0005-5003-1555, gul.unver@batman.edu.tr.

anlaşmaları ve radar sistemlerinin kurulması gibi pek çok stratejik hamle gerçekleştirilmiştir. Arktik'in askeri ve stratejik onemin yanı sıra, 1980'lerin sonlarından itibaren çevresel tehditlerin ve doğal kaynakların yonemi de Kanada'nın dış politikasının merkezine oturmuştur. Kuresel ısınma ile birlikte Arktik'teki buzulların erimesi, bölgedeki deniz yollarının açılması ve yeni enerji kaynaklarının ortaya çıkması, Kanada'nın bu bölgedeki egemenlik haklarını savunma ve bölgesel işbirliği stratejilerini daha da kritik hale getirmiştir (Rowe, 2018, ss. 21-23; Canada's Arctic Foreign Policy; Nilsson and Christensen, 2019, ss. 62-63).

Kanada'nın Arktik politikasının temel unsurlarından biri, bölgedeki deniz sınırlarının belirlenmesidir. Kanada, Kuzey Kutbu'ndaki egemenliğini ve uluslararası deniz sınırlarını, tarihsel haklar ve uluslararası hukuk çerçevesinde savunmaktadır. Ülkenin Arktik bölgesindeki kara, deniz ve buzullar, Kanada'nın egemenliğinin bir parçasıdır ve bu bölgeyi yoneten yerli halklar, Kanada hkmetiyle işbirliği içinde bu alanlarda ortak yonetişim yapmaktadır. Kanada, Arktik'teki deniz sınırlarını, uluslararası hukuk kurallarına uygun şekilde, diyalog ve müzakere yoluyla çözmeyi taahhüt etmektedir (Canada's Arctic Foreign Policy).

2000'lerin başında Kanada, Arktik Okyanusu'ndaki kıta sahanlığına dair hak iddialarını Birleşmiş Milletler (BM)'e sunmuş ve bu süreçte Rusya ve Danimarka ile rekabet haline gelmiştir. 2007 yılında Rusya'nın Arktik Okyanusu'ndaki Kuzey Kutbu'nda yaptığı bayrak dikme eylemi, Kanada'nın Arktik stratejilerini daha da derinleştirmesine yol açmıştır. Bu olay, bölgedeki egemenlik mücadelesinin ve uluslararası ilişkilerdeki rekabetin boyutlarını gözler ne sermiştir. Bununla birlikte Kanada, bölgedeki güvenliği askeri gücün yanında, diplomatik ve çevresel stratejilerle

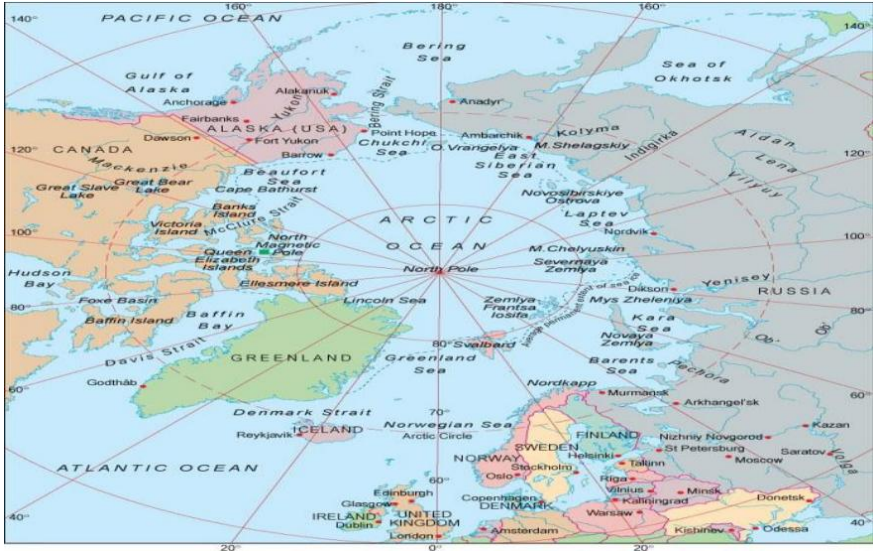
de sağlamaya çalışmaktadır. Kanada, Arktik Konseyi gibi çok taraflı platformlarda bölgesel işbirliğini teşvik ederek, çevresel koruma ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle hareket etmektedir. Arktik Konseyi'nde Kanada, çevre koruma ve iklim değişikliği ile mücadele konularına öncelik vererek, bölgedeki yerli halkların haklarını ve yaşamlarını koruma adına önemli adımlar atmaktadır (Canada's Arctic Foreign Policy; Nilsson and Christensen, 2019, s. 71, 76).

Kanada'nın Arktik'teki stratejisi ulusal çıkarları doğrultusunda, küresel güvenlik ve çevre sorunlarına duyarlı bir biçimde şekillenmiştir. Uluslararası ilişkilerde özellikle ABD, Rusya ve diğer Arktik ülkeleriyle olan ilişkilerde Kanada, bölgesel güvenliği pekiştirmek için çok taraflı işbirliklerine yönelmektedir. Kanada'nın bu bağlamdaki politikaları, bölgedeki deniz yolları, doğal kaynaklar ve çevresel koruma gibi kritik meselelerde küresel bir işbirliğinin temellerini atmaktadır (Canada's Arctic Foreign Policy; Nilsson and Christensen, 2019, ss. 73-76). Bu çalışmada, Kanada'nın Arktik bölgesindeki stratejik rolü uluslararası ilişkiler ve güvenlik perspektifinden ele alınarak, bölgedeki güvenlik dinamiklerinin ve iş birliği süreçlerinin Kanada dış politikasındaki yeri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Kanada'nın Arktik'teki stratejik hedeflerinin uluslararası ilişkilerdeki yeri, ülkenin bölgesel güvenliği sağlama çabaları, kaynak yönetimi ve çevresel sürdürülebilirlik alanlarındaki politikaları, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

1. Tarihsel Süreçte Kanada'nın Arktik'teki Stratejik Konumu

Kanada'nın Arktik bölgesindeki stratejik önemi, bölgesel güvenlik, küresel ekonomik ve çevresel faktörlerle de ilişkilidir.

Arktik, özellikle deniz yollarının açılması ve doğal kaynakların keşfiyle birlikte jeopolitik anlamda daha fazla dikkat çekmiştir. Kanada, bu bölgedeki haklarını savunmak amacıyla uluslararası hukuk ve diplomatik stratejiler geliştirmiştir (Rowe, 2018, ss. 18-20; Nilsson and Christensen, 2019, s. 31, 75, 113).

Harita 1. Arktik Bölgesi

Kaynak: Çalık, 2021, s. 101

Kanada coğrafi olarak dünyanın en büyük ikinci ülkesi (9,98 milyon kilometrekare) olup, kuzeydeki Arktik bölgesine olan yakınlığı nedeniyle stratejik önemini arttırmıştır (Rowe, 2018, s. 104). Bu bölge küresel ısınma, doğal kaynakların keşfi ve uluslararası jeopolitik rekabet gibi faktörlerle giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Harita 1’de görüldüğü üzere Kanada, Arktik Okyanusu’nun doğusunda yer alan kıta sahanlığını, büyük adaları (Baffin Adası, Ellesmere Adası gibi) ve kuzeydeki deniz yollarını kontrol etmektedir. Bu coğrafi konum, Kanada’ya deniz ulaşımını ve

bu bölgedeki doğal kaynakları da kontrol etme imkânı sunmaktadır (Craig, 2016-2017, ss. 95-98). Kanada'nın Arktik bölgesindeki coğrafi stratejisi, Batı dünyası açısından iki önemli unsura dayanmaktadır (Craig, 2016-2017, ss. 94-98; Lackenbauer and Koch, 2021, ss. 29-31, 39):

İlki Kuzey Denizi Geçişi (Northwest Passage) olarak Kuzeydoğu Asya ve Avrupa arasındaki deniz yoludur. Kuzey Denizi Geçişi, Kuzey Kutbu'ndaki buzulların erimesi ile daha ulaşılabilir hale gelmiştir. Bu geçiş yolu küresel ticaretin daha hızlı ve maliyetin etkin şekilde gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Kanada'nın bu bölgedeki kontrolü, küresel ekonomik ilişkilerde belirleyici rol oynamaktadır. İkincisi doğal kaynaklardır. Arktik bölgesi, dünya genelindeki enerji kaynaklarının önemli bir kısmını barındırmaktadır. Petrol, doğalgaz, mineraller ve balıkçılık, bu bölgenin ekonomik değerini artıran başlıca kaynaklardır. Enerji arzı bakımından Arktik, Kanada'nın küresel güç olma iddiasını pekiştiren bir alan haline gelmiştir (Lackenbauer and Koch, 2021, ss. 14-19, 28, 39).

Kanada'nın Arktik bölgesine olan ilgisi, ülkenin kurucularının Kuzey Yarımküre'deki topraklarını savunma gereksinimlerinden kaynaklanmaktadır. 19. yüzyılda Kanada'nın kuzey sınırlarını genişletme çabaları, bölgedeki yerleşim alanlarını artırmak ve yerli halkla ilişkilerini düzenlemek amacıyla başlamıştır. Ancak 20. yüzyılda, dünya savaşları ve küresel soğuk savaş dönemi, Arktik bölgesinin jeopolitik stratejisini daha da önemli kılmıştır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 31, 64, 69).

Soğuk Savaş dönemi, Kanada'nın Arktik bölgesindeki güvenlik stratejilerini şekillendiren kritik bir dönemdir. Soğuk

savaşın ilk yıllarında, Kanada'nın Arktik bölgesi, Sovyetler Birliği'nin Kuzey Amerika'ya yönelik askeri tehditleri karşısında hayati önemde bir savunma alanı haline gelmiştir (Rowe, 2018, s. 105). ABD ve Kanada'nın Kuzey Amerika Hava Savunma Komutanlığı (NORAD) ve Kanada'nın Arktik'teki askeri varlığı, bu bölgenin stratejik önemini pekiştirmiştir. 1950'ler ve 1960'larda, ABD'nin nükleer füzeleri Kanada üzerinden geçmeye başlamış ve bu durum Kanada'nın Arktik savunma stratejilerini gözden geçirmesine yol açmıştır. Arktik hem Sovyetler Birliği'nin Kuzey Amerika'ya yönelik nükleer füze saldırılarında kullanabileceği bir bölge hem de Batı'nın Sovyetler'e karşı savunma hattı olarak önemli bir yer tutmuştur (Canada's Arctic Foreign Policy). Özellikle 1950'lerin başlarında, Sovyetler Birliği'nin Arktik bölgesine yakın bölgelerde füze denemeleri yapması ve kuzeyden gelen potansiyel tehditlere karşı savunma sistemlerinin güçlendirilmesi ihtiyacı, Kanada'yı savunma stratejilerini yeniden şekillendirmeye zorlamıştır. Kanada bu tehditlere karşı batılı müttefikleriyle işbirliği yaparak, NATO çerçevesinde Kuzey Amerika'yı savunma hattı oluşturmuş, bu çerçevede Arktik bölgesine askeri üsler yerleştirmiştir (Nilsson and Christensen, 2019, s. 62, 69, 90).

Soğuk Savaş'ın ortasında Kanada ve ABD, Kuzey Amerika'daki hava savunmasını sağlamak amacıyla 1958'de NORAD anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma, Kanada'nın Arktik bölgesindeki askeri stratejilerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. NORAD, Kuzey Amerika'ya yönelik Sovyetler Birliği'nin nükleer ve hava saldırılarını tespit etmek, saldırıları engellemek ve önlemek için kurulmuştur (Canada's Arctic Foreign Policy). Kanada bu sistemdeki rolü sayesinde, Arktik'teki hava savunmasının başlıca sorumlularından biri haline gelmiştir. NORAD, özellikle Arktik

hava sahasında Sovyet bombardıman uçaklarının ve füze sistemlerinin izlenmesi ve gerektiğinde bu tehditlere karşı askeri tepki verilmesi konusunda Kanada'nın askeri varlığını güçlendirmiştir. Arktik'teki bu işbirliği, Kanada'nın ABD ile olan güvenlik bağlarını pekiştirmiş ve Kuzey Amerika'daki hava savunma şemsiyesi altındaki stratejik önemini artırmıştır (Canada's Arctic Foreign Policy).

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru özellikle 1980'lerde, Arktik bölgesindeki askeri gerilimler artmıştır. ABD ve Sovyetler Birliği, Arktik deniz yolları ve hava sahasını kontrol etme amacıyla bölgeye askeri yığınak yapmışlardır. Kanada bu süreçte, Arktik bölgesindeki egemenliğini koruyabilmek ve Batılı müttefikleriyle koordinasyonu sağlamak amacıyla askeri üsler kurmuş, bölgedeki askeri varlığını güçlendirmiştir. Bu süreç, Kanada'nın hem iç güvenliğini hem de Arktik'teki stratejik çıkarlarını koruma adına önemli bir adım olmuştur. Sovyetler Birliği'nin nükleer denizaltıları ve diğer askeri araçları, Arktik bölgesinde yapılan karşılıklı izleme ve savunma stratejilerini zorlaştırmıştır (Nilsson and Christensen, 2019, ss. 98-118).

1980'lerden sonra Kanada, Arktik bölgesindeki egemenlik iddialarını savunmak için çeşitli diplomatik ve askeri stratejiler geliştirmiştir. 1985'te imzalanan Arktik Konseyi anlaşması, bölgedeki çevresel ve askeri işbirliğinin temelini oluşturmuş, Kanada'nın bölgesel liderliğini pekiştiren bir adım olmuştur. 1990'lar itibariyle Kanada, bölgedeki yerli halklarla ilişkilerini güçlendirerek, Arktik'teki egemenliğini kültürel ve toplumsal bir temele dayandırmıştır (Canada's Arctic Foreign Policy, Nilsson and Christensen, 2019, ss. 56-59).

Harita 2. Kuzey Kutup Dairesi

Kaynak: Güger, 2024

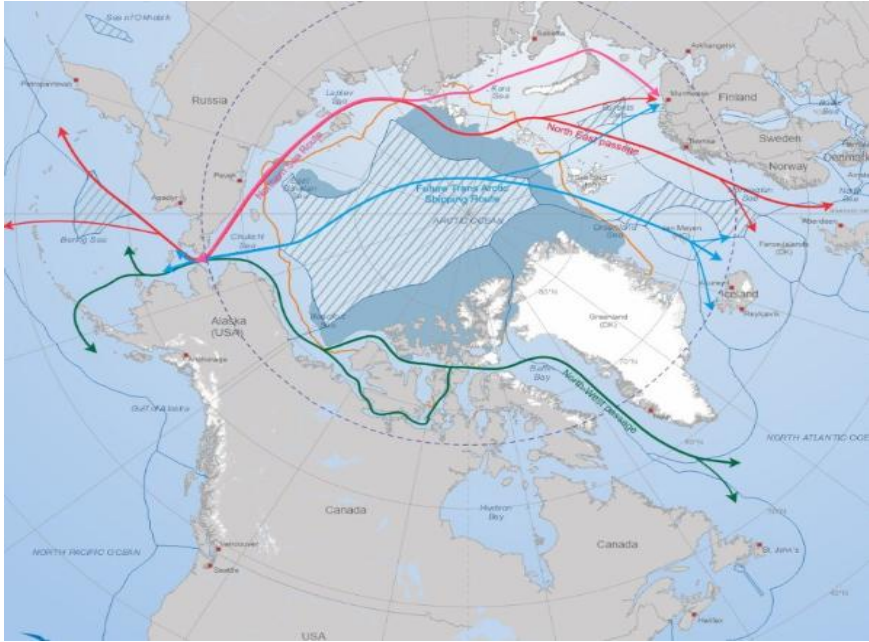
Harita 2’de görüldüğü üzere tarihsel süreçler ve günümüzdeki uluslararası ilişkiler ışığında Kanada’nın bölgedeki stratejik konumu daha da önemli bir hal almıştır. Küresel ısınma, deniz yollarının açılması, doğal kaynakların keşfi ve jeopolitik rekabet, Arktik bölgesindeki stratejiyi yeniden şekillendirmiştir. Kanada hem askeri hem de diplomatik açıdan bu bölgedeki egemenliğini koruyarak, küresel güç dengelerinde önemli bir oyuncu olmaya devam etmektedir. Kanada tarihsel olarak Arktik bölgesindeki egemenliğini savunmaya yönelik çok sayıda hukuki çaba sarf etmiştir. 20. yüzyılın sonlarından itibaren, bölgedeki egemenlik hakları uluslararası alanda daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Küresel ısınmanın etkisiyle Arktik bölgesindeki deniz yolları açılmaya başlamış ve bölgedeki doğal kaynaklar daha erişilebilir hale gelmiştir. Bu durum hem Kanada hem de diğer Arktik devletleri için bölgedeki egemenlik haklarının korunması noktasında ciddi hukuki ve diplomatik meseleler yaratmıştır (Canada’s Arctic Foreign Policy; Nilsson and Christensen, 2019, ss. 42-44).

Kanada'nın Arktik'teki egemenliğini savunmak için başvurdukları bir diğer önemli platform, 1982'de kabul edilen Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) olmuştur. Bu sözleşme kıta sahanlığına sahip ülkelerin, deniz sınırlarını belirlemek için başvurabileceği bir mekanizma sunmaktadır. UNCLOS çerçevesinde Kanada, Arktik kıta sahanlığını tanımlamak ve egemenlik haklarını savunmak için uluslararası hukuk başvurularında bulunmuştur. Kanada, Arktik bölgesindeki deniz sınırlarını belirleme ve doğal kaynakların kontrolünü elde etme amacıyla uluslararası diplomasi ve hukuk yollarını bu dönemde kullanmıştır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 72).

Arktik Konseyi, 1996'da kurulan ve Arktik bölgesindeki ülkeler arasında çevre koruma ve bölgesel işbirliği sağlama amacı taşıyan bir organizasyondur (<https://arctic-council.org/about/timeline/>). Kanada, Arktik Konseyi'nin aktif bir üyesi olarak, bölgedeki egemenliğini diplomatik ve hukuki düzeyde savunmuştur. Arktik Konseyi çerçevesinde yapılan çalışmalar, bölgedeki çevresel koruma önlemleri ve uluslararası işbirliği için önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Kanada bu organizasyon aracılığıyla, diğer Arktik ülkeleriyle işbirliği yaparak, bölgedeki hukuki haklarını uluslararası düzeyde kabul ettirmeye çalışmaktadır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 62, 69).

Kanada 2007'de Arktik kıta sahanlığının sınırlarını genişletmek için BM'ye başvurmuş ve 2019'da Kanada'nın Arktik kıta sahanlığının genişletilmesi için BM tarafından yapılan değerlendirme olumlu olmuştur. Kanada bu başvuru ile Arktik'teki egemenliğini güçlendirmiştir (Nilsson and Christensen, 2019, ss. 72-77, 113). Ayrıca 2007'de Rusya'nın Kuzey Kutbu'nda bayrak dikmesi, Kanada'nın egemenlik haklarını savunma çabalarını

hızlandıran önemli bir dönüm noktası olmuştur (Nilsson and Christensen, 2019, s. 74).

Harita 3. Arktik Deniz Rotaları

Kaynak: Arctic Portal, 2024

Harita 3’de görüldüğü üzere küresel ısınmanın hızlanmasıyla birlikte, Arktik bölgesindeki deniz buzları erimekte ve bu durum deniz yollarının daha açık hale gelmesini sağlamaktadır. Bu gelişme Kanada ve diğer Arktik devletleri için de büyük fırsatlar sunmaktadır. Rusya, ABD, Norveç ve Danimarka gibi ülkeler de bu bölgedeki deniz yollarını ve doğal kaynakları kontrol etmek için stratejik hamleler yapmaktadır. Kanada, bu gelişmelere karşı egemenliğini savunma ve bölgedeki askeri varlığını güçlendirme yoluna gitmiştir. Kanada, Arktik bölgesindeki sınırları belirlemek için BM’e başvurmuş ve bölgedeki deniz sınırlarını tanımlayan

uluslararası anlaşmaları önemsemiştir. Bununla birlikte, Kanada'nın Arktik üzerindeki egemenlik iddiaları, özellikle Rusya ve Danimarka gibi ülkelerle olan anlaşmazlıklar nedeniyle zaman zaman gerilimlere yol açmıştır. Kanada, Kuzey Kutbu Stratejisi çerçevesinde bölgedeki haklarını savunurken, uluslararası işbirliğine de açık olmuştur (Canada's Arctic Foreign Policy).

Küresel ısınma nedeniyle Arktik'teki buzulların erimesi, bölgedeki deniz yollarını ve doğal kaynakları daha erişilebilir kılmakta, bu da uluslararası rekabeti artırmaktadır. Kanada bu yeni gelişmeler karşısında Arktik'teki egemenliğini savunmaya yönelik hukuki çabalarına hız kazandırmıştır. Özellikle Kuzeydoğu Geçiş Yolu üzerinde Kanada'nın egemenlik iddiaları, uluslararası arenada tartışma konusu olmuştur. Kuzeydoğu Geçiş Yolu, Avrupa ile Asya arasındaki deniz yolunun, Arktik bölgesindeki buzulların erimesi ile giderek daha açık hale gelmesiyle stratejik bir öneme sahip olmuştur. Kanada bu deniz yolunun kendi kara sularına dâhil olduğuna dair güçlü hukuki argümanlar geliştirmiştir. 2007'de Kanada, Kuzeydoğu Geçiş Yolu'nu kendi kara suları olarak ilan etmiş ve bu bölgedeki egemenliğini Birleşmiş Milletler'e bildirmiştir. Ancak ABD, bu geçiş yolunu uluslararası deniz yolu olarak kabul etmekte ısrarcı olmuş ve bu durum, Kanada ile ABD arasında diplomatik gerilimlere yol açmıştır (Canada's Arctic Foreign Policy).

Kanada'nın Kuzey Kutbu'ndaki deniz sınırları, Arktik Adalar arasındaki suyolları dâhil olmak üzere, tarihsel haklar ve uluslararası anlaşmalarla iç deniz olarak kabul edilmektedir. Bu, Kanada'nın egemenliğini kara, deniz ve buzullar üzerinde geçerli kılmaktadır. Ayrıca yerli halkların binlerce yıldır bu bölgeyi kullanarak ve yerleşerek sahip oldukları haklar, modern antlaşmalar ve özerklik anlaşmalarıyla pekiştirilmiştir (Canada's Arctic Foreign Policy).

Arktik bölgesindeki enerji ve maden rezervleri, Kanada için gelecekteki ekonomik büyümenin önemli bir kaynağı olabilmektedir. Özellikle doğalgaz ve petrol yataklarının daha erişilebilir hale gelmesi, Kanada'nın enerji piyasasındaki yerini güçlendirebilmektedir. Ayrıca balıkçılık gibi endüstriler, bölgedeki doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanma yolunda Kanada'nın elini güçlendirebilmektedir (Nilsson and Christensen, 2019, s. 86, 90).

Kanada, Arktik bölgesindeki askeri kapasitesini artırmak için yeni üsler kurmakta ve donanmasını modernize etmektedir. Bölgedeki askeri varlık, Kanada'nın güvenliği ve bölgedeki uluslararası ilişkilerdeki nüfuzunu artırmak için kritik önem taşımaktadır. Arktik, dünyanın en hassas ekosistemlerinden biridir. Kanada bölgenin çevresel korunmasına dair uluslararası bir liderlik rolü üstlenmeye çalışmaktadır. Sera gazı emisyonlarının azaltılması, biyolojik çeşitliliğin korunması gibi küresel çevre sorunları, Kanada'nın Arktik stratejisinde önemli bir yer tutmaktadır (Nilsson and Christensen, 2019, ss. 86-87, 100).

Kanada, Arktik bölgesindeki deniz sınırlarını, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (UNCLOS) gibi uluslararası anlaşmalara dayalı olarak çözmeyi amaçlamaktadır. Kanada ve Danimarka arasında 2022'de, Lincoln Sea'den Labrador Denizi'ne kadar uzanan 3.000 km'lik deniz sınırı anlaşması yapılmış ve dünyanın en uzun iki ülke arasındaki deniz sınırı belirlenmiştir. Ayrıca Kanada, 2022'de Rusya'nın genişlettiği kıta sahanlığı talebine karşı kendi taleplerini yeniden dengeleyerek, kıta sahanlığı üzerindeki haklarını uluslararası yasal çerçeveye uygun şekilde savunmuştur (Canada's Arctic Foreign Policy).

Kanada'nın Arktik egemenliği, askeri ya da coğrafi bir mesele olmaktan öte, uluslararası hukuki bir mücadele alanıdır. Kanada, Arktik bölgesindeki egemenliğini savunmak için Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, Kuzeydoğu Geçiş Yolu'nun tanınması ve Arktik Konseyi gibi uluslararası platformlarda aktif rol oynamaktadır. Küresel ısınma ve bölgedeki doğal kaynakların daha erişilebilir hale gelmesi, Kanada'nın Arktik'teki egemenliğini savunma çabalarının önemini arttırmaktadır. Ancak bu egemenlik uluslararası işbirliği ve hukuki süreçlerle de şekillenmektedir (Canada's Arctic Foreign Policy).

2. Kanada'nın Arktik Stratejisindeki Askeri ve Diplomatik Unsurlar

Kanada'nın Arktik bölgesindeki stratejisi, askeri ve diplomatik unsurların bir arada çalıştığı, karmaşık ve çok boyutlu bir yaklaşımdır. Bu strateji, ülkenin egemenliğini korumayı, uluslararası işbirliğini, çevresel sürdürülebilirliği ve bölgesel güvenliği sağlamayı amaçlamaktadır. Kanada'nın Arktik stratejisi, askeri güvenlik önlemleri ve diplomatik işbirlikleri arasında güçlü bir denge kurarak bölgedeki rekabeti yönetmeye çalışmaktadır (Rowe, 2018, s. 109).

2.1. Askeri Güvenlik ve Arktik Savunması

Kanada'nın Arktik bölgesindeki askeri stratejisi, bölgedeki askeri varlığın güçlendirilmesi ve savunma altyapısının oluşturulmasına dayanmaktadır. 2000'li yıllarda Kanada, Arktik'teki askeri üslerini modernize etmiş, deniz ve hava savunma sistemlerini geliştirmiştir. Kanada'nın askeri stratejisinin temel hedefi, bölgesel güvenliği sağlamak, potansiyel tehditlere karşı hazırlıklı olmak ve bölgedeki diğer ülkelerle işbirliği içinde savunma

kapasitesini artırmaktır (Canada's Arctic Foreign Policy; <https://arctic-council.org/about/timeline/>).

Kanada'nın Arktik bölgesindeki askeri varlığı, ülkenin ulusal güvenliği için temel bir öneme sahiptir. Arktik, coğrafi olarak Kanada'nın sınırlarını belirlemesi açısından ve ABD ile olan güvenlik bağları çerçevesinde de kritik bir alan olmuştur (Canada's Arctic Foreign Policy). Son yıllarda Kanada, Arktik bölgesindeki askeri varlığını güçlendirmek ve bölgedeki güvenliği artırmak amacıyla stratejik adımlar atmıştır. Bu çerçevede, Kanada Sahil Güvenliği (CCG) ve diğer ilgili kurumlar, deniz yolu güvenliğini sağlamak ve askeri operasyonlara destek olmak için önemli bir rol üstlenmiştir. 2024'te yayımlanan CCG Arktik Stratejisi, ülkenin Arktik'teki ulusal güvenliğe katkısını artırmaya yönelik önemli bir adımdır. Strateji doğrultusunda CCG, Arktik bölgesinde yaz aylarında 6 buz kırıcı gemisi ile faaliyet göstermekte ve gelecekte 8 yeni buz kırıcı almayı planlamaktadır. Bu gemiler, Kanada'nın yıl boyunca Arktik'teki varlığını sürdürebilmesini sağlayacak kapasiteye sahip olacaktır. Ayrıca Kanada'nın uluslararası ortaklarıyla güvenlik işbirliğini derinleştirme çabaları kapsamında, Arktik güvenliği konusunda NATO ve NORAD ile koordinasyon arttırılacaktır. Bu gelişmeler, Kanada'nın Arktik bölgesindeki askeri üstünlüğünü pekiştiren ve bölgesel güvenlik yapılarını güçlendiren stratejik bir yönelim göstermektedir (Canada's Arctic Foreign Policy).

Kanada'nın Arktik güvenliğini sağlamak için en önemli unsurlardan biri ABD ile yürütülen güvenlik işbirlikleridir. NORAD gibi stratejik anlaşmalar, Kanada'nın Arktik'teki askeri kapasitesini güçlendirmiştir. NORAD, 1958 yılında kurulduktan sonra Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirilen ortak savunma stratejileri çerçevesinde

Kuzey Amerika'daki hava sahasını koruma görevini üstlenmiştir. Kanada NORAD dâhilinde, hava ve füze savunması sağlayarak Arktik'teki egemenliğini güçlendirmiştir. Bu ittifak, Kanada'nın Arktik bölgesindeki askeri stratejisinde kritik bir unsurdur. Kanada, yerel güvenliği, özellikle yerli toplulukları destekleyerek ve kritik altyapıları yabancı müdahalelere karşı koruyarak artırmaktadır. Ayrıca, siber güvenlik ve ulusal güvenlik önlemleri de güçlendirilmiştir (Canada's Arctic Foreign Policy).

Kanada, Kuzey Kutbu'ndaki egemenliğini, güçlü bir askeri varlık ve savunma altyapısı ile pekiştirmektedir. Bu yatırımlar NORAD'ın modernizasyonu, Arktik Açık Deniz Devriye Gemileri gibi yeni donanım alımları, insansız hava araçları ve gelişmiş gözetim sistemlerini içermektedir. Ayrıca Kuzey Geçidi'nde ve diğer stratejik alanlarda Kanada'nın egemenliğini pekiştirmek için yerel güvenlik önlemleri de güçlendirilmektedir (Canada's Arctic Foreign Policy). Kanada 2020'li yıllarda Arktik bölgesinde askeri varlığını daha çok güçlendirmeyi planlamaktadır. Hükümet, bölgedeki deniz yollarını ve hava sahasını denetlemek için daha fazla modern teknoloji ve altyapı yatırımı yapmayı hedeflemektedir. Ayrıca Arktik bölgesindeki askeri tatbikatların artırılması, bölgesel güvenliği sağlamak adına kritik bir adım olacaktır (Canada's Arctic Foreign Policy).

2.2. Diplomatik İşbirliği ve Uluslararası Hukuk

Kanada'nın uluslararası alandaki diplomatik çabaları, Arktik'teki doğal kaynakların paylaşımı ve deniz yollarının düzenlenmesi gibi kritik meselelerde etkili olmaktadır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 62, 69). Kanada'nın Kuzeydoğu Geçiş Yolu üzerindeki egemenliği, uluslararası diplomatik ilişkilerde önemli bir

gerilim oluşturmaktadır. 2007 yılında Kanada, Kuzeydoğu Geçiş Yolu'nu ulusal kara suları olarak ilan etmiştir (Arctic Council). Ancak Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkeler, bu geçiş yolunun uluslararası deniz yolu statüsünde olduğunu savunmuş ve Kanada'nın egemenlik iddialarına karşı çıkmışlardır. Bu durum, Kanada'nın diplomatik stratejisinde büyük bir zorluk yaratmış, bu durum uluslararası hukukun bu tür egemenlik tartışmalarındaki rolünü yeniden gündeme getirmiştir (Canada's Arctic Foreign Policy).

Kanada, Arktik bölgesindeki yönetim dinamiklerine uyum sağlarken, özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırısının etkileri ile karşı karşıya kalmaktadır. Rusya'nın bu eylemi, Arktik Konseyi gibi uluslararası işbirliği platformlarında ciddi değişikliklere yol açmıştır. Arktik Konseyi, bölgedeki çevresel koruma ve sürdürülebilir kalkınma gibi önemli konuları ele almak için Arktik devletler ve yerli halkların işbirliği yaptığı bir forumdur. Ancak Rusya'nın eylemleri nedeniyle Konsey'in üst düzey toplantıları şu an için askıya alınmış durumdadır. Yine de, bilimsel ve uzman düzeyinde işbirliği devam etmekte ve iklim değişikliği gibi acil sorunlar üzerinde çalışmalar yürütülmektedir (Canada's Arctic Foreign Policy).

İklim değişikliği, Kanada'nın Arktik'teki güvenliği için en büyük tehditlerden biridir. Bölge, dünya ortalamasından dört kat daha hızlı ısınmakta, bu da çevresel ve toplumsal etkiler yaratmaktadır. Buzulların erimesi, deniz taşımacılığı ve kaynak çıkarımı gibi ekonomik faaliyetleri artırırken, yeni teknolojiler ve değişen iklim koşulları yabancı devletlerin bölgedeki faaliyetlerini de artırmaktadır. Bu durum Kanada'nın çevresel, güvenlik ve altyapı üzerindeki riskleri yönetmesini gerektirmektedir. Ayrıca iklim

değişikliği Arktik kaynaklarının potansiyelini daha fazla keşfetme ve bu kaynakları işleme isteğini körüklemektedir. Kanada, bu fırsatları değerlendirirken yerli halkların yaşam biçimlerini ve çevreyi koruma sorumluluğunu taşımaktadır. Bu süreç, Kanada ve müttefiklerinin kritik mineraller gibi kaynakları işleme çabalarını içerirken, bu kaynakların adil ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Arktik'teki stratejik rekabet, Çin gibi Arktik olmayan ülkelerin bölgedeki artan etkisi ile daha da karmaşık hale gelmiştir. Çin, “Kutup Büyük Gücü” olmayı hedefleyerek, özellikle deniz yolu ulaşımını ve doğal kaynakların işlenmesini amaçlamaktadır. Çin'in bu faaliyetleri, Kanada'nın uluslararası düzenin korunmasına yönelik değerleriyle çelişmektedir. Ancak Kanada, Çin ile işbirliği yaparken, ulusal çıkarlarını savunmayı sürdürmektedir. Kanada, Arktik'teki stratejik ve çevresel değişimlere uyum sağlarken, bölgedeki güvenliği, yerli halkların refahını ve Kanada'nın ulusal çıkarlarını korumak için pragmatik bir yaklaşım benimsemektedir. Arktik Konseyi ve diğer uluslararası forumlar, bu hedeflere ulaşılmasında kilit rol oynamaya devam etmektedir (Canada's Arctic Foreign Policy; Arctic Council).

Kanada'nın Arktik Dış Politikası, “bizimle ilgili olmayan her şey” ilkesi temel alınarak, Arktik ve Kuzey bölgelerindeki yerli halklar olan ilk uluslar, İnuitler, Métisler, Modern Antlaşma ve Öz-Yönetim Ortakları, bölgesel hükümetler ve yerli organizasyonlarla geniş kapsamlı bir katılım ve iş birliği süreciyle geliştirilmiştir. Bu süreçte birebir görüşmeler, bölgesel yuvarlak masa toplantıları ve Arktik ve Kuzey Politikası Çerçevesi (ANPF) yönetim mekanizmaları gibi farklı formatlar kullanılmıştır. Bu politika, Kanada'nın Arktik ve Kuzey yerli halklarıyla yaptığı tüm ilgili antlaşmalar ve öz-yönetim anlaşmalarını, 1982 Anayasası'nın 35.

Maddesi'nde tanınan ve onaylanan hakları, 2020'de Kanada tarafından onaylanan BM Yerli Halklarının Hakları Bildirgesi ve 2022'deki Inuit Nunangat Politikası gibi belgeleri rehber almaktadır. Ayrıca Kanada'nın benzer görüşlere sahip Arktik devletleriyle, özellikle Danimarka Krallığı, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç ve ABD ile gerçekleştirdiği görüş alışverişlerinden de etkilenmiştir (Canada's Arctic Foreign Policy).

3. Çevresel ve Ekonomik Stratejiler: Kanada'nın Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerli Halklarla İlişkileri

Kanada'nın Arktik stratejisinin bir diğer önemli unsuru, çevresel sürdürülebilirlik ve yerli halklarla kurduğu ilişkiler üzerine odaklanmaktadır. Küresel ısınmanın etkisiyle Arktik'teki deniz yolları açılmakta ve yeni ekonomik fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Ancak Kanada'nın bu fırsatları değerlendirirken çevresel koruma ve yerli halkların haklarını gözetmesi, ülkenin Arktik politikalarının önemli bir parçasıdır (Nilsson and Christensen, 2019, ss. 59-62).

Kanada, Kuzey Kutbu'nda egemenliğini korurken, uluslararası işbirliklerini de teşvik etmektedir. Özellikle, Çin gibi kutup dışı devletlerin bölgedeki etkilerini artırma çabalarına karşı Kanada, benzer değerleri paylaşan devletlerle ittifaklar kurarak denge sağlamak istemektedir. Bu bağlamda iklim değişikliği ve çevresel koruma gibi ortak meselelerde işbirliği yapılmaktadır (Canada's Arctic Foreign Policy). Dahası Kanada'nın Arktik bölgesindeki stratejileri, çevresel sürdürülebilirlik ve yerli halkların sosyo-ekonomik kalkınması gibi unsurlarla şekillenmektedir. Hem çevresel sorunların hem de yerli halkların ekonomik kalkınma ihtiyaçlarının dikkate alındığı bir strateji, ülkenin Arktik politikalarının temelini oluşturmaktadır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 113).

Kanada iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kirlenme gibi küresel sorunlara karşı hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde çözümler geliştirmeye devam etmektedir. Bu bağlamda, Kanada, Paris Anlaşması ve Birleşmiş Milletler ereve Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalara olan bağlılığını sürdürmektedir. Özellikle Kuzey Kutbu'ndaki kısa ömürlü iklim kirleticiler maddelerinin azaltılması ve bölgesel biyolojik çeşitliliğin korunması ön plandadır (Canada's Arctic Foreign Policy).

3.1. Çevresel Sürdürülebilirlik ve Küresel Isınma ile Mücadele

Arktik bölgesi, küresel ısınmanın etkisiyle hızla eriyen buzullar nedeniyle çevresel bir krizle karşı karşıyadır. Kanada bu nedenle Arktik'in çevresel sürdürülebilirliğini korumak için bir dizi politika geliştirmiştir. Arktik Konseyi'ne olan katkıları, evre koruma ve ekosistemlerin korunması adına Kanada'nın bölgedeki diplomatik çabalarını pekiştirmektedir. Ayrıca Kanada, Arktik'teki doğal kaynakların sorumlu bir şekilde kullanılmasını savunmaktadır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 70, 110). Kanada, evresel sürdürülebilirlik için ulusal ve uluslararası düzeyde bir dizi politika ve taahhütte bulunmuştur. Özellikle Kanada'nın Arktik Bölgesinde evresel Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma Planı (2010) ve sonrasında yapılan güncellemeler, ülkenin Arktik bölgesindeki çevresel sorunlara karşı aldığı önlemleri kapsamaktadır (Rowe, 2018, ss. 110-111).

Kanada, Arktik bölgesindeki fosil yakıt kaynaklarının çıkarılmasının çevresel etkilerine karşı dikkatli bir yaklaşım benimsemiştir. Özellikle Arktik denizlerinde petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerinin evre üzerindeki etkileri konusunda ulusal yasalar sıkılaştırılmakta, sürdürülebilir enerji politikaları

benimsenmektedir. Kanada'nın 2016'da ilan ettiği Karasal Enerji Stratejisi ve Arktik denizlerinde petrol arama yasakları, bu tür faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır (Rowe, 2018, ss. 110-111, 117). Ayrıca Kanada, yenilenebilir enerji projelerinin ve düşük karbonlu teknolojilerin kullanımını teşvik etmekte, bu sayede hem çevresel hem de ekonomik açıdan sürdürülebilir bir kalkınma modeli izlemektedir (Nilsson and Christensen, 2019, ss. 86-100).

İklim Değişikliği ve Adaptasyon Planı çerçevesinde, Kanada, Arktik'teki yerel topluluklarla işbirliği yaparak, bu toplulukların iklim değişikliğine uyum sağlamalarına yardımcı olacak projelere finansal destek sunmaktadır (Lackenbauer and Koch, 2021, s. 12). Arktik bölgesinde eriyen buzullar ve okyanusların yükselmesi, kıyı bölgelerinde yerli halkların yer değiştirmesi gibi sorunları doğurmakta, Kanada bu süreçleri yönetmek için çeşitli uyum stratejileri geliştirmektedir. Örneğin Kanada, Arktik bölgesindeki çevresel değişimleri izlemek için Arktik Çevresel İzleme ve Değerlendirme Programı (AMAP) gibi projelere katkı sağlamaktadır. Bu programlar, bölgedeki biyolojik çeşitliliği ve ekosistem sağlığını izleyerek, iklim değişikliğinin etkilerini önceden görmeyi ve buna göre stratejiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. AMAP uluslararası işbirlikleri aracılığıyla, Arktik bölgesindeki çevresel sorunlara dair bilimsel verilerin paylaşılmasını sağlayarak, Kanada'nın çevresel sürdürülebilirlik hedefine katkıda bulunmaktadır (Rowe, 2018, ss. 110-111; Nilsson and Christensen, 2019, ss. 99-100).

3.2. Yerli Halkların Hakları ve Sosyo-Ekonomik Kalkınma

Kanada, Arktik bölgesindeki yerli halkların haklarını savunmak ve onların yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla çeşitli politikalar geliştirmiştir. Yerli halklar, Arktik bölgesinin ekosistemlerini derinden etkileyen değişimlere karşı en savunmasız gruptur. Kanada, yerli halkların katılımını artırarak, bölgedeki kalkınma projelerinin yerli toplulukların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmasını sağlamaktadır. Bu, Kanada'nın bölgedeki stratejisinin hem diplomatik hem de insani boyutunu oluşturmaktadır (Canada's Arctic Foreign Policy).

Kanada, Arktik bölgesinde yaşayan yerli halkların haklarını ve sosyo-ekonomik gelişimlerini sağlamaya yönelik bir dizi strateji izlemektedir (Nilsson and Christensen, 2019, s. 41). Arktik yerli halkları, Kanada'nın kuzey bölgelerinde yaşayan Inuit, Aleut ve Gwich'in halkları gibi eskiden beri var olan topluluklardır. Bu halkların, Arktik bölgesindeki doğal kaynaklardan elde edilen faydalar ile bu kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı arasında denge kurmaya ihtiyaçları vardır. Kanada bu yerli halklarla kurduğu ilişkilerde, onların haklarını korumak ve ekonomik kalkınmalarına katkı sağlamak amacıyla çeşitli politikalar geliştirmiştir (Inuit Circumpolar Council; Aleut International Association; Gwich'in Council International).

Kanada, yerli halklarla olan ilişkilerini iyileştirmek amacıyla bir dizi anayasal ve hukuki adım atmıştır. En önemlilerinden biri, Yerli Halklarla Toprak Anlaşmaları çerçevesinde yapılan müzakerelerdir. 1970'lerden itibaren yapılan bu anlaşmalar, yerli halkların toprak haklarını, kaynak kullanım haklarını ve kültürel haklarını güvence altına almak için önemli bir temel oluşturmuştur.

Örneğin 1993'te yapılan Nunavut Anlaşması ile Nunavut bölgesinde yaşayan İnuit halkı, kendi hükümetini kurma ve bölgesel kaynakları yönetme konusunda bağımsızlık kazanmıştır (Nilsson and Christensen, 2019, s. 44, 62).

Kanada, yerli halkların ekonomik kalkınmalarını sağlamak amacıyla birçok proje başlatmıştır. Özellikle yeşil enerji ve yenilenebilir enerji projeleri, yerli halkların iş gücüne katılımını teşvik etmek için önemli fırsatlar sunmaktadır. Yerli halklar için sürdürülebilir iş olanakları sağlayan bu projeler, bölgedeki çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumludur. Yerli halklar bu projelere katılarak, çevreyi koruma çabalarına katkı sağlamakta ve ekonomik fayda sağlamaktadır (Canada's Arctic Foreign Policy; Nilsson and Christensen, 2019, ss. 69-89).

Kanada hükümeti, yerli halkların sağlık ve eğitim alanındaki ihtiyaçlarına yönelik çeşitli reformlar ve yatırımlar yapmaktadır. Yerli toplulukların eğitim seviyelerinin artırılması ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin iyileştirilmesi amacıyla, hükümet yerli halklara yönelik özel eğitim programları ve sağlık hizmetleri sunmaktadır. Bu adımlar, Arktik bölgesindeki yerli halkların yaşam kalitesini artırmak ve onların ekonomik kalkınmalarını desteklemek için kritik bir öneme sahiptir. Örneğin Nunavut, Kanada'nın kuzeyinde yer alan ve İnuit halkının yoğunlukta olduğu bir bölgedir. 1999 yılında, Nunavut'un kurulması ile birlikte İnuit halkı, bölgesel kaynakların yönetimi, eğitim ve sağlık alanlarında kendi kararlarını alma hakkına sahip olmuştur. Bu bölgedeki yerli halk, sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin uygulanmasında aktif bir rol oynamaktadır. Nunavut, Kanada'nın Arktik yerli halklarına yönelik geliştirdiği başarılı bir yerli hakları ve ekonomik kalkınma modeli örneğidir

(Canada's Arctic Foreign Policy; Nilsson and Christensen, 2019, s. 13).

4. Sonuç

Kanada'nın Arktik bölgesindeki stratejik rolü, askeri güvenlik, diplomatik işbirliği, çevresel sürdürülebilirlik ve yerli halklarla ilişkiler gibi çok boyutlu bir stratejiye dayanmaktadır. Çalışma Kanada'nın Arktik'teki stratejik hedeflerini, güvenlik politikalarını ve uluslararası ilişkilerdeki etkisini, tarihsel ve güncel bir perspektiften ele almıştır. Kanada, bölgesel güvenlik ve çevresel korunma açısından önemli bir aktör olmayı sürdürmektedir. Kanada'nın Arktik bölgesindeki rolü, gelecekte de küresel güvenlik ve diplomatik ilişkilerdeki etkisini sürdürecektir. Kanada'nın Kuzey Kutbu dış politikası, güvenlik, yönetim ve uluslararası ilişkilerde bütüncül bir yaklaşım benimseyerek, egemenliğin korunması, askeri hazırlığın artırılması, bilimsel iş birliğinin teşvik edilmesi ve çok taraflı ortaklıkların güçlendirilmesine yönelik stratejiler sunmaktadır. Bu politika, artan jeopolitik rekabet ve iklim değişikliği gibi küresel zorluklarla başa çıkmayı hedeflemektedir. Kanada çevresel sürdürülebilirlik konusunda küresel ısınma ve deniz yollarındaki değişimler karşısında güçlü bir duruş sergileyerek, Arktik'teki ekosistemlerin korunmasına öncelik vermektedir. Bu bağlamda, Kanada'nın çevresel sorumluluğu, bölgesel ve küresel ölçekte büyük önem taşımaktadır. Kanada'nın Arktik'teki stratejik yönelimi, ayrıca yerli halkların haklarına saygı gösterilmesi ile şekillenmektedir. Arktik bölgesindeki yerli halklar, küresel ısınmanın etkileri ve bölgedeki hızlı değişim karşısında en savunmasız topluluklar arasında yer almaktadır. Kanada, bu halkların yaşam biçimlerini koruma ve kalkınmalarını sağlama amacıyla, yerli halkların katılımını sağlayarak, yerel düzeyde

politikalar geliştirmiştir. Bu Kanada'nın Arktik'teki insani ve sosyo-ekonomik sorumluluğunu yansıtmaktadır. Kısacası Kanada, askeri varlığını güçlendirerek, diplomatik çözümler geliştirerek ve çevresel sorumluluklarını yerine getirerek Arktik'teki liderliğini sürdürmektedir.

Gelecekte Arktik bölgesinin küresel jeopolitik öneminin artmasıyla birlikte, Kanada'nın bu stratejileri daha da güçlenecektir. Ülke, bölgedeki güvenlik, işbirliği ve çevresel koruma politikalarındaki rolünü önemli ölçüde pekiştirecektir. Kanada'nın Arktik'teki rolü, uluslararası ilişkilerde dengeyi etkileme potansiyeline sahip olmasının yanı sıra, bölgesel iş birliğinin ve küresel güvenliğin sağlanmasında da önemli bir faktör olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Arctic Council, (15.12.2024 tarihinde <https://arctic-council.org/> adresinden ulaşılmıştır).

Arctic Athabaskan Council, (12.12.2024 tarihinde <https://arctic-council.org/about/permanent-participants/aac/> adresinden ulaşılmıştır).

Arctic Portal (2024). *Specialist in Mapping and Data*, (10.12.2024 tarihinde <https://arcticportal.org/maps/download/maps-shipping/3294-arctic-sea-routes-with-main-ports-northpolar-canada-projection> adresinden ulaşılmıştır).

Arktik Konseyi'nin Tarihi, (5.12.2024 tarihinde <https://arctic-council.org/about/timeline/> adresinden ulaşılmıştır).

Aleut International Association, (12.12.2024 tarihinde <https://arctic-council.org/about/permanent-participants/aia/> adresinden ulaşılmıştır).

Canada's Arctic Foreign Policy, (5.12.2024 tarihinde <https://www.international.gc.ca/gac-amc/publications/transparency-transparence/arctic-arctique/arctic-policy-politique-arctique.aspx?lang=eng> adresinden ulaşılmıştır).

Craig, K. W. (2016-2017). The Arctic Frontier in International Relations. *Florida Political Chronicle*, 25 (1), 85-107.

Çalık, A. G. (2021). Arktik Bölgesi'nde Yaşanan Güncel Sorunlar ve İkili Anlaşmazlıklar. *International Journal of Politics and Security (IJPS)*, 3 (1), 99-128.

Güger, M. B. (2024). “Soğuk Savaş'ın Isınan Cephesi: Arktik”, Cumhuriyet, (10.12.2024 tarihinde

<https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/soguk-savasin-isinan-cephesi-arktik-2274528> adresinden ulaşılmıştır).

Gwich'in Council International, (12.12.2024 tarihinde <https://arctic-council.org/about/permanent-participants/gci/> adresinden ulaşılmıştır).

Inuit Circumpolar Council, (16.12.2024 tarihinde <https://arctic-council.org/about/permanent-participants/icc/> adresinden ulaşılmıştır).

Lackenbauer, P. W. and Koch, K. (2021). Northern and Arctic Security and Sovereignty: Challenges and Opportunities For a Northern Corridor. *Canadian Northern Corridor Special Series, SPP Research Paper*, 14 (2), 1-60.

Nilsson, A. E. and Christensen, M. (2019). *Arctic Geopolitics, Media and Power*. London and NewYork: Routledge.

Rowe, E. W. (2018). *Arctic Governance*. England: Manchester University Press.